ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών
ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Π.Μ.Σ.: ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2021-2022

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
της Φωτεινής Σταύρου Αλεξανδράκη
Α.Μ.: 7340172101001

Η δίκη για την δολοφονία του Κυβερνήτη Ι.Α.Καποδίστρια

Επιβλέπων:
Ανδρέας Χέλμης

Αθήνα, Οκτώβριος 2022

Copyright © [*Φωτεινή Σ. Αλεξανδράκη, 2022*]

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.
Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ 3
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ 4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ 5
ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ 9
Α. Τα γεγονότα και τα πρόσωπα στην διαδρομή προς το τέλος 9
Β.1 Μία διήγηση της 27ης Σεπτεμβρίου 1831 16
Β.2 Εξιστορήσεις των σχετικών με την δολοφονία γεγονότων 25
ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ 30
Γ. Η προανακριτική διερεύνηση της δολοφονίας από την στρατιωτική δικαιοσύνη 30
Δ. Η δίκη για την δολοφονία του Κυβερνήτη και η εκτέλεση του Γ.Μαυρομιχάλη 35
Ε. Η διακρίβωση της ευθύνης των προσώπων κατά την εξακολούθηση των προανακρίσεων 42
ΕΠΙΛΟΓΟΣ 47
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 50

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εργασία είναι μία παρουσίαση της δικογραφίας που αφορά την δολοφονία του Κυβερνήτη Ι. Καποδίστρια και της δίκης των άμεσα εμπλεκομένων σε αυτήν. Προσεγγίζει την προανακριτική διαδικασία που οδήγησε στην καταδίκη του φυσικού αυτουργού και των συνεργών του από το τακτικό στρατιωτικό συμβούλιο, καθώς και αυτήν που εξακολούθησε, μετά την δικαστική απόφαση, διερευνώντας την πιθανή ευθύνη περισσότερων προσώπων. Στην εργασία θίγονται ακόμη, ορισμένα ζητήματα ουσιαστικού και δικονομικού δικαίου σχετικά με την απονομή της ποινικής και ιδιαίτερα της στρατιωτικής δικαιοσύνης των αρχών του 19ου αιώνα. Στον βαθμό που είναι απαραίτητο, αποδίδονται επίσης, περιεκτικά οι ιστορικές συνθήκες της εποχής, τα πρόσωπα και τα γεγονότα στην διαδρομή προς το τέλος του Κυβερνήτη.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ από την καρδιά μου τον κ. Α. Χέλμη και την κ. Α. Δημοπούλου. Είχα ακόμη την χαρά, στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος, να γνωρίσω την κ. Ε. Μουσταΐρα, που επίσης ευχαριστώ, όπως και τους συμφοιτητές μου. Ευχαριστώ πάντα τον Γιάννη μου και τον Φραγκίσκο μου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Ιωάννης Καποδίστριας έφθασε στην Ελλάδα τον Ιανουάριο του 1828[1], αρχικά στο Ναύπλιο[2] και αμέσως μετά στην Αίγινα[3], όπου συνάντησε πρώτη φορά τον Γεώργιο Μαυρομιχάλη. Στην συνομιλία του με τον λαμπροφορεμένο διάδοχο της επιφανούς οικογένειας, όπως μεταφέρεται στην διήγηση του Γ. Τερτσέτη (1970:257-260) αποδίδοντας μαρτυρία αγνώστου, ο Κυβερνήτης,[4] με την διορατικότητα ίσως της ωριμότητάς του, διέβλεψε αυτό που έμελλε να συμβεί. « Ένα μόνο φοβούμαι πολύ… αν πλανεθή ο ελληνισμός σας και σηκωθή σκοτάδι μεταξύ μας, ώστε εσείς να μη διαβάζετε εις την καρδίαν μου, θολωθούν κι εμέ οι οφθαλμοί μου, ποίος ηξεύρη… Τι θα γενούμε;»

---

[1] Στην εξιστόρηση του Ν. Κασομούλη (1942, 9-10), «η 6η και 11η του Ιανουαρίου [άφιξη αντίστοιχα στο Ναύπλιο και την Αίγινα] …εφάνησαν αι λαμπρότεραι ημέραι δια το Έθνος». Η υποδοχή ήταν πάνδημη κι ολόθερμη και συνταρακτικές οι εκδηλώσεις των καταταλαιπωρημένων ανθρώπων, που περίμεναν τον Κυβερνήτη ως την απάντηση όλων των προσδοκιών τους.

[2] Αποπλέοντας από την Μάλτα την 2α/14η Ιανουαρίου, το αγγλικό δίκροτο Warspite έφερε τον Ιω. Καποδίστρια, το βράδυ της 6ης του μήνα, στο Ναύπλιο. Οι θυελλώδεις άνεμοι εμπόδισαν τον πλου κατευθείαν προς την Αίγινα, όπως είχε προγραμματιστεί. Η άφιξή του στην πόλη χαιρετήθηκε την επομένη, με 15 κανονιοβολισμούς από το φρούριο του Ναυπλίου. Σύμφωνα με το δημοσίευμα της Γενικής Εφημερίδος της Ελλάδος «ανεπετάσθη για πρώτην φοράν η ελληνική σημαία εις τον ιστόν…». Κανονιοβόλησαν και τα τρία πολεμικά πλοία των Προστάτιδων Δυνάμεων υψώνοντας τιμητικά τη σημαία. Αυτή υπήρξε « η πρώτη εκ μέρους των συμμάχων δημοσία αναγνώρισίς [της]…». Βλ. Ε.Κούκου (1997: 567).

[3] Έδρα της Βουλής και της Αντικυβερνητικής Επιτροπής (αποτελούμενης από τον πρόεδρο Γεώρ.Μαυρομιχάλη, τον Ιω.Μ.Μιλαϊτη και τον Ιω.Νάκο), της οποίας η εξουσία, εκείνη τη στιγμή, περιοριζόταν στα νησιά του Σαρωνικού και ορισμένα του Αιγαίου. Η Στερεά είχε χαθεί και η Πελοπόννησος δοκιμαζόταν από τα στρατεύματα του Ιμπραήμ ή την δράση ατάκτων σ' ένα κλίμα γενικευμένης αναρχίας. Βλ. ενδεικτικά Δ.Κόκκινος(1974,281-282).

[4] Εξελέγη ομόφωνα με το, από 2/4/1827, ΣΤ΄ ψήφισμα της Γ΄ Εθνικής Συνέλευσης της Τροιζήνας, «[θεωρούσης] ότι η υψηλή επιστήμη του κυβερνάν την πολιτείαν… η εξωτερική και εσωτερική πολιτική απαιτεί πολλήν πείραν και πολλά φώτα…», με την πρόβλεψη επταετούς θητείας. Βλ. Τα Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, τ.3(1971), σελ. 585. Για την εκλογή του εκφράστηκαν, στο εσωτερικό, αντιρρήσεις, κυρίως από τους Υδραίους πλοιοκτήτες, και στην Ευρώπη, τουλάχιστον δισταγμοί (στη Γαλλία) ή και εχθρότητα (Αγγλία). Σχετικά με τις ευρωπαϊκές αντιδράσεις βλ. μεταξύ άλλων Ε.Κούκου (1997:518-533 και 539-544). Η αντίδραση της Ρωσίας υπήρξε θετική, καθώς διαφαινόταν η προοπτική των καλών πολιτικών σχέσεων, αλλά συγκρατημένη. Ο Κυβερνήτης, πρόσωπο σεβαστό στους κύκλους της ρωσικής διπλωματίας, είχε επιδείξει ανεξαρτησία γνώμης και ενεργειών, όταν την υπηρετούσε, σε σχέση ιδίως με το ελληνικό ζήτημα (Δ. Λουλές, 1985:78). Φαίνεται ότι η διαφωνία ορισμένων για την επιλογή του αποτέλεσε την βάση διαμόρφωσης αντιπολιτευτικής κίνησης σχεδόν αμέσως, παρά την αρχική προσπάθεια του Ι.Καποδίστρια να συνεργαστεί με όλους τους πρωταγωνιστές, στρατιωτικούς και πολιτικούς, της Επανάστασης. Ο Ν.Κασομούλης(1941, 676) περιγράφει μία διάθεση υπονόμευσης της εκλογής και αφότου είχε οριστικοποιηθεί. Ενώ ο Κυβερνήτης είχε στείλει απαντητικές επιστολές προς τον Πρόεδρο της Εθνοσυνέλευσης Γ.Σισίνη και την Αντικυβερνητική Επιτροπή, που είχαν αναγνωστεί και δημοσίως, «η {διαδιδομένη υπούλως} φωνή δεν έπαυεν {ψιθυρίζουσα} ότι παραιτήθη, ότι δεν έρχεται, ότι απαντά πολλάς δυσκολίας διά τον ερχομόν του». Ο συγγραφέας θεωρεί όμως, ότι με τον καιρό είχαν αγανακτήσει με την κατάσταση των πραγμάτων κι αυτοί ακόμη, οι αντιπολιτευθέντες αρχικά την εκλογή του, αναγνωρίζοντάς την πλέον ως αναγκαία (1942,13). Την προσκλητήρια επιστολή της Εθνοσυνέλευσης και τις απαντητικές βλ. στο Αρχείον Ιωάννου Καποδίστρια (1986), τ. Ζ΄, σελ.254, 257-261,261-263.

Η δολοφονία του την 27η Σεπτεμβρίου 1831, μέσα στην αγωνία της αμφίβολης ακόμη, ύπαρξης του ελληνικού κράτους και τα ασύμπτωτα πάθη, σφράγισε την εξαίσια ήττα[5] ενός συνεπούς ανθρώπου, αφοσιωμένου έως θανάτου[6].

Τις στιγμές εκείνες, η κατάσταση παρέμενε επικίνδυνα ρευστή για την νεοσύστατη ελληνική πολιτεία. Το ζήτημα της οριστικής και πρόσφορης διευθέτησης των συνόρων της εκκρεμούσε ακόμη[7], η πολιτειακή και διοικητική οργάνωση είχε συναντήσει την δυναμική, και πλέον στασιαστική, αντίδραση των παραδοσιακών παραγόντων και των αντιμάχων διανοουμένων, που προέτασσαν, ειλικρινά ή προσχηματικά, το Σύνταγμα[8]. Όπως έχει επισημανθεί, η επανάσταση δεν είχε ουσιαστικά λήξει, τουλάχιστον στο εσωτερικό της χώρας (Β.Κρεμμυδάς,1977:218)[9], η καποδιστριακή περίοδος υπήρξε η τελευταία της φάση (Χ.Λούκος,2019:61)[10].

---

[5] Η ζωή του «πρώτου μεγάλου ηττημένου της νεοελληνικής ιστορίας» (Γ. Καλπαδάκης,2019:11) υπήρξε για τον Κ. Γουντχάους (2020: 712, 716) «μια εξαίσια αποτυχία», αυτή ενός σαιξπηρικού φιλοσόφου-βασιλέως.

[6] Ενδεικτικά στην επιστολή της 1/13 Ιουλίου 1831 (Αρχείον Ι. Καποδίστρια, Ι, σελ.175-178) προς τον πρίγκηπα Μιχαήλ Σούτσο, διπλωματικό εκπρόσωπο της Ελλάδας στο Παρίσι. Αφού εκθέσει τις αντιπολιτευτικές ενέργειες που παίρνουν τη μορφή λιβέλλων και εκφράσει την ανησυχία του, επειδή Γάλλοι αξιωματικοί συνδέονται με τους αντιπολιτευτικούς κύκλους, κλείνει « Έχω αποκάμει. Ωστόσο θα παραμείνω στο χαράκωμα μέχρι την τελευταία στιγμή, κι ας κινδυνεύω να χαθώ».

[7] Το Πρωτόκολλο του Λονδίνου της 22ας Ιανουαρίου/ 3ης Φεβρουαρίου 1830 αποτέλεσε την διεθνή αναγνώριση της ελληνικής ανεξαρτησίας και του διαμορφούμενου κράτους, περιορίζοντάς το όμως, σε σύνορα κολοβωμένα και επισφαλή. Πολίτευμα της νεοπαγούς πολιτείας ορίστηκε η κληρονομική μοναρχία και, με συμπληρωματική πράξη, υποδείχθηκε ως ηγεμόνας ο πρίγκηπας του Σαξ Κομβούργου Λεοπόλδος, τον οποίο ο Ι.Καποδίστριας είχε, σε ανύποπτο χρόνο, εκτιμήσει ως τον πλέον κατάλληλο. Ο Γερμανός πρίγκηπας αποδέχθηκε αρχικά το ελληνικό στέμμα (23/2/1830) και επιστήριξε την πολιτική του Κυβερνήτη, στην προσπάθεια να απολαύσει το ελληνικό κράτος την ανεξαρτησία, χωρίς να αποδεχθεί την προβληματική οροθέτηση, που άφηνε εκτός, την Δυτική Στερεά, την Κρήτη, Σάμο, Χίο, τα Ψαρά και τα νησιά του νοτιοανατολικού Αιγαίου. Την παραίτησή του αιτιολόγησε προς τις συμμάχους δυνάμεις, στην βάση ότι, καθώς δεν είχαν γίνει δεκτά τα αιτήματά του για τα σύνορα, δεν θα ήταν αποδεκτός από το λαό, ούτε θα του ήταν δυνατόν να εξαναγκάσει τους υπηκόους του να παραχωρήσουν τη γη τους στον εχθρό, που είχαν νικήσει και εκδιώξει, σε περιοχές μάλιστα, όπως η Αιτωλία και η Ακαρνανία. Σχετικά με τους όρους του Πρωτοκόλλου και τον Λεοπόλδο, βλ. ενδεικτικά Δ.Α.Κόκκινος (1974, 437-451 και 452-493). Ειδικότερα για τις ενέργειες του Κυβερνήτη βλ.Π.Πετρίδης (1974).

[8] Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Αν.Πολυζωίδη και της εφημερίδας ‘’Απόλλων’’, που διαδραμάτισε έναν ιδιαίτερο ρόλο. Εμφορούμενη από το αίτημα του συντάγματος,(«Εθνική Συνέλευσις, Σύνταγμα» ήταν η επικεφαλίδα του πρώτου στην Ύδρα, φύλλου την 11/3/1831, βλ. και K.Mendelssohn Bartholdy,1876:322-3), κατέληξε να εμφυσά μίσος προσωπικό, με κακοήθειες, εναντίον του Κυβερνήτη. Ενώ έφθασε το φθινόπωρο του 1831 να καλεί ανοικτά τον λαό σε ένοπλη εξέγερση (Γ.Δαφνής,2018 :603).Σχετικά με την δίωξη της εφημερίδας στο Ναύπλιο βλ. Χ.Κ.Λούκος (1971) ‘’Η δίωξη της εφημερίδας «ο Απόλλων»’’, Ο Ερανιστής, 9,σελ.200-218.

[9] Ο μελετητής εκτιμά ότι η παρουσία του Ι.Καποδίστρια δεν διευθέτησε, αλλά μάλλον επέτεινε τις ανταγωνιστικές τάσεις μέσα στην ελληνική κοινωνία, επειδή η εκλογή του δεν αποτέλεσε στην πράξη, νίκη για καμία από τις πολιτικές παρατάξεις που εξέφραζαν την κοινωνική πραγματικότητα και που είχαν συγκρουσθεί στη διάρκεια της επανάστασης(1977,218).

[10] Για τον συγγραφέα η νέα εποχή αρχίζει με την άφιξη του Όθωνα και των Βαυαρών το 1833, παρότι η πορεία που ακολούθησε έκτοτε το ελληνικό κράτος, δεν αναιρεί απαραίτητα κάποιες βασικές θέσεις της καποδιστριακής διακυβέρνησης. Αρκετοί από τους φανατικούς πολεμίους του Ι.Καποδίστρια υιοθέτησαν, ασκώντας εξουσία, επιλογές παρόμοιες ή περισσότερο άκαμπτες απ’ αυτές για τις οποίες τον μέμφονταν. Ο Α.Πολυζωίδης, που τον κατακεραύνωνε αρθρογραφώντας

Παρότι η διερεύνηση των αιτίων που οδήγησαν στην δολοφονία και των συνθηκών, η αξιολόγηση της σημασίας και των συνεπειών της υπερβαίνουν τις δυνατότητες αυτής της εργασίας, ορισμένες αναφορές θα γίνουν, στον βαθμό που είναι απαραίτητες. Οπωσδήποτε υπήρξε γεγονός πολλαπλά καθοριστικό, επαναφέροντας μέσα στην ελληνική ιστορική διαδρομή, ερωτήματα που δυσκολευόμαστε ή αδυνατούμε ν' απαντήσουμε.

Η εργασία είναι μία προσέγγιση της δικογραφίας που αφορά την δολοφονία του Κυβερνήτη και της μόνης δίκης που ακολούθησε, αυτής των κατηγορουμένων για την άμεση συμμετοχή στο έγκλημα. Δίκη που, μέσα στο χάος, υπήρξε «το μοναδικό επεισόδιο αξιοπρέπειας και τιμής»(Κ.Γουντχάους,2020:705) οδηγώντας στην θανατική καταδίκη και την σύντομη εκτέλεση του Γεωργίου Μαυρομιχάλη. Εκείνος, καθώς αρνιόταν την ενοχή του και υποδείκνυε ως φονέα τον ήδη νεκρό θείο του, δεν υπερασπίστηκε ούτε εξήγησε την πράξη. Δεν το έπραξε ευθέως ούτε στην διαθήκη του, που συνέταξε τις τελευταίες ώρες της ζωής του.

Η προανακριτική διαδικασία συνεχίστηκε και μετά από τη δίκη, επί σχεδόν τέσσερεις μήνες[11], και επεκτάθηκε στην διακρίβωση της πιθανής ευρύτερης συνωμοσίας και της ευθύνης που μπορούσαν να έχουν και άλλα πρόσωπα.

Δεν έχει διασωθεί βέβαια πλήρης η δικογραφία, λανθάνει σημαντικό μέρος του ογκώδους,όπως φαίνεται, προανακριτικού υλικού[12]. Ο Β.Κρεμμυδάς(1977)μελέτησε πρώτος, το σύνολο των διασωζομένων εγγράφων, όχι μόνον όσων περιέχονται στις αρχειακές συλλογές, αλλά και εκείνα της ιδιωτικής συλλογής Β. Διοσκουρίδη[13], η οποία είχε τεθεί στην διάθεσή του. Τα σχετικά με την δολοφονία του Ι.Καποδίστρια έγγραφα έχουν διαμοιραστεί ως εξής: στα Γενικά Αρχεία του Κράτους, στην Αθήνα, βρίσκονται τα πρωτότυπα κείμενα 41 προανακριτικών καταθέσεων[14], στο Ιστορικό Αρχείο της Κέρκυρας αντίγραφα 59 καταθέσεων και ορισμένα ακόμη έγγραφα[15],

---

στον ''Απόλλωνα'', υπέγραψε το 1837, ως υπουργός, έναν νόμο περί Τύπου, περισσότερο περιοριστικό από τον αντίστοιχο καποδιστριακό. Ο Αλ. Μαυροκορδάτος κατέληξε ότι απαιτούνταν ορισμένες προϋποθέσεις προκειμένου να χορηγηθεί Σύνταγμα στους Έλληνες. Ο ιστορικός θεωρεί ωστόσο, πολύ τολμηρό το να γενικεύσουμε αυτές τις περιπτώσεις και να συμπεράνουμε ότι η ελληνική κοινωνία των καποδιστριακών χρόνων δεν άντεχε, παρά μόνο τις επιλογές που έκανε ο Κυβερνήτης (2019,60-61).

[11] Η πρώτη γνωστή κατάθεση φέρεται να ελήφθη την 1η Οκτωβρίου 1831(Γενική Εφημερίς, φ.13), αυτή του Πολυκάρπου Νικολάου, επιτρόπου του ναού, και η τελευταία την 29η Ιανουαρίου 1832, του Γραμματέως (υπουργού) των Στρατιωτικών Π.Γ.Ροδίου. Για τον πλήρη κατάλογο των γνωστών προανακριτικών μαρτυριών και την πηγή τους, βλ.Β.Κρεμμυδάς(1977,224-232).

[12] Γι' αυτόν τον λόγο ο Β.Κρεμμυδάς (1977,222) εκφράζει την πεποίθηση ότι η επιστημονική έρευνα θα πρέπει να αναμένει την αποκάλυψη όχι μόνο των πρωτότυπων κειμένων πολλών καταθέσεων αλλά και νέων, άγνωστων μέχρι σήμερα.

[13] Δεν γνωρίζω αν η συλλογή παραμένει σε ιδιωτικά χέρια. Από μία πρόχειρη αναζήτηση, δεν φαίνεται να έχει περιέλθει στα Γενικά Αρχεία του Κράτους. Ούτε έχω υπ'όψιν άλλη εργασία, μεταγενέστερη αυτής του Β.Κρεμμυδά, που να έχει στηριχθεί στη μελέτη των εγγράφων της.

[14] Αρχείο Α.Μάμουκα, Κ 80, Γ,φάκ.122.

[15] Αρχείο Καποδίστρια, φάκ. 362,αρ. 2,3,4.

στο Μουσείο Μπενάκη μερικά έγγραφα διπλωματικής αλληλογραφίας και υπηρεσιακά[16]. Ενώ στη συλλογή Διοσκουρίδη, ο συγγραφέας βρήκε περίπου 550 σελίδες (ό.π.,220-1), στις οποίες αποδίδονται 101 κείμενα καταθέσεων, ορισμένα από τα οποία πρωτότυπα, καθώς και αρκετά άλλα έγγραφα, τα πιο πολλά, πρωτότυπα. Είναι αξιοσημείωτο ότι μερικές καταθέσεις δεν υπάρχουν στις άλλες πηγές, άλλωστε λίγα κείμενα συναντούνται σε περισσότερες από μία συλλογές. Όπως επίσης, και το γεγονός ότι δεν υπάρχουν, σε κανένα αρχείο, τα έγγραφα πολλών από τις προανακριτικές μαρτυρίες που δημοσιεύθηκαν, σε περίληψη, στην Γενική Εφημερίδα της Ελλάδος (από την 4η Νοεμβρίου 1831, φ.84-85, μέχρι την 23η Μαρτίου 1832,φ.23). Συνολικά εξετάσθηκαν τουλάχιστον 130 πρόσωπα, σε 151 καταθέσεις, που μας είναι γνωστές, προερχόμενες κυρίως από την προανακριτική διαδικασία[17] του Ναυπλίου. Ανακρίσεις ωστόσο, έγιναν και στο Πρωτόκλητο Δικαστήριο Βοστίτσης και Παλαιών Πατρών, μερικά έγγραφα των οποίων εντοπίζονται στη συλλογή Β.Διοσκουρίδη (Β.Κρεμμυδάς,1977: 222,235).

Η ένδειξη ‘’ Ministère de la Justice ‘ À Sa Majesté le Roi, pour la Régence’’[18], στο εξώφυλλο της συλλογής Β.Διοσκουρίδη, μάς επιτρέπει ορισμένες εικασίες για την τύχη του πρωτότυπου φακέλου της δικογραφίας. Πιθανότατα παραδόθηκε στην Αντιβασιλεία, ίσως τον G.Maurer, και η κατοπινή διασκόρπιση των εγγράφων του, γεγονός αντικειμενικό, δεν αποκλείεται να συνδέεται κάπως, μ’ εκείνον και την φυγή του από την Ελλάδα.

[16] Ιστορικά Αρχεία, Αρχείο Μιχ. Σούτσου- Ιω.Καρατζά 46, φάκ. 24.

[17] Η χρονολογική κατανομή των καταθέσεων υποδεικνύει ότι η εντονότερη προσπάθεια των ανακριτικών αρχών εκτείνεται στην περίοδο από 16/10/1831 έως 15/11/1831 (Β.Κρεμμυδάς, 1977:237), μετά δηλαδή, την δίκη των τριών εγκαλουμένων για την δολοφονία, την 7η Οκτωβρίου, και την εκτέλεση του Γεωργίου Μαυρομιχάλη, την 10η του μήνα.

[18] ‘’Υπουργείο της Δικαιοσύνης, Προς την Αυτού Μεγαλειότητα τον Βασιλέα, για την Αντιβασιλεία’’.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

Α. Τα γεγονότα και τα πρόσωπα στην διαδρομή προς το τέλος

Τον τελευταίο χρόνο της ζωής του, ο Ι.Καποδίστριας αντιμετώπιζε την επιθετική αμφισβήτηση της αντιπολίτευσης[19] που, διασυνδεόμενη με ξένους, στρατιωτικούς και διπλωματικούς, αξιωματούχους, είχε λάβει οργανωμένη μορφή[20]. Έτσι, είχε εναντίον του πολλούς, ή και τους πάντες, αν ακολουθήσουμε τη σκέψη του Κ.Γουντχάους (2020,673), «εκτός από τον λαό[21], μία ευρεία εξαίρεση [που] δεν αρκούσε όμως».

---

[19] Ιδίως μετά την παραίτηση του πρίγκηπα Λεοπόλδου από τον ελληνικό θρόνο, στις 9 Μαΐου 1830. Η αντιπολίτευση κατηγόρησε τον Κυβερνήτη ότι, φιλοδοξώντας να διατηρήσει μόνιμα το αξίωμά του, παρουσίασε σκόπιμα, αποκαρδιωτική την κατάσταση της χώρας στον μελλοντικό ηγεμόνα, προκειμένου να τον αποθαρρύνει. Η άποψη αυτή υιοθετήθηκε και από ορισμένους ιστορικούς, όπως ο G.Finlay (2014,pp34-41, 54-55), που θεωρεί ότι ο Ι.Καποδίστριας κωλυσιεργούσε δολίως, όχι μόνο σε αυτό, αλλά γενικότερα, επιδιώκοντας να είναι τα πάντα στην Ελλάδα προσωρινά και ημιτελή, μέχρις ότου καταστεί ο ίδιος ισόβιος άρχοντας. Τα δημοσιευμένα όμως έγγραφα και η αλληλογραφία της εποχής αποδεικνύουν ότι αυτοί οι ισχυρισμοί δεν ευσταθούν (Δ.Βάρφη Πικραμένου, 1983 : ια΄-ιη΄). Βλ. μεταξύ άλλων, την επιστολή της 8ης Φεβρουαρίου 1831 (Αρχείον Ι.Καποδίστρια, τ.Ι, σελ.133-134). Ο Κυβερνήτης αναθέτει στον διπλωματικό εκπρόσωπο Μιχ.Σούτσο να βολιδοσκοπήσει τον παραιτηθέντα Λεοπόλδο, δεδομένου ότι το θέμα απασχολούσε πάλι την διάσκεψη του Λονδίνου. Παρατηρεί την αισθητή βελτίωση των διαθέσεων των Συμμάχων Δυνάμεων, ως προς το ελληνικό ζήτημα, και την προοπτική της σύντομης, ευνοϊκής διευθέτησης των συνόρων και επισημαίνει ότι η λύπη των Ελλήνων, στο άκουσμα της άρνησης του πρίγκηπα, παρέχουν την διαβεβαίωση ότι ο λαός τον θέλει ως βασιλέα και δεν θα τον αισθανθεί άνωθεν επιβαλλόμενο. Έχει εκφραστεί η γνώμη ότι ο Ι.Καποδίστριας επιθυμούσε, μετά την λήξη της προσωρινής διακυβέρνησής του, να παραμείνει στο πλευρό του νέου ηγεμόνα, όπως αυτός τον είχε παρακαλέσει. Υπάρχουν όμως αρκετές ενδείξεις ότι ο Κυβερνήτης σκεφτόταν να αποσυρθεί οριστικά. Βλ. ενδεικτικά την επιστολή της 28 Νοεμβρίου/10 Δεκεμβρίου 1829 προς τον επιστήθιο φίλο του και πολύτιμο συμπαραστάτη της ελληνικής υπόθεσης J.G.Eynard (ό.π., σελ.4). «Ας προσπαθήσουμε… να ολοκληρώσουμε μαζί [το έργο για την Ελλάδα] και να πάμε μετά, να ξεκουραστούμε πολύ ήσυχα στις όχθες της λίμνης της Γενεύης. Θα περάσω τις γηραιές μου ημέρες στον ξενώνα του Fleur d'eau, εκτός μοναχά κι αν με διώξει ο κρύος βοριάς». Το ζεύγος Eynard είχε ετοιμάσει ένα μικρό οίκημα στο κτήμα τους, ώστε εκείνος να εγκατασταθεί κοντά τους, αφότου θα είχε εκπληρώσει τα καθήκοντά του. Ο Ι.Καποδίστριας πέρασε από την Γενεύη το φθινόπωρο του 1827, για να τους αποχαιρετήσει, πριν ταξιδέψει προς την Ελλάδα, και έμεινε μία και μόνη βραδιά εκεί. Βλ. και Ε.Ε.Κούκου(1997,545-547).

[20] Βλ. Δ.Βερναρδάκης (2009,122): «Έλαβον [οι αντικυβερνητικοί] εις χείρας την παρά την ρίζαν του δένδρου κατατεθείσαν συνταγματικήν αξίνην και ήρχισαν να κτυπώσι δι'αυτής το δένδρον. Όλος ο στρατός του Μαυροκορδάτου, προεστοί και λογιώτατοι, ποιηταί και εφημεριδογράφοι, ετέθη εις κίνησιν, και τοιουτοτρόπως εσχηματίσθη αντιπολίτευσις φοβερά…», την οποία θα είχε υπερκεράσει ο Ι.Καποδίστριας, αν οι αντιπρόσωποι των ξένων δυνάμεων δεν επενέβαιναν και «…δεν μετέβαλλον την αντιπολίτευσιν εις ανταρσίαν». Κι αυτή πάλι, θα ήταν δυνατόν να κατασταλεί τελικά, εάν οι συμμαχικές δυνάμεις μετρίαζαν, όπως ελπιζόταν, τον υπέρμετρο ζήλο των αντιπροσώπων τους. «Αλλά το δολοφόνον φάσγανον (ομηρικό ξίφος) απετελείωσεν αίφνης τα πάντα».

[21] Κατά τον Χ.Κ.Λούκο(1974, 1),ο Κυβερνήτης δεν αναζήτησε έρεισμα για την εφαρμογή του προγράμματός του, παρά μόνο σε αφοσιωμένους οπαδούς και την παθητική αγάπη του λαού. Έτσι

Μία περιεκτική και εναργή εικόνα των αγωνιών του Κυβερνήτη και των θεμάτων που τον απασχολούσαν εκείνο το διάστημα, αποδίδει η αλληλογραφία της περιόδου, η διπλωματική, όπως κι εκείνη προς τους συνεργάτες και συμπαραστάτες του, η οποία επέτρεπε άλλωστε, την διατύπωση πιο προσωπικών σκέψεων. Ήδη από τα τέλη του 1830, οι επιστολές του αποπνέουν κάποια απαισιοδοξία[22] και κόπωση, με συχνότερες τις αναφορές στο καθήκον και την κακή υγεία του[23], αποκαλύπτοντας μία «ψυχήν κατά πάσαν στιγμήν πικρίας ποτιζομένην».[24]

Τα πρόσωπα που εξέφρασαν το αντιπολιτευτικό πνεύμα είναι μάλλον, γνωστά. Και έχουν, κατά κάποιον τρόπο, αξιολογηθεί, ίσως όχι οριστικά, οι προθέσεις, οι ιδέες και οι πράξεις τους.[25]

«Όσοι από τα μη παραδοσιακά στοιχεία αντιπολιτεύθηκαν [τον Κυβερνήτη], δεν μπόρεσαν[26] ή δεν θέλησαν[27] να δουν την εκσυγχρονιστική διάσταση της καποδιστριακής πολιτικής[28]» (Χ.Κ.Λούκος,2015:58-59). Ο Ι.Καποδίστριας

όμως, παραμερίστηκε ένα ανθρώπινο δυναμικό που ενδεχομένως, θα μπορούσε, με την κριτική του, να βοηθήσει στην αντιμετώπιση των πολύπλοκων προβλημάτων και στην διατήρηση ευνοϊκότερων ισορροπιών για την κυβέρνηση (Χ.Α.Λούκος,2015:57-59). Ο συγγραφέας διαπιστώνει ισχυρές ενδείξεις πως πολλοί από εκείνους, που αντιπολιτεύθηκαν στο όνομα των φιλελεύθερων αρχών, θα ήταν πρόθυμοι να συμπράξουν σ' ένα μεταβατικό στάδιο συγκεντρωτικής εξουσίας, εάν μετείχαν στην προετοιμασία των σαφών στόχων της.

[22] Ο Ι.Καποδίστριας δεν αντιμετώπιζε μοιρολατρικά το μέλλον του, αλλά διαχειριζόταν πάντοτε, όλες τις στιγμές της ζωής του, καλές ή τραγικές, «με προσγειωμένη ψυχραιμία και αποφασιστική ελεύθερη επιλογή» (Ε.Κούκου, 1997:536,537).

[23] Βλ. Δ.Βάρφη Πικραμένου (1983,κθ΄).

[24] «…mon âme abreuvée à chaque instant d'amertume». Η τελευταία φράση ιδιόχειρου σημειώματος στα γαλλικά, προς ανεπιβεβαίωτο παραλήπτη. Το άφησε ο Κυβερνήτης στο γραφείο του, το πρωί της 27ης Σεπτεμβρίου. Βλ. Επιστολαί Ι.Α.Καποδίστρια, τ.Δ΄, σελ.305.

[25] Σχετικά βλ. εκτενώς Χ.Α.Λούκος (1988), Η αντιπολίτευση κατά του Κυβερνήτη Ι.Καποδίστρια (1828-1831),Θεμέλιο, Αθήνα.

[26] Οι λύσεις που προτάθηκαν, στον αντίποδα των καποδιστριακών επιλογών, κυρίως μέσω του ''Απόλλωνα'', δεν λάμβαναν υπόψη ότι η ελληνική κοινωνία υστερούσε σχεδόν απαγορευτικά, σε σύγκριση με τις ευρωπαϊκές (Χ.Κ.Λούκος,2015:59).

[27] «…[Επένδυσαν έτσι,] τον δυναμισμό [και] τις γνώσεις τους …σ' έναν αγώνα,… που τελικά σταθεροποίησε τη δύναμη [των παραδοσιακών ηγετικών ομάδων]. Φαίνεται όμως, ότι η πολιτική ελευθερία ήταν γι' αυτούς το υπέρτατο αγαθό…», που προέκριναν έναντι όλων των άλλων εκτιμήσεων (Χ.Κ.Λούκος,2015:58,59).

[28] Συνοπτική ανακεφαλαίωση των βασικών προτεραιοτήτων της καποδιστριακής πολιτικής αποτελεί η Notice sur la situation de la Grèce (18η Νοεμβρίου 1830), οι οδηγίες προς τον Μ.Σούτσο, άμα τη αναλήψει των καθηκόντων του. Βλ. Αρχείον(1983),92-97. Ο Κυβερνήτης αντιλαμβάνεται ως στόχο, που υπηρετούν όλες οι επιλογές του, την ανύψωση του ελληνικού λαού, από μάζα ακτημόνων στο επίπεδο ενός λαού ιδιοκτητών. Με τις πεποιθήσεις του για την ατομική ιδιοκτησία συναρτάται και η αντίληψή του για την πολιτική και οικονομική αυθυπαρξία της χώρας και τον φιλελεύθερο μετασχηματισμό της διακυβέρνησής του. Ο Π.Πετρίδης (1974) έχει τη γνώμη ότι ο Κυβερνήτης πίστευε στον μεταβατικό χαρακτήρα της συγκεντρωτικής μορφής της και στόχευε αληθινά στην πλήρη εφαρμογή των δημοκρατικών αρχών, μόλις έθετε τα θεμέλια του συγκροτούμενου κράτους. Πρβλ. και την επιστολή προς τους αντιπρέσβεις των τριών συμμαχικών δυνάμεων (Επιστολαί, τ. Δ΄:279), όπου ο Ι.Καποδίστριας εκφράζει τη σκέψη ότι το έθνος θέλει να απολαύσει το συνταγματικό πολίτευμα αλλά διακρίνει ότι αυτό πρέπει να είναι η ακολουθία και όχι η αρχή της επανορθώσεώς του. Το ζήτημα του συντάγματος συνυφάνθηκε με όλα τα επεισόδια της ζωής του Ι.Καποδίστρια απασχολώντας τον σε όλη τη διαδρομή του, από την Ιόνιο πολιτεία, την Ελβετία μέχρι την Ελλάδα.

καταπολέμησε συστηματικά την δύναμη των προκρίτων και των οπλαρχηγών, που συνέθλιβε τους ταπεινότερους, επεδίωξε ειλικρινά και σταθερά την πολιτική και οικονομική χειραφέτηση των αγροτών και την ενίσχυση της παραγωγής και εστίασε στην προσπάθεια σύναψης δανείου, με την προοπτική της απελευθέρωσης των εθνικών γαιών[29] και της διανομής τους στους ακτήμονες. Ωστόσο, «η βασισμένη σε υψηλές αρχές αλλά πολλές φορές άκαμπτη πολιτική του… [επέτρεψε] στη βαλλόμενη τάξη των προκρίτων και καπεταναίων… να εμφανίση την υπεράσπιση των συμφερόντων της ως αγώνα κατά του συγκεντρωτισμού και της αυταρχικής διακυβερνήσεως» (Χ.Κ.Λούκος,1974,1-2).

Η πολυκύμαντη σχέση του με την οικογένεια Μαυρομιχάλη αντανακλά αυτήν την διαμάχη με τους παραδοσιακούς φορείς της εξουσίας, συμπυκνώνοντας τα κρίσιμα χαρακτηριστικά της.

Οι Μαυρομιχαλαίοι είχαν ήδη μέσα στα επαναστατικά χρόνια, επιδιώξει την εδραίωση του κοινωνικού ρόλου που, κατά τη γνώμη τους, επέβαλλαν[30] το κύρος και οι αναμφισβήτητες θυσίες τους, χωρίς την επιθυμητή ευδοκίμηση[31]. Η ενός ανδρός αρχή, αυτή του Ι. Καποδίστρια, την οποία αρχικά υποστήριξαν θερμά,[32] τους προσέφερε ίσως, την ελπίδα ευόδωσης των διεκδικήσεών τους. Μέχρις ότου, «η λογική του κράτους[33] ήλθε να αντιπαραταχθεί δυναμικά με τη λογική των εκπροσώπων της παραδοσιακής κοινωνίας» (Χ.Κ. Λούκος, 1991:136), στην Μάνη

Το υποστήριξε «ως φάρμακο απέναντι στην ασθένεια της απολυταρχίας», όχι εκείνης της αναρχίας, πιστεύοντας ότι αυτό δεν θα μπορούσε να εισαχθεί σε κατάσταση πλήρους απουσίας διακυβέρνησης (Κ.Γουντχάους,2020:711,713). Σχετικά με την σημασία της ατομικής ιδιοκτησίας στα κείμενα του Ι.Καποδίστρια, βλ. Γ.Δαφνής (2018, 594-595).

[29] Είχαν υποθηκευθεί στους Άγγλους ομολογιούχους για την λήψη των δανείων των ετών 1824, 1825 και παρέμεναν δεσμευμένες.

[30] Ο Γ.Σταύρος γράφει σε επιστολή της 12ης Ιουνίου 1827, προς τον Γ.Κουντουριώτη :« και αυτόν τον γέροντα Μαυρομιχάλην, όντα εδώ και ζητήσας με, δεν επεσκέφθην, ότι εξεμωράνθη και νομίζει χωράφι του την Ελλάδα» (Χ.Κ.Λούκος,1991:136).

[31] Διατηρούσαν την υπεροχή τους στην Μάνη, ως ισχυρό γένος σε αριθμό μελών και πλούτο, με πολεμική αρετή που ενέπνεε τους άλλους να τους ακολουθούν στη μάχη.

[32] Ο Π. Μαυρομιχάλης είναι ο πρώτος από τους επτά υπογράφοντες την ιδιωτική πρόσκληση της 1ης Ιανουαρίου 1824 προς τον Ιω. Καποδίστρια, να αναλάβει την διακυβέρνηση της επαναστατημένης Ελλάδας, μέσα στη δίνη της εμφύλιας σύγκρουσης. Βλ. Αρχείον (1986)τ.Ζ΄, σελ.246-248. «Αλλά δεν είναι τόσο δύσκολον να αποκτήση τις την ελευθερίαν του, όσον να την φυλάξη. Τα ελαττώματα της εξωλεστάτης τυραννίας βασιλεύουν εις τας παρούσας γενεάς, η δ' αμάθεια και πλεονεξία επαπειλούν την αρτισύστατον ανεξαρτησίαν του έθνους σου». Πρβλ. σε αυτές τις σκέψεις κι εκείνες που εξέφρασε μεταγενέστερα ο Κυβερνήτης, « Ενόσω υπάρχει η παρούσα γενεά, …οι προύχοντες ένεκα συμφερόντων και παθών συνεννοούμενοι θέλουσι ραδιουργεί και παραλύει πάσαν οποιανδήποτε τάξιν πραγμάτων, ουδέποτε δε θέλουσι υποστηρίξει, και, το χείριστον, ουδέποτε θέλουσι δημιουργήσει κυβέρνησιν»(Ν.Δραγούμης,1874:162). Ο συγγραφέας, ένας από τους ιδιαίτερους γραμματείς του, αποδίδει απόσπασμα από την επιστολή της 9ης /21ης Ιουλίου 1831 προς τον λόρδο Palmerston, για την οποία βλ.Correspondance,t. IV: 306-321.

[33] Με τον διορισμό διοικητών των επαρχιών και κυβερνητικών υπαλλήλων, την κατάργηση των μονοπωλίων στα προϊόντα, την είσπραξη δασμών και την διεκδίκηση από μέρους του κράτους των προσόδων που, έως τότε, οικειοποιούνταν οι εντόπιοι αρχηγοί.

μάλιστα, η οποία «…εθεωρείτο έτι επαρχία αυθύπαρκτος, ανεξάρτητος και από της Πελοποννήσου…[34]» (Ν.Δραγούμης,1874: 165).

Ο πατριάρχης των Μαυρομιχαλαίων απαιτούσε πάντοτε από τον Κυβερνήτη την εξασφάλιση της ανάλογης, προς τον «χαρακτήρα» και τις «εκδουλεύσεις» τους, ανταμοιβής σε χρήματα και κοινωνική θέση, κρίνοντας δίκαιο να επωμιστεί «όλο το έθνος» την οφειλή της πατρίδας προς την οικογένεια που είχε ξεκινήσει την επανάσταση και στην επιτυχία της οποίας, είχε συμβάλει τα μέγιστα[35]. Η πεποίθησή του για το νόμιμο των διεκδικήσεών τους ενισχυόταν και από την πικρή διαπίστωση ότι άλλοι, κατώτεροι σε γόητρο και ευμάρεια πριν την επανάσταση, έχαιραν της κυβερνητικής εύνοιας, κατέχοντας δημόσιες θέσεις και αξιώματα[36]. Ιδιαίτερα, φαίνεται, πλήγωνε τον γέροντα Μαυρομιχάλη η προτίμηση προς τον Θ.Κολοκοτρώνη και τους συμπολεμιστές του, πρόσωπα που εκείνος θεωρούσε «ληστές» και τυχάρπαστους[37]. Πέρα όμως, από την ανάγκη να διατηρήσουν την δύναμη[38] της οικογένειάς[39] τους, ιδίως στη Μάνη, και να ανακουφίσουν την ένδεια συγγενών και συντοπιτών τους, οι Μαυρομιχαλαίοι έφθασαν να πιέζονται και οι ίδιοι να εξοικονομήσουν τα καθημερινά χρειώδη.[40] Το μαρτυρά τραγικά και η

[34] «οι δε Μανιάται,υπολαμβάνοντες πάντοτε ως ανώτατον άρχοντα τον πρώην ηγεμόνα [Πετρόμπεην Μαυρομιχάλην], κατέλυον σωρηδόν εν τη οικία αυτού ερχόμενοι εις Ναύπλιον, και παρ' αυτού ηξίουν την θεραπείαν των ιδίων αναγκών και απαιτήσεων» (Ν.Δραγούμης,1874:165). Ο συγγραφέας πιστεύει ότι αυτή η πραγματικότητα ήταν η αιτία για τις συνεχείς και επίμονες οικονομικές απαιτήσεις του γέροντα Μαυρομιχάλη, υπαγορευόμενες από την επιτακτική υποχρέωση να ανταποκρίνεται στον ρόλο του, μέσα στο κοινωνικό σύστημα της Μάνης.

[35] «Είναι αρκετή η επικράτεια αυτή [όλης της Ελλάδος] να ανταμείψη και βραβεύση τους έχοντας δικαιώματα ωσάν ημάς. Λοιπόν απ' αυτά ζητώ, αυθέντα μοι και αδελφέ, από τα όσα έχω λαμβάνειν΄ ωσαύτως ανάλογον και σταθερόν πόρον και δόξαν, διά να ζώμεν τιμίως, κατά το ίδιον του χαρακτήρος μας…». Από επιστολή της 11ης Οκτωβρίου 1829 προς τον Κυβερνήτη βλ. Χ.Κ.Λούκος (1974,90-92). Στα αιτήματα της οικογένειας περιλαμβανόταν και η παροχή του κατάλληλου σπιτιού, «από τα καλλιώτερα εις Ναύπλιον», για την εγκατάστασή τους, ενώ τα έξοδά τους στον Αγώνα, έναντι των οποίων ζητούσαν προκαταβολή, υπολόγιζαν σε 2.500.000 γρόσια. Σημειώνεται ότι η Δ΄Εθνική Συνέλευση (Ιούλιος 1829) είχε αποδεχθεί, με εισήγηση του Ι.Καποδίστρια, την έκκληση του γέροντα Μαυρομιχάλη να ληφθεί πρόνοια για την οικογένειά του, χάριν των θυσιών της, όπως και όποτε το επέτρεπαν οι συνθήκες της πατρίδας.

[36] Βλ.Χ.Κ.Λούκος(1991, 137-138).

[37] Βλ. τις από 10 Σεπτεμβρίου 1828 και 28 Ιουλίου 1830 επιστολές του Πετρόμπεη προς τους Βιάρο Καποδίστρια –Ιω.Γεννατά και τον γυιό του Αναστάσιο, αντίστοιχα(Χ.Κ.Λούκος,1974: 68-72, 98-101).

[38] Κατά την παρατήρηση του J.A.Petropulos (1968), ο γέρων Μαυρομιχάλης «ζητούσε συνεχώς χρήματα, όχι τόσο γιατί ήταν άπληστος…όσο γιατί βρισκόταν στην ανάγκη να χορηγή φιλοδωρήματα, ώστε να εξασφαλίζη πλατιά πολιτική επιρροή» (Χ.Κ.Λούκος, 1974:4).

[39] Όλοι σχεδόν οι Μαυρομιχαλαίοι, με ελάχιστες εξαιρέσεις, κυρίως τον κλάδο των Βοϊδήδων, συνδέονταν με τους στενότατους δεσμούς του μανιάτικου γένους, αναγνωρίζοντας ως αρχηγό τον Πετρόμπεη. Τα μέλη της οικογένειας έφθαναν τα 70 άτομα, ενώ 67 ακόμη, ήταν προσκολλημένοι στους Μαυρομιχαλαίους ως υπηρέτες τους, όπως μαθαίνουμε από την επιστολή της 16ης Οκτωβρίου 1830, των Γε.και Κω.Μαυρομιχάλη προς τον Κυβερνήτη, βλ.Χ.Κ.Λούκος(1974,4). Σχετικά με τα γένη στην Μάνη και τη θέση τους στην πολιτική οργάνωσή της, βλ. εκτενώς Ε.Αλεξάκης (1980).

[40] Μεταξύ άλλων, η μαρτυρία του γέροντα Μαυρομιχάλη που, σε κατάθεσή του την 4η Φεβρουαρίου 1831, αναφέρει ότι ο αδελφός του Κωνσταντίνος δεν είχε τα χρήματα να φέρει γιατρό στη σύζυγό του, που τελικά πέθανε (Χ. Κ. Λούκος, 1991:139). Το χρέος της οικογένειας είχε φθάσει το φθινόπωρο του 1830, τις 14.000 τάληρα (από 16/10/1830 επιστολή Γε. και Κω.Μαυρομιχάλη). Ο

έγνοια του μελλοθάνατου Γεωργίου, την τελευταία νύχτα της ζωής του, να κανονίσει στη διαθήκη του την πληρωμή των χρεών του και την επιστροφή των δανεικών.

Ο Κυβερνήτης σεβάστηκε καταρχήν τους Μαυρομιχαλαίους για την προσφορά τους, παρότι μάλλον σύντομα είχε πάψει να τους εκτιμά[41], και ανταποκρίθηκε με συγκατάβαση αρκετές φορές στις ακατασίγαστες απαιτήσεις τους, κατανοώντας μερικές από τις δυσκολίες τους, κάποτε περισσότερο ακόμη κι απ' όσο επέτρεπαν οι δημόσιοι πόροι[42]. Ούτε δίστασε να δείξει διακριτικά επιείκεια σε δικαστικά ελέγξιμες εμπλοκές τους[43], για να διαφυλαχθεί η υπόληψή τους, αναγνωρίζοντας

Καποδίστριας παρήγγειλε τότε να δοθούν στον Κωνσταντίνο, που είχε ονομασθεί υπασπιστής της Κυβερνήσεως, «ως δώρον αντί σπάθης», 1000 τάληρα. Βλ. Χ.Κ.Λούκος(1974,34-35).

[41] Αφού δεν τους εμπιστεύθηκε στρατιωτικές υπηρεσίες και υπεύθυνο πολιτικό λειτούργημα, επιφυλάσσοντας στον πατριάρχη της οικογένειας, μόνο την τιμητική θέση στο Πανελλήνιο και κατόπιν στη Γερουσία. Ο Χ.Κ.Λούκος(1974,15-16) έχει τη γνώμη ότι ο Κυβερνήτης αμφέβαλλε τόσο για την ηθική τους ακεραιότητα όσο και για τη γνησιότητα της αφοσίωσής τους, βλέποντας ότι εξαρτούσαν περισσότερο από κάθε άλλον, την νομιμοφροσύνη τους από την παροχή ανταλλαγμάτων.

[42] Έτσι, το φθινόπωρο του 1829,ο Ι.Καποδίστριας συμπλήρωσε με δικά του χρήματα το ποσό της αρωγής στην οικογένεια, μαζί με τα 10.000 φράγκα (από τα 50.000 συνολικά) που κατεβλήθησαν στον Γάλλο Godebout, ως αποζημίωση για την πειρατεία στο πλοίο του. Για την υπόθεση αυτή, είχαν κριθεί ένοχοι από την Αντί Θαλασσίου Δικαστηρίου Επιτροπή ο αδελφός του Πετρόμπεη, Ιωάννης και ο γυιός του δεύτερου Ηλίας, ενώ είχε αθωωθεί ο Κωνσταντίνος. Σε νέο αίτημα οικονομικής βοήθειας λίγο καιρό μετά, ο Κυβερνήτης απαντά (2/10/1829) γράφοντας «…δεν υπάρχουν πόροι εις την εξουσίαν μου …Τα βοηθήματα της Γαλλίας έπαυσαν και τα εδικά μου μέσα εξηντλήθησαν», και κλείνοντας παρακαλεί τον γέροντα Μαυρομιχάλη να μην επανέλθει εις τα ίδια. Εκείνος, αφού ζητήσει συγγνώμη, θα επιμείνει στα νόμιμα δικαιώματα της οικογένειάς του αφηγούμενος διάφορα περιστατικά, θα υπενθυμίσει ότι «όταν πεινάη ο λαός κι όταν στενοχωρήται, κανείνεν δεν εντρέπεται, κανείνε δεν φοβείται» και θα καταλήξει «Το να μην υπάγω εις τα ίδια και μή παρακαλής. Ωσάν ορίσης, φέρνω και τους λοιπούς [συγγενείς], οπού συνεχώς σας παρακαλώ». Η τελευταία παρανόηση, ενώ δεν είναι παρά ασήμαντη λεπτομέρεια, αποτυπώνει το πόσο δύσκολη ήταν η συνεννόηση των δύο προσώπων. Τις επιστολές βλ. στην εργασία του Χ.Κ.Λούκου(1974,90-92).

[43] Δύο από τις οποίες αφορούσαν τον νεαρό Μαυρομιχάλη. Ο Ι.Καποδίστριας απέτρεψε την δίωξη του Γεωργίου, το 1828, για ιδιοποίηση δημοσίων χρημάτων κατά την διάρκεια της προεδρίας του στην Αντικυβερνητική Επιτροπή, παρότι οι εξηγήσεις του Μπεηζαδέ ήταν τουλάχιστον ανεπαρκείς. Στην σοβαρότερη υπόθεση του πυροβολισμού του εξαδέλφου τους Πιερράκου, από τον Γεώργιο και τον Ηλία Κατσάκο Μαυρομιχάλη, τον Ιούνιο του 1828, ο Κυβερνήτης επέτρεψε αρχικά, σιωπηρά, να ελεγχθεί δικαστικά μόνο ο φυσικός αυτουργός Κατσάκος. Μετά τον τραυματισμό του Πιερράκου, ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης είχε, ως ισχυρότερος, επιβάλει στον εξάδελφό του την σύναψη της συμφωνίας τερματισμού της μεταξύ τους έριδας, με την αμοιβαία υπόσχεση στην περίπτωση αθέτησής της, χρηματικού προστίμου αλλά και της ανοχής ως ανεκδίκητων δύο φονικών. Ο Σ.Β.Κουγέας που περιλαμβάνει το συμφωνητικό τους(29η Οκτωβρίου 1828) στην εργασία του «Η ανθρωποκτονία ως διεγγύημα τρίτου εν Μάνη», Προσφορά εις Στίλπωνα Π. Κυριακίδην, Ελληνικά, τεύχ.4, Θεσσαλονίκη (1953), σελ. 364-374, αποδίδει με τον όρο «διεγγύημα» αυτή τη μορφή εγγύησης. Ο Πιερράκος επεδίωξε στα τέλη του 1830 την εισαγωγή σε δίκη των συγγενών του, φέρνοντας τους σε πολύ δυσχερή θέση. Ο γέρων Μαυρομιχάλης (επιστολή της 28ης Δεκεμβρίου 1830), έχοντας προφανώς κατά νου την μανιάτικη συμφωνία, διαμαρτυρήθηκε στον αδελφό του Κυβερνήτη, Αυγουστίνο, ότι η υπόθεση ήταν δεδικασμένη και δεν έπρεπε να απασχολεί τις δικαστικές αρχές. Ο Κατσάκος που είχε φυλακιστεί στο Άργος, από τις 21/12/1830 κατηγορούμενος για την απόπειρα ανθρωποκτονίας και όχι μόνο, δραπέτευσε στις 7/1/1831. Ο Γεώρ.Μαυρομιχάλης που διωκόταν τελικά ως συμμέτοχος σε αυτήν, δεν κρατήθηκε στη φυλακή αλλά τέθηκε υπό περιορισμό.

ότι μερικές ατασθαλίες τους οφείλονταν κατά πολύ στις ανώμαλες συνθήκες της εποχής ή τις ιδιαιτερότητες της Μάνης. Δεν θα μπορούσε όμως να προκρίνει συνεχώς τις δικές τους ανάγκες απέναντι σε ανθρώπους, συχνά αποστερημένους από κάθε στήριγμα ηθικό και υλικό ή άλλους, που είχαν επίσης πολεμήσει και θυσιάσει, έστω κι αν κάτι τέτοιο τούς καθιστούσε πιθανώς, στυλοβάτες της εξουσίας του[44].

Οι Μαυρομιχαλαίοι στάθηκαν δίβουλοι απέναντι στον Κυβερνήτη, παλινωδώντας μεταξύ διαβεβαιώσεων νομιμοφροσύνης και επανειλημμένων παρασπονδιών, παραμένοντας συνεπείς μόνον απέναντι στην οικογένειά τους.

Το οικονομικό και πολιτικό αδιέξοδό τους και η πληγωμένη υπερηφάνεια τους, κολακευμένη από ορισμένους ηγέτες της αντιπολίτευσης που προσέβλεπαν στην σημασία μίας αντικυβερνητικής Μάνης, τούς έφεραν να «εμφανιστούν ως προασπιστές της αυτονομίας της Μάνης από τις επεμβάσεις της κεντρικής εξουσίας» και να προχωρήσουν προς την εξέγερση(Χ.Κ.Λούκος,1991:139-140). Άλλωστε η αφοσίωση που κατά περιόδους δήλωναν ή προσπαθούσαν να ανακτήσουν, δεν υπήρξε ποτέ αρραγής. «Ο φόβος του Πετρόμπεη μήπως συντριβή η επιρροή της οικογένειάς του στη Μάνη, η αγανάκτησή του για τον παραμερισμό των συγγενών του και για το διασυρμό των περισσοτέρων στα δικαστήρια, η πεποίθηση που του καλλιέργησαν ότι η νέα κατάσταση …στην Ευρώπη[45] ευνοούσε επαναστατικές ενέργειες …ίσως και η υπόσχεση ότι θα υπάρξουν και άλλες εστίες αντιστάσεως…» εξηγούν την απόφασή του να έλθει σε φανερή σύγκρουση[46] με την

[44] Όπως εκτιμά ο Χ.Κ.Λούκος (1991:139-141,143). Οι Μαυρομιχαλαίοι αναδείχθηκαν σε στέρεους πυλώνες της βασιλείας του Όθωνα, καθώς η Αντιβασιλεία στην αρχή, και ο βασιλιάς κατόπιν, δεν τους αρνήθηκαν τιμές, αξιώματα και εισοδήματα. Και έχοντας εξασφαλίσει τα αντισταθμίσματα που ζητούσαν, δεν επέμειναν στην αυτονομία και ιδιαιτερότητα της Μάνης, την οποία προέταξαν για να στραφούν εναντίον του Κυβερνήτη. Ο συγγραφέας παραθέτει ακόμη την παρατήρηση του Άγγλου G.Lee (επιστολή της 5-17/2/1829 προς τον αρμοστή των Επτανήσων Adam), ότι ο Π.Μαυρομιχάλης ήταν ένας καιροσκόπος που θα μπορούσε να εξαγοραστεί.

[45] Το καλοκαίρι του 1830 επήλθαν πολιτικές μεταβολές στην Ευρώπη. Ανήλθαν περισσότερο φιλελεύθεροι βασιλείς στους θρόνους της Αγγλίας (ο Γουλιέλμος Δ΄)και της Γαλλίας (ο Λουδοβίκος Φίλιππος, μετά την αποπομπή του Καρόλου Ι΄), ενώ οι κάτοικοι του Βελγίου επαναστάτησαν διεκδικώντας την αυτονομία τους. Εκτιμάται κατά πόσον αυτές οι αλλαγές επηρέασαν την στάση των δύο συμμαχικών δυνάμεων απέναντι στον Κυβερνήτη και την αντιπολίτευση.

[46] Τον Δεκέμβριο του 1830 ο Πετρόμπεης ζητούσε άδεια να μεταβεί στη Μάνη, ανήσυχος για τις συνέπειες των εξελίξεων. Ο Κυβερνήτης σιώπησε. Ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης είχε ήδη σταλεί εκεί για να κατευνάσει τα πνεύματα, συνετίζοντας τους εξεγερμένους συγγενείς του Αναστάσιο και Αντώνιο, όπως είχε διαβεβαιώσει τον Ι.Καποδίστρια. Έπραξε μάλλον το αντίθετο. Στις 7 Ιανουαρίου 1831,την ίδια ημέρα που δραπέτευσε και ο Κατσάκος, ο γέρων Μαυρομιχάλης έχοντας στείλει αντικυβερνητική επιστολή στον Γάλλο βασιλιά και αφήνοντας μία ακόμη, έντονου ύφους στον Ι.Καποδίστρια, έφυγε από το Ναύπλιο με το πλοίο του Άγγλου Th.Gordon. Νωρίτερα είχε προσπαθήσει ανεπιτυχώς να προσεταιριστεί τον Θεόδ.Κολοκοτρώνη. Παρότι η φυγή του μπορεί να ιδωθεί ως πράξη απελπισίας, υπάρχουν πειστικές ενδείξεις ότι δεν αποτελούσε μεμονωμένη ενέργεια (Χ.Κ.Λούκος,1974:41). Ίσως σκόπευε, επιστρέφοντας στο Λιμένι (έδρα της οικογένειας, όπου η κατάσταση ήταν ήδη εκρηκτική), να συγκεντρώσει τους πιστούς του Μανιάτες για να επιβληθεί στον Διοικητή Ι.Κορνήλιο (συνυπεύθυνο βίαιων αυθαιρεσιών, αντίθετα από τη βούληση του Ι.Καποδίστρια) και τους αντιπάλους του οπλαρχηγούς, και να υπαγορεύσει τα αιτήματά του στην

κυβέρνηση(Χ.Κ.Λούκος,1974:42). Η φυλάκιση του[47], ενώ άρχιζε η ανάκρισή του (2/2/1831) επί εσχάτη προδοσία, δρομολόγησε τις εξελίξεις στην τελική τους ευθεία, που δεν μπόρεσαν να αναστρέψουν οι προσπάθειες για την επίτευξη συμβιβασμού και η συγκατάνευση του Ι.Καποδίστρια[48].

Από τον Φεβρουάριο του 1831, ο Κυβερνήτης είχε στρέψει την προσοχή του ιδιαίτερα, στην εκκρεμότητα του διακανονισμού των συνόρων, ενόψει της σφοδρής πιθανότητας να εφαρμοστούν αμέσως οι δυσμενείς όροι του πρωτοκόλλου της 3/2/1830. Η διευθέτηση του ζητήματος, για την άμεση αναγκαιότητα της οποίας, προσπαθούσε να πείσει τις εγγυήτριες δυνάμεις, είχε κρίσιμη σημασία, ώστε να μην διακινδυνεύσει η χώρα όσα είχαν κερδηθεί με ένοπλους αγώνες και επίμονες παρασκηνιακές διαπραγματεύσεις. Οι οριστικές αποφάσεις άλλωστε, και η ανακοίνωσή τους, θα εξασθένιζαν την αντιπολιτευτική δριμύτητα. Ο Ι.Καποδίστριας επέμενε ότι δεν ήταν δυνατόν να εφαρμοστούν οι ρυθμίσεις του πρωτοκόλλου, όπως είχαν θεσπιστεί, αλλά ούτε να αναθεωρηθούν, κατά τον τρόπο που προτεινόταν, χωρίς αυτό να επιφέρει ευρύτερες αναστατώσεις στην περιοχή. Οι προβληματισμοί που έθεταν τα επιχειρήματά του, συνετέλεσαν στην σιωπηρή, από την Γαλλία και τη Ρωσία, αναβολή της επικείμενης οροθέτησης. Αποτέλεσμά της ήταν η μεταγενέστερη ευνοϊκότερη αντιμετώπιση των ελληνικών αιτημάτων και η τελεσφόρηση των προσπαθειών του Κυβερνήτη, με την υπογραφή του πρωτοκόλλου της 14ης/26ης Σεπτεμβρίου 1831[49] (Δ.Βάρφη Πικραμένου, 1983:κη΄-κθ΄, λ΄).

κυβέρνηση. Η χρησιμοποίηση του αγγλικού πλοίου υποδείκνυε μία πιθανή σύνδεση του αντιπρέσβη E.Dawkins με τα γεγονότα στη Μάνη. Βλ. Ν.Κασομούλης (1942,349),που θεωρεί ότι οι T.Gordon και E.Dawkins υποκίνησαν τους Μαυρομιχαλαίους. Ο Κυβερνήτης στηλίτευσε τη φυγή τους, ως λιποταξία από τις δημόσιες θέσεις που κατείχαν στη Γερουσία και το στρατό και τόνισε ότι η οικογένεια, για την οποία είχαν δαπανηθεί 120.000 φοίνικες, φάνηκε αμετανόητη, καταχρώμενη την μακροθυμία της κυβέρνησης. Η τριμελής επιτροπή που ορίστηκε για την ποινική αξιολόγηση της όλης συμπεριφοράς του γέροντα Πετρόμπεη, υπέδειξε την παραπομπή του σε δίκη για εσχάτη προδοσία, πριν ακόμη συλληφθεί, ύστερα από περιπέτειες στο Κατάκωλο. Αργότερα ο Κ.Κανάρης έπεισε και τον αδελφό του να επιστρέψει στο Ναύπλιο. Βλ. σχετικά Δ.Κόκκινος(1974,586-596). Για όλα τα γεγονότα που αφορούν τους Μαυρομιχαλαίους και τον Κυβερνήτη βλ. κατατοπιστικά Χ.Κ.Λούκος(1974).

[47] Σ' έναν εξωτερικό οικίσκο του φρουρίου της Ακροναυπλίας. Κατά τον Θ.Κολοκοτρώνη(1889, 63) «…εις φύλαξιν αναπαυτική, και είχε όλα του τα αναγκαία,πλουσιοπάροχα».

[48] Οι τελευταίες προσπάθειες κατεβλήθησαν από το τέλος της άνοιξης και μέχρι τα μέσα του καλοκαιριού του 1831. Φάνηκε ότι και ο Γεω.Μαυρομιχάλης είχε την προαίρεση να μεσολαβήσει για τον τερματισμό της στάσης στο Λιμένι. Ο Κυβερνήτης, αν και αμφέβαλλε για την ειλικρίνειά του, δεν αρνήθηκε να τον ακούσει και ενέκρινε την εγκατάσταση της οικογένειάς του στο Ναύπλιο. Έχοντας την διάθεση να συγχωρέσει τους Μαυρομιχαλαίους, επιθυμούσε να αναγνωρίσουν δημόσια ότι είχαν σφάλει, κάτι που εκείνοι μάλλον αρνήθηκαν. Η συμβιβαστική πρωτοβουλία του γερουσιαστή Γ.Αινιάνος, με την προοπτική όλοι οι Μαυρομιχαλαίοι να μετεγκατασταθούν στην Αίγινα ώστε να ηρεμήσουν τα πράγματα στη Μάνη, σκόνταψε στα οδυνηρά γεγονότα του Πόρου και την πυρπόληση των εθνικών πλοίων «Ελλάς» και «Ύδρα» από τον Α.Μιαούλη (1/8/1831).

[49] Ο ίδιος δεν πρόλαβε μάλλον, να μάθει το γεγονός. Είναι πολύ πιθανό όμως, να το ανέμενε με την βεβαιότητα που υπαγόρευαν η εμπειρία και η αντίληψή του.

Η καθυστέρηση ωστόσο, των δυνάμεων να λάβουν αποφάσεις για το ελληνικό ζήτημα και η μακρά, φθοροποιός αναμονή είχαν επιτείνει το αρνητικό κλίμα στην χώρα, θάλποντας τις αντιδράσεις. Ταυτόχρονα, η απροθυμία τους να διαδηλώσουν την εμπιστοσύνη τους στο πρόσωπο του Κυβερνήτη, η ανοχή, ή και η απροκάλυπτη στήριξη που παρείχαν διπλωμάτες και στρατιωτικοί τους προς τους αντιπολιτευτικούς κύκλους, είχαν ενθαρρύνει τις στασιαστικές κινήσεις[50]. Αυτές όμως, καθώς επεκτείνονταν και εντείνονταν, καθιστούσαν ορατό τον κίνδυνο ενός πολέμου, εμφυλίου και γενικού[51](ό.π.,λ΄), λειτουργώντας κατ' αποτέλεσμα υπονομευτικά, όχι μόνο για τον Ι.Καποδίστρια, αλλά και για την εύθραυστη Ελληνική Πολιτεία.

Στα τέλη πια του καλοκαιριού, ο Κυβερνήτης συνέχιζε, «καταδικασμένος να μάχ[εται] τις έξωθεν ερχόμενες ανοησίες, στερούμενος ολότελα του πιο αποτελεσματικού εφοδίου, των χρημάτων»[52]. Αλλά δεν απελπιζόταν, επειδή «η μεγάλη πλειονότητα του λαού είχε φανεί αξιοθαύμαστα πιστή».

Β.1 Μία διήγηση της 27ης Σεπτεμβρίου 1831

Προμηνύματα και προειδοποιήσεις[53] του τέλους υπήρξαν αρκετά, αλλά ο Ι.Καποδίστριας επέλεξε να τα προσπεράσει, αρνούμενος να προφυλάξει τον εαυτό

[50] Την ανταρσία, σύμφωνα με τον Ν.Δραγούμη (1874,163-164),δεν ήταν ικανά να δικαιολογήσουν ούτε τα σφάλματα του Βιάρου Καποδίστρια και του Ιω.Γεννατά, στους οποίους ο συγγραφέας αποδίδει την ευθύνη για σοβαρές κατασταλτικές αυθαιρεσίες, ούτε εκείνα του ίδιου του Κυβερνήτη. Το 1831 όλοι, γράφει, γνώριζαν ότι «χθες έτι αντί λαού υπήρχεν άμορφος ανθρώπων σωρός, αντί διοικήσεως αναρχία, και ότι την αναρχίαν και τον σωρόν πρώτος αυτός μετεσκεύασεν εις αρχήν και λαόν».

[51] Η εμφύλια σύρραξη, που θα καταδείκνυε τον ελληνικό λαό ανώριμο να διατηρήσει την ανεξαρτησία του, θα σήμαινε πιθανόν, πόλεμο με τους Τούρκους ή την επανυπαγωγή του ελληνικού κράτους στην Υψηλή Πύλη. Βλ. τις από 9-21 /3/1831 και 23/8-5/9/1831 επιστολές του Ι.Καποδίστρια προς Μ.Σούτσο (1983 : 143,197). Προκαλεί εντύπωση το ότι οι αντιπολιτευόμενοι δεν στάθμιζαν ως σοβαρό αυτόν τον ενδεχόμενο κίνδυνο. Είχαν πλέον αποφασίσει ότι ο Κυβερνήτης ήταν το κακό εκείνο, «…για την απομάκρυνση του οποίου ήταν θεμιτή κάθε πολιτική συμμαχία ή υποστήριξη…» (Χ.Κ. Λούκος,2015:59) και η χρησιμοποίηση, όπως αποδείχθηκε, οποιουδήποτε μέσου. Αλλά και έναντι οιουδήποτε τιμήματος;

[52] Από επιστολή του προς τον J.G.Eynard(24-8/5-9/1831),στο Αρχείον, τ.Ι, σελ. 199-200.

[53] Για τον κίνδυνο που διέτρεχε η ζωή του, είχαν ενημερώσει τον Κυβερνήτη οι αντιπρέσβεις της Ρωσίας P.I.Ruckman (Δ.Λουλές,1985:84)και της Αγγλίας E.Dawkins(Δ.Α.Κόκκινος,1974:519). Λέγεται ότι και ο ίδιος ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης του είχε διαμηνύσει μέσω του κοινού γνωστού τους Π.Ράγκου ότι είχε αποφασίσει να τον σκοτώσει (Δ.Α.Κόκκινος,1974:677). Αν θεωρήσουμε το έγκλημα ένα μανιάτικο φονικό, αυτή η κίνηση μπορεί να ιδωθεί ως η επιβεβλημένη επίσημη διακήρυξη της πρόθεσης αντεκδίκησης. Για την εθιμοτυπία του γδικηωμού βλ. Ε.Αλεξάκης (1980, 103-114). Η σιωπηλή επίθεση πριν την γνωστοποίηση της έχθρας συνιστούσε ατιμία (Α.Β.Δασκαλάκης,Η Μάνη και η Οθωμανική Αυτοκρατορία 1453-1821, Αθήνα, 1923, σελ.159).

του[54]. Όχι μόνον επειδή, όπως σκέφτεται ο Α.Παπαδόπουλος-Βρετός(1838:281-282),η συνείδησή του τού υπαγόρευε αυτήν την ακραία εμπιστοσύνη στον σεβασμό, που θα έδειχνε οποιοσδήποτε Έλληνας στα λευκά του μαλλιά[55]. Η φονική ατμόσφαιρα[56] υπέβαλλε τον επερχόμενο επίλογο, στους συνειδότες τις παρασκηνιακές διεργασίες αλλά και στην αντίληψη των κοινών ανθρώπων[57]. Μία αίσθηση[58] ότι η θανάτωση του Κυβερνήτη ήταν πια ζήτημα χρόνου και της κατάλληλης συγκυρίας[59].

---

[54] Έτσι δεν αποδέχθηκε την προσφορά του στρατηγού Schneider, τον Ιούνιο του 1831, για μία προσωπική φρουρά από 300 Γάλλους στρατιώτες.

[55] Στον διοικητή του Ναυπλίου που του μετέφερε ορισμένες πληροφορίες στις 24 Σεπτεμβρίου, ο Κυβερνήτης απάντησε «Άλλωστε είμαι αποφασισμένος να θυσιάσω τη ζωή μου και θα τη θυσιάσω. Αν οι Μαυρομιχαλαίοι θέλουν να με σκοτώσουν, ας το κάνουν. Τόσο το χειρότερο για κείνους. Οι Έλληνες κάποια μέρα θα αισθανθούν την απώλειά μου» (Α.Παπαδόπουλος Βρετός,1838:283). Λίγες ημέρες ενωρίτερα(20/9)του είχε καταγγελθεί η προ μηνός περίπου, αγορά έξι όπλων από τον Γεώργιο Μαυρομιχάλη.

[56] Από την άνοιξη του 1831, είχε αρχίσει να κυκλοφορεί, τουλάχιστον ως φήμη, η πιθανότητα της δολοφονίας του (δημοσίευμα της Courrier Français, άρ.150 της 30/5/1831). Τον Αύγουστο ο Κυβερνήτης δημοσιοποίησε την ύπαρξη της μυστικής εταιρείας του Ηρακλέους, που φερόταν να έχει ιδρυθεί στο Παρίσι και να έχει ήδη πάρει ευρύτερες διαστάσεις (1500 μέλη και ταμείο 3.000.000 φράγκων). Σύμφωνα με το καταστατικό της, «χείρ κραταιά» θα επεδίωκε την αποκατάσταση εκείνων που κινδύνευαν να χαθούν από ανθρώπους, «οίτινες ούτε έπαθον, ούτε επεθύμουν να φροντίσουν υπέρ πατρίδος …». Ο Α.Παπαδόπουλος Βρετός(1838,24-26, 291 κ.ά.) εκφράζει την άποψη ότι αρχηγοί της εταιρείας ήταν μέλη της υδραίικης αντιπολίτευσης. Βλ. επίσης Δ. Λουλές (1985, 83-84) με παραπομπή σε έγγραφα ρωσικών αρχείων. Ο Β.Κρεμμυδάς(1977,241-242) εκτιμά ότι η οργάνωση για την οποία δεν υπάρχουν σαφείς αποδείξεις, δεν έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στη δολοφονία.

[57] Έτσι, ο Α.Ρ.Ραγκαβής (1894,289-290) σε συζήτηση με τον Βαυαρό F.Thiersch, μόλις τρεις -τέσσερις ημέρες πριν τη δολοφονία, ομολόγησε ότι, όπως είχαν κορυφωθεί τα πάθη, φοβόταν ακόμη και το έγκλημα. Ο συνομιλητής του αναρωτήθηκε κατόπιν, μήπως ο συγγραφέας γνώριζε εκ των προτέρων κάτι που δεν ήθελε να εκμυστηρευθεί ευθέως.

[58] Οι λαϊκές διαδόσεις μετέφεραν διάφορα περιστατικά, πραγματικά ή μη, οιωνούς της τραγωδίας, που ο Ι.Καποδίστριας αγνόησε. Βλ. Δ.Γατόπουλος (1932,206-207) και P. Zechhini(1866,449).Ο Α. Παπαδόπουλος Βρετός (1838,284) αφηγείται ένα γεγονός που του εξιστόρησε ο παρών σε αυτό Δημ. Καλλέργης. Την 25η Σεπτεμβρίου ο Ι.Καποδίστριας επισκέφθηκε την αγγλική κορβέτα για να ανταποδώσει προηγούμενη επίσκεψη του νέου πλοιάρχου της Dundas, αντικαταστάτη του Lyons. Κατά την αναχώρησή του από το πλοίο τον χαιρέτησαν, όπως επιβαλλόταν εθιμοτυπικά με κανονιοβολισμούς, όχι όμως τους προβλεπόμενους για την περίσταση, δεκαεννέα, αλλά με εικοσιέναν (που ακόμη συνηθίζονται και ως απόδοση τιμής σε θανόντα αρχηγό κράτους). Ο Δ. Καλλέργης που τον συνόδευε, παρατήρησε ότι του αποδίδουν βασιλικές τιμές. Ο Κυβερνήτης δείχνοντας τα πλοία των συμμαχικών δυνάμεων, απάντησε μειδιώντας « Όλοι αυτοί οι κύριοι θα ήταν ευτυχείς να μου αποδώσουν αυτόν τον χαιρετισμό στον τάφο».

[59] Προκαλούν έκπληξη οι πολλές μαρτυρίες σε ποικίλες πηγές, για την βεβαιότητα με την οποία διάφορα πρόσωπα ανέμεναν την επικείμενη δολοφονία του Κυβερνήτη, προσδιορίζοντάς την χρονικά, ορισμένες με ακρίβεια. Ενδεικτικά, οι προανακριτικές καταθέσεις του διοικητή Ναυπλίου Κ.Αξιώτη(16/11/1831) ότι λάμβανε συχνά πληροφορίες πως η ζωή του Ι.Καποδίστρια κινδύνευε, του κληρικού Καλλιοπίου (5/10/1831) πως Γάλλοι αξιωματικοί στη Μεθώνη τού ανακοίνωσαν τον Αύγουστο του1831, ότι μέχρι να πάει στο Ναύπλιο δεν θα έβρισκε τον Κυβερνήτη, των αδελφών Α.Ν. και Σπ.Ν.Σαγιάννη, στρατιωτών του Ι.Κωλέττη, και της Α.Ανεμογιάννη (14/11/1831) ότι ο κατηγορούμενος Ι.Καραγιάννης τούς είχε πει «οι αφεντάδες μου αγόρασαν πιστόλαις. Σάββατον ή Κυριακήν έχομεν κοντινήν γιορτήν …σηκώνεται ο τύραννος… » (Β. Κρεμμυδάς, 1977:261,264). Ακόμη, η αναφορά του E.Dawkins στον προϊστάμενό του Palmerston στις 7-19 /10 /1831, ότι οι αστυνομικές αρχές γνώριζαν την ύπαρξη σχεδίων δολοφονίας (ό.π., 261). Η ενημέρωση του Αυστριακού προξένου A. Prokesch Osten για την διεξαγωγή μυστικών εράνων από συνωμότες στο

Την τελευταία εβδομάδα, η επιστροφή του ναυάρχου P.Ricord που κόμιζε την παράκληση της σεβάσμιας μητέρας του γέροντα Μαυρομιχάλη, έφερε την ελπίδα μίας διεξόδου στην πολύμηνη εκκρεμότητα της φυλάκισής του. Ο Ι.Καποδίστριας ανταποκρίθηκε[60]και συμφώνησε σε συνάντηση των τριών τους, ένα από εκείνα τα απογεύματα. Η αναβολή της πραγματοποίησής της όμως, που αποδίδεται στο ανάρμοστα εχθρικό άρθρο αγγλικής εφημερίδας[61], και η διάψευση της προσδοκίας ότι θα απελευθερωθεί ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, αποτέλεσε κατά πολλούς την τελική θρυαλλίδα. Ο Α.ΠαπαδόπουλοςΒρετός(1838:304,318) έχει την ενδιαφέρουσα άποψη ότι το ίδιο το άρθρο ήταν εκείνο που έπεισε οριστικά τον Γεώργιο Μαυρομιχάλη να παραμερίσει τους ενδοιασμούς του και να προχωρήσει στο φονικό, εδραιώνοντάς του την πεποίθηση ότι το δίκαιό τους αναγνωριζόταν από την Αγγλία, η οποία συμμεριζόταν την επιδίωξη του παραμερισμού του Κυβερνήτη.

Το πρωινό της 27ης Σεπτεμβρίου, έχοντας πριν, εργαστεί σχεδόν για μία ώρα στο γραφείο του, ο Κυβερνήτης ξεκίνησε[62] στις 6.35 π.μ.[63], συνοδευόμενος από δύο φρουρούς του[64], να ανεβαίνει προς την αγαπημένη του εκκλησία για την

Άργος, προκειμένου να πληρωθούν οι δολοφόνοι, όπως και για το γεγονός ότι είχε βολιδοσκοπηθεί ο Δημήτριος Υψηλάντης, που αρνήθηκε, λέγοντας ότι, εάν ο Ι.Καποδίστριας ήταν πράγματι τύραννος, θα τον φόνευε ο ίδιος και δεν θα έβαζε άλλους να το κάνουν (Δ.Α.Κόκκινος, 1974:677).

[60] Επέτρεψε μάλιστα να μεταφερθεί ο κρατούμενος Πετρόμπεης στο πλοίο του Ρώσου ναυάρχου, με τον οποίον δείπνησε και συζήτησε για το θέμα.

[61] Ο Α.Παπαδόπουλος Βρετός (1838,321-322) μεταφέρει όσα του είπε ο ναύαρχος P.Ricord σχετικά. Ο Ι.Καποδίστριας τού είχε δώσει το λόγο του ότι θα απελευθέρωνε τον γέροντα Μαυρομιχάλη, εάν εκείνος αναγνώριζε, ενώπιον του ναυάρχου, τα λάθη του. Το απόγευμα της προγραμματισμένης συνάντησης όμως, ο P.Ricord βρήκε τον Κυβερνήτη πολύ ενοχλημένο από το εξαιρετικά απαξιωτικό για τον ίδιο και τη χώρα, άρθρο της εφημερίδας ''Ταχυδρόμος'', το οποίο αναφερόταν ονομαστικά στον Πετρόμπεη και την χωρίς ουσιαστική αιτία, άρα άδικη, κράτησή του. Ο Ι.Καποδίστριας είχε αποφασίσει να αναβάλει για λίγες ημέρες την αποφυλάκιση του Π.Μαυρομιχάλη, επειδή δεν ήθελε να θεωρηθεί από τους αντιπάλους του ότι προέβη στην ενέργεια αυτή υπό το φόβο της αγγλικής υπουργικής εφημερίδας. Ο ναύαρχος Ricord γνωρίζοντας ότι πολύ δύσκολα υπαναχωρούσε από τις αποφάσεις του, δεν προσπάθησε να τον μεταπείσει και τον δικαιολόγησε στον γέροντα, στον οποίο συνέστησε να κάνει λίγες ημέρες ακόμη, υπομονή. Ο συγγραφέας αποδίδει το άρθρο στις σελ.308-317. Από μία σύντομη αναζήτηση στα αγγλικά αρχεία τύπου, νομίζω πως επρόκειτο για την εφημερίδα London Courier, η οποία κυκλοφόρησε φύλλο την 3η Σεπτεμβρίου 1831, ημερομηνία δημοσίευσης του άρθρου, σύμφωνα με τον Α.Παπαδόπουλο Βρετό. Ο ''Ταχυδρόμος'' έφθασε στο Ναύπλιο την 23η Σεπτεμβρίου μ' ένα εμπορικό πλοίο από τη Μάλτα (ό.π.,304) και το άρθρο μεταφράστηκε αμέσως από τον Ed.Masson και αναπαράχθηκε σε πολλά αντίγραφα. Από τους πρώτους στους οποίους το κοινοποίησε ο μεταφραστής του ήταν ο Γεώργιος (ό.π.,318). Καθώς η ρωσική φρεγάτα απέπλευσε από την πόλη στις 23 του μήνα, σύμφωνα με τις καταχωρήσεις των κατάπλων και απόπλων στην Γ.Ε.Ε (φ.74 της 26ης Σεπτεμβρίου), πιθανότατα αυτή να ήταν και η ημέρα για την οποία είχε οριστεί η συνάντηση. Οι καταχωρήσεις για την ίδια ημερομηνία περιλαμβάνουν και τον κατάπλου του αγγλικού ''Φόλεμαν'' από την Μάλτα.

[62] Φορώντας την μπλε ρεντιγκότα του που στόλιζε διπλή σειρά ασημένιων κουμπιών με τον φοίνικα, λευκό λινό παντελόνι το καλοκαίρι και λευκό καπέλο (Α.Παπαδόπουλος Βρετός,1838:326).

[63] Κατάθεση του φρουρού Γεωργίου Κοζώνη (4/10/1831). Βλ. Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, φ.83-84 της 4ης Νοεμβρίου 1831.

[64] «Ο Κυβερνήτης …εις τας περιδιαβάσεις του εντός και εκτός της Ναυπλίας πάντοτε μαζί του δεν είχεν παρά δύο μόνον άνδρας…» (Ν.Κασομούλης,1942:437), οι οποίοι τον ακολουθούσαν στα είκοσι βήματα (Α.Παπαδόπουλος Βρετός,1838:280). Ο Γε. Κοζώνης, αν και είχε χάσει το δεξί χέρι του, φημιζόταν ως ο καλύτερος παίκτης του μπιλιάρδου στην πόλη, βλ.P.Zecchini(1866,450). Την ημέρα

κυριακάτικη λειτουργία[65]. Αυτή ήταν η μόνη αναψυχή που, μαζί με τους περιπάτους στην εξοχή της Πρόνοιας, επεφύλασσε πλέον στον εαυτό του[66]. Στην ολιγόλεπτη διαδρομή διασταυρώθηκαν, μάλλον απρόοπτα, με τους δύο λαμπροφορεμένους Μαυρομιχαλαίους και τους φύλακές τους, τους στρατιώτες της Πολιταρχίας[67]Ιωάννη Καραγιάννη και Ανδρέα Γεωργίου, που προσπέρασαν, αφού χαιρέτησαν.

Ο Κυβερνήτης έφθασε στην πλατεία πίσω από το ιερό του ναού,[68]που πολύ μικρότερη διασώζεται ακόμη. Μόλις ξεπρόβαλε από την αριστερή κόχη του ιερού

εκείνη ακολούθησε εκτάκτως τον Κυβερνήτη λόγω ασθενείας του δεύτερου φρουρού. Ο Δη. Λεωνίδας «Τριπολιτσιώτης» δεν είχε καν γεμάτα τα όπλα του (Γ.Βλαχογιάννης,1942:437 παραθέτοντας μαρτυρία Ν.Σπηλιάδη).

[65] Δεν είχε βρεθεί στον ναό ούτε την προηγούμενη Κυριακή (20 Σεπτεμβρίου), οπότε παρακολούθησε την λειτουργία στο πλοίο του ναυάρχου Ricord, αλλά ούτε την παραμονή της δολοφονίας (Σάββατο 26 Σεπτεμβρίου). Πέρασε την τελευταία ημέρα της ζωής του απασχολημένος στο γραφείο του, με μόνο διάλειμμα μία έξοδο το μεσημέρι στην Πρόνοια, κατά παρέκκλιση από το σύνηθες πρόγραμμα των απογευματινών περιπάτων του. Βλ. Α.Παπαδόπουλος Βρετός (1838:318,322-323). Οι Μαυρομιχαλαίοι είχαν πάει και τις δύο ημέρες στην εκκλησία (κατάθεση του επιτρόπου της, Σωτ.Μητρόπουλου, βλ. Γενική Εφημερίς, φ.83-84 της 4ης Νοεμβρίου 1831).

[66] Ήταν επίσης και οι μόνες ευκαιρίες για την φονική επίθεση. Ο Κυβερνήτης δεν έκανε πια, άλλες κοινωνικές εξόδους στην πόλη. Η περίπτωση της διάπραξης του φόνου στα περίχωρα του Ναυπλίου ευνοούσε την διαφυγή των δραστών, όπως παρατηρεί και ο Ν.Κασομούλης (1942,432). Και αυτήν φοβόντουσαν ως πιθανότερη, τόσο ο Αυγουστίνος όσο και ο Ε.Dawkins, όπως ο ίδιος είπε αργότερα στον Α.Παπαδόπουλο Βρετό(1838,281).Οι Μαυρομιχαλαίοι όμως, καθώς τελούσαν υπό περιορισμό, δεν μπορούσαν να περάσουν από την Πύλη των τειχών και να βγουν έξω από τα όρια του. Πέρα απ' αυτό, ο Ι.Καποδίστριας συνοδευόταν συνήθως στους περιπάτους του από κάποια συντροφιά, συχνά τον Αυγουστίνο ή τον Θ.Κολοκοτρώνη. Ο συγγραφέας πιστεύει ότι οι Μαυρομιχαλαίοι είχαν από αρκετό καιρό μελετήσει το εγχείρημά τους και δεν αργοπορούσαν παρά μόνο για να βρουν την κατάλληλη ευκαιρία «και εις θέσιν ώστε να σωθούν, {αλλά} συγχρόνως και να αντισταθούν χρείας τυχούσης, ωφελούμενοι από την επομένην {ότι θα επηκολούθει} ταραχήν». Φαίνεται ότι ένα απόγευμα «επερίμεναν εις την κόγχην του σπιτιού του Κολιόπουλου (απέναντι από το Κυβερνείο) και ότι, επειδή ο Κυβερνήτης εισήρχετο μετά του Αυγουστίνου διά της αμάξης δρομαίως {εις την οικίαν του}, δεν τοις εδόθη αυτή η περίστασις». Είχε ακόμη κατατεθεί (πιθανόν ο συγγραφέας να εννοεί στη δίκη) ότι «εζήτησαν…{προς ενοικίασιν} το οσπίτιον του Μιχ.Ιατρού απέναντι του Παλατίου(το Κυβερνείο λεγόταν κι έτσι), και ότι δεν τοις εδόθη παρ' αυτού διά λόγους υποψίας».

[67] Ήταν άτακτοι, όχι οπωσδήποτε πολεμιστές, σύμφωνα με τον Γ.Βλαχογιάννη (1942,458), επειδή στην Πολιταρχία έμπαιναν συστημένοι κάθε λογής, παλιοί στρατιώτες αλλά και άεργοι.

[68] Μία από τις παλαιότερες πλατείες της πόλης, βενετική, περίκλειστη, στο πλάι του στενού που περνά από την είσοδο της εκκλησίας (σημερινή οδός Καποδιστρίου). Η περιοχή από τους πρόποδες της Ακροναυπλίας μέχρι το δρομάκι του ναού, η αρχαιότερη κατοικημένη του Ναυπλίου, παραμένει σχεδόν απαράλλακτη, όπως την γνώρισε ο Ι.Καποδίστριας. Η πλατεία και η θέση της εκκλησίας ήταν το πιο νευραλγικό σημείο της πόλης. Εκεί ενώνονταν ο δρόμος που ερχόταν από την Πύλη της Ξηράς στα ανατολικά της πόλης, με τον δρόμο που ερχόταν από τα επιθαλάσσια τείχη (όπου το Κυβερνείο) και συνεχίζονταν, ώστε ο πρώτος να καταλήξει στην δυτική πλευρά των τειχών, στη θέση Πέντε αδέλφια (σχεδόν απέναντι από το Μπούρτζι,πάνω από το λιμάνι) και ο δεύτερος στο φρούριο της Ακροναυπλίας. Η φυσιογνωμία του ιστορικού Ναυπλίου είναι αυτή που διαμορφώθηκε ιδίως την Καποδιστριακή περίοδο. Η ανοικοδόμηση και ο σχεδιασμός της ρυμοτομίας οφείλονται σε μεγάλο βαθμό στον στρατιωτικό μηχανικό Θ.Βαλλιάνο, που έμελλε να βρεθεί στην σκηνή των γεγονότων την ημέρα της δολοφονίας. Βλ. ενδεικτικά για την εξέλιξη της ιστορικής πόλης Μ.Καρδαμίτση Αδάμη(2013,326,328 επ.). Για την εικόνα της πόλης και την κοινωνική ζωή εκείνης της εποχής Α.Μπουτζουβή Μπανιά (1986).

θα είδε τον Κωνσταντίνο Μαυρομιχάλη[69], στραμμένο προς αυτήν την κατεύθυνση, ακουμπισμένο με την αριστερή του πλευρά στον τοίχο, από την αριστερή παραστάδα της θύρας[70]. Στο στενό,[71]σχεδόν αντίκρυ στην είσοδο, προς τα δεξιά της, στεκόταν ο Ι.Καραγιάννης[72] και λίγο πιο πέρα, ο Α.Γεωργίου, ενώ ο Γεώργιος που βρισκόταν μέσα στο ναό, ήρθε στο εσωτερικό δεξιό φύλλο της θύρας, απέναντι από τον θείο του, μόλις αναγγέλθηκε από τον γέρο Γούτο[73] η άφιξη του Καποδίστρια. Τότε για μία στιγμή, ο Κυβερνήτης στάθηκε «ολίγον να αναπνεύση ταμπάκον…»(Ν.Κασομούλης,1942:437) και έστρεψε το κεφάλι προς την οικία του υπουργού του Π.Ροδίου,[74] έπειτα βάδισε εμπρός.

«Ο φόνος του... εστάθη ογληγορώτερος από μιαν αστραπήν»[75]. Οι λίγοι άνθρωποι που έγιναν μάρτυρές του, μπόρεσαν να αντιληφθούν ορισμένες κινήσεις, ψηφίδες που συνθέτουν λογικά την εικόνα, όπως θα την επιβεβαιώσει αργότερα και η ομολογία των δύο στρατιωτών. Καθώς ανέβηκε στο κατώφλι της εκκλησίας ο Κυβερνήτης, κι έκανε να βγάλει το καπέλο του, βρέθηκε ανάμεσα στους δύο Μαυρομιχαλαίους. Πρώτος χτύπησε ο Γεώργιος με το μαυρομάνικο μαχαίρι[76], κίνηση που καλύφθηκε κάτω από το πανωφόρι του,[77] αμέσως πυροβόλησε ο

[69] Ντυμένο με λευκό πανωφόρι (βουρνούζι), που έκρυβε τα όπλα του. Ο Γεώργιος φορούσε μακριά μαύρη κάπα.

[70] Στα δεξιά αυτού που εισερχόταν.

[71] Επρόκειτο για ένα στενότατο δρομάκι, σχεδόν σαν διάδρομος μίας μεγαλύτερης οικίας. Ήταν έτσι, πολύ εύκολη η μετακίνηση από τη μία πλευρά στην άλλη και εξαιρετικά δύσκολο το να μην γίνει αντιληπτή η παρουσία ενός ανθρώπου, έστω καθώς θα έτρεχε να απομακρυνθεί (ο Γ.Μαυρομιχάλης στην προανακριτική εξέτασή του, τοποθέτησε έναν άγνωστό του, κατ' όνομα, φουστανελοφόρο, παλαιό συμπολεμιστή του Κωνσταντίνου, δίπλα στο θείο του). Βλ. Γ.Ε.Ε.φ.23 της 23ης Μαρτίου 1832.

[72] Φορώντας κοντή μαύρη καπότα (βλ. εισήγηση Κ.Αξελού και μαρτυρία Παρασκευούλας στα φ.83-84 και 14 της 20/2/1832 της Γ.Ε.Ε.). Οι στρατιώτες της Πολιταρχίας δεν είχαν συγκεκριμένη στολή, όπως άλλα σώματα. Από τις διηγήσεις μαθαίνουμε ότι οι δύο φρουροί ήταν με ελληνική ενδυμασία.

[73] Ένας ηλικιωμένος κλητήρας που προπορευόταν για να αναγγέλλει τον ερχομό του Κυβερνήτη.

[74] Ο οποίος καθόταν στο παράθυρό του και συνέλαβε σ' αυτή την στιγμή έναν δισταγμό, παραδίδοντάς τον στον λαϊκό θρύλο (το πρωτότυπο της κατάθεσής του στα Γ.Α.Κ.). Κατά τον Γ.Βλαχογιάννη (1942,437) από εκεί έμεινε να λέγεται ότι «το φιλότιμο έφαγε τον Καποδίστρια». Στη δική μου σκέψη, ο Κυβερνήτης δεν δίστασε απαραίτητα, χρειάστηκε ίσως μία ανάσα για να προχωρήσει, έχοντας συνειδητοποιήσει, πιστεύω, ότι είχε ακριβώς μπροστά του την στιγμή στην οποία κατέτεινε όλη του η ζωή.

[75] Από την αγόρευση του Λοχαγού Εισηγητή Κ.Αξελού προς το στρατιωτικό δικαστήριο. Βλ. Γ.Ε.Ε φ.83-84 της 4ης Νοεμβρίου1831.

[76] Όπως παραδέχθηκε σε ερώτηση που του έγινε ο Ανδρέας Γεωργίου (βλ. την αγόρευση του Εισηγητή Κ.Αξελού). Σε νεώτερες καταθέσεις τους, μετά την καταδικαστική απόφαση, κατά την συνέχιση της προανακριτικής διαδικασίας, τόσο εκείνος όσο και ο Ι.Καραγιάννης (9ης,11ης Οκτωβρίου και μεταγενέστερες στα αρχεία Κέρκυρας και Διοσκουρίδη) περιέγραψαν το σχέδιο της δολοφονίας, σύμφωνα με το οποίο ο Γεώργιος θα έπληττε πρώτος με το μαχαίρι τον Κυβερνήτη και ο Κωνσταντίνος θα τον πυροβολούσε, ενώ οι δυο τους θα πυροβολούσαν τους φρουρούς του Κυβερνήτη ή όποιον άλλον τούς στεκόταν εμπόδιο. Ο Ι.Καραγιάννης πυροβόλησε προς την μεριά της εισόδου της εκκλησίας ενώ ο Α.Γεωργίου παρέμεινε τελικά αμέτοχος κατά την δολοφονική επίθεση.

[77] Σκύβοντας σαν να ήθελε να παραδώσει αναφορά με το δεξί χέρι, κατά τον Ν.Σπηλιάδη (Γ.Βλαχογιάννης,1942 :438). Θα επέφερε το πλήγμα στον Κυβερνήτη όταν «…εσήκωσε το χέρι του από την κάππαν…» (μαρτυρία Π.Νικολάου, Γ.Ε.Ε.φ.83-84).Πρβλ.επίσης, «…και όταν ο Κυβερνήτης επλησίασε, τους εχαιρέτησε με το ζερβί χέρι, αυτοί έβαλαν το μεν αριστερό εις τα φέσιά τους,…και έβαλαν τα δεξιά χέρια εις τας τσέπας των» (κατάθεση Ι.Σαράντου, Γ.Ε.Ε. φ.83-84).

Κωνσταντίνος[78]και σχεδόν ταυτόχρονα ο Ι.Καραγιάννης[79]. Ο Ι.Καποδίστριας έπεσε έτσι, καταγής, χωρίς να προλάβει ίσως να αισθανθεί όλον τον πόνο της μαχαιριάς. Ο μονόχειρας σωματοφύλακάς του έφτασε και τον αγκάλιασε,[80] πριν γυρίσει στο κατόπι του Κωνσταντίνου[81], ενώ κάποιοι από το εκκλησίασμα τού έκλεισαν τα μάτια[82].

Οι άνθρωποι αναλύθηκαν σε κραυγές και λυγμούς, πολύ περισσότερο τη στιγμή που ο Δ.Καλλέργης σήκωσε το καταματωμένο σώμα και το τοποθέτησε στο φέρετρο, ενώ οι γυναίκες έφεραν βαμβακερά και μάζεψαν με ευλάβεια από κάτω, το αίμα του Κυβερνήτη (Α. Παπαδόπουλος Βρετός,1838: 334-5)και οι στρατιωτικοί που είχαν τρέξει, έλαβαν το λείψανο στους ώμους για να το μεταφέρουν στο Κυβερνείο[83] (Ν.Κασομούλης, 1942 :139).

---

[78] «…είδα τον Κωνσταντίνον με το αριστερόν χέρι να κρατή το φέσι του και με το δεξιόν κεκρυμένον έρριψε την πιστόλαν επάνω εις τον Κυβερνήτην…», από την κατάθεση του Δ.Λεωνίδη, στη Γ.Ε.Ε.φ.83-84.

[79] «Ερχόμενος ο Κυβερνήτης και εβγάλλων το κάλυμμά του, αίφνης ηκούσθησαν δύο κρότοι πιστόλων εκ των δύο μερών της θύρας…» από την κατάθεση του Σ,Μητρόπουλου, στην Γ.Ε.Ε φ.83-84. Ο Ι.Καραγιάννης, έχοντας ίσως πλησιάσει λίγο περισσότερο προς την είσοδο, αλλά και χωρίς αυτό να είναι απαραίτητο, πυροβόλησε από την δεξιά πλευρά της θύρας. Αυτόν, καταλαβαίνω ότι είδε η Παρασκευούλα, μία γυναίκα που στεκόταν στο δώμα του σπιτιού της, δεκατρία βήματα από τον ναό (βλ. Γ.Ε.Ε. φ.14 της 20ης Φεβρουαρίου 1832): «…και πλησιάσας [ο Κυβερνήτης] εις την θύραν της εκκλησίας,δύο … ετράβηξαν δύο πιστόλας επάνω εις [αυτόν], και ευθύς εσκοτώθη, χωρίς καν να ομιλήση… [Εστέκοντο] ο εις από το εν μέρος της θύρας,και ο έτερος από το άλλο. [Εφορούσαν] ο εις μικρόν καπότον,και ο άλλος βορνούζον». Η γυναίκα προφανώς δεν πρόσεξε καθόλου τον Α.Γεωργίου που βρισκόταν επίσης στο στενό. Δεν μπορούσε μάλλον να δει τον Γεώργιο Μ. που στεκόταν στην εσωτερική πλευρά της θύρας.

[80] Φωνάζοντας «σε σκοτώσανε Κυβερνήτη μου», σύμφωνα με τον Ν.Σπηλιάδη (Γ.Βλαχογιάννης, 1942:439).

[81] Πυροβόλησε μία φορά χωρίς να τον πετύχει, τον τραυμάτισε την δεύτερη φορά, κάτω από τον δεξιό ώμο προς το στήθος.Ύστερα στράφηκε μάλλον να κυνηγήσει τον Γεώργιο και τους δύο φύλακες που είχαν φύγει προς άλλη κατεύθυνση, αλλά θα τους έχασε πιθανώς κι επέστρεψε να βρει τον Κωνσταντίνο (Γ.Βλαχογιάννης, 1942:439).

[82] «…είδον μίαν γυναίκα, η οποία εφώναζεν ''Εσκότωσαν τον πατέρα μας'' και του έκλεισε τα μάτια…», από την κατάθεση του Α.Βούλγαρη (28 /11/ 1831) στην Γ.Ε.Ε. φ.10 της 6ης Φεβρουαρίου 1832.

[83] Εκεί, αφού το έπλυναν και το θρήνησαν ηλικιωμένες μοιρολογήτρες, εκλήθησαν μία ώρα μετά τη δολοφονία, τέσσερις γιατροί και φίλοι του Κυβερνήτη, μεταξύ των οποίων και ο Α.Παπαδόπουλος Βρετός(1838,336-338). «Η φυσιογνωμία του ήταν αυτή ενός ανθρώπου που κοιμάται, πιο χλωμή από το συνηθισμένο, αλλά τα χαρακτηριστικά είχαν παραμείνει ίδια, χωρίς την παραμικρή σύσπαση στο πρόσωπο». Οι γιατροί (Σ.Καρβελάς,D.Treiber,Ν.Μαράτος και ο συγγραφέας) περιορίστηκαν στην μακροσκοπική εξέταση, κατά την επιθυμία του Αυγουστίνου, και υπέγραψαν το πιστοποιητικό θανάτου, προσδιορίζοντας δύο τραύματα. Συγκεκριμένα, το ένα, κυκλικό με περιφέρεια 7-8 γραμμών στην ινιακή χώρα, από πυροβόλο όπλο, από τα δεξιά προς τα αριστερά, με φορά από κάτω προς επάνω, χωρίς βλάβη των οστών του αριστερού κροτάφου, και το άλλο, κάθετο στην βουβωνική χώρα, προερχόμενο από αιχμηρό και μυτερό όργανο, μήκους 8-9 γραμμών και βάθους 12 γραμμών. Η νεκροτομή (στην οποία παραβρέθηκαν και οι Ιταλοί γιατροί D.Maldini και P.Zecchini) έγινε την άλλη ημέρα και η νεκροψία δημοσιεύθηκε στην Γ.Ε.Ε. φ.83-84 της 4ης Νοεμβρίου 1831. Σε αυτήν οι γιατροί επιβεβαίωσαν γενικά τα ευρήματα της πρώτης, εξωτερικής εξέτασης και διευκρίνισαν ότι το πλήγμα από το μαχαίρι είχε φθάσει να ανοίξει το άνω μέρος της ισχιακής εξωτερικής αρτηρίας κατά 0,5-2 γραμμές, καθιστώντας το τραύμα καθ' εαυτόν θανατηφόρο. Ο φίλος γιατρός κ. Θ.Μάνος μού εξήγησε ότι αυτή η αρτηρία είναι επιφανειακή, μπορεί να την τρώσει πλήγμα χιλιοστών, η μισή

Οι φονείς «ωφεληθέντες από την ταραχήν έδωσαν[84]εις την φυγήν τρομασμένοι» (Ν.Κασομούλης,1942:438), τρέχοντας ο Γεώργιος με τους δύο στρατιώτες στην ευθεία οδό[85], που βγάζει στη θάλασσα, ενώ ο Κωνσταντίνος πήρε το ανηφορικό δρομάκι καταντικρύ στην εκκλησία, που έφθανε ως την Ακροναυπλία.[86] Τραυματισμένος εκείνος συνέχισε ν' ανεβαίνει, μέχρι που δέχθηκε έναν μοιραίο πυροβολισμό[87], τη στιγμή που θα κατέβαινε αυτήν την ανηφοριά, και σωριάστηκε. Οι διώκτες του τον πρόφθασαν κι έπεσαν επάνω του με τα κοντάκια και τις λόγχες «κτυπώντες να ξεθυμάνουν, άλλοι άλλως όπως έφθανεν ο καθείς[88]» (Ν. Κασομούλης, 1942:439). Ήταν ακόμη ζωντανός, όταν τον άφησαν ημίγυμνο και σκυλεμένο κάτω από τον πλάτανο [89], «να πάρει τις τελευταίες ανάσες μιας ζωής φημισμένης για λαμπρά πολεμικά κατορθώματα, μιασμένης όμως από μία δειλή δολοφονία, που του απέδωσε πληρωμή την κατάρα της πατρίδας του» (Α.Παπαδόπουλος Βρετός,1838: 330). Το σώμα του παραδομένο στην μήνι των ανθρώπων που το πρόσβαλλαν με κάθε λογής προσβολές, σύρθηκε δεμένο από τα πόδια μέσα στα χώματα, χτυπώντας επάνω στις πέτρες. Παρά την διαταγή του

βελόνα της σύριγγας αρκεί για να τη φτάσει. Η γραμμή (la ligne) ήταν παραδοσιακή μονάδα μέτρησης μήκους και βάθους στη Γαλλία και την κεντρική Ευρώπη, αντιστοιχώντας σε 0,225cm (2,256mm). Οι 12 γραμμές ισοδυναμούσαν με μία ίντσα, ένα δάχτυλο (αντίχειρας) στη Γαλλία, περίπου 2,707 cm. Οι γραμμές χρησιμοποιούνται μέχρι σήμερα σε ελάχιστες εφαρμογές στην ωρολογοποιία και την οινοποιία.

[84] Ο Γ.Βλαχογιάννης (1942,438) παρατηρεί τις φράσεις που έχει διαγράψει στο χειρόγραφο του ο Ν.Κασομούλης. Δείχνουν ότι οι Μαυρομιχαλαίοι περίμεναν λίγο, να βεβαιωθούν ότι ο Ι.Καποδίστριας ήταν νεκρός.

[85] Οι τρεις φυγάδες πέρασαν μέσα από το Δ' τάγμα περπατώντας ήσυχα. Δεν κίνησαν έτσι την υποψία του λοχαγού του, Κ.Αξελού (Ν.Κασομούλης, 1942:440). Ο Γ.Βλαχογιάννης επισημαίνει ανάλογη παρατήρηση του Ν.Σπηλιάδη, ότι προτίμησαν να διέλθουν μέσα από τους στρατιώτες για να μην απομακρυνθούν από την οδό που θα τους έφερνε στον προορισμό τους.

[86] Αν δεν ήταν σπασμωδική κίνηση στην αγωνία του να διαφύγει, ίσως ο Κωνσταντίνος ακολούθησε διαφορετική κατεύθυνση για να διασπάσει εκείνους που θα τους καταδίωκαν. Εκτιμώ όμως, πως το ότι κατευθύνθηκε προς την Ακροναυπλία, από την οποία θα μπορούσε να κατέβει και στη θάλασσα, πιθανόν να συνδέεται με τον φυλακισμένο σε σπιτάκι του φρουρίου Πετρόμπεη. Ο Κάρπος Παπαδόπουλος (1976, 199) θεωρεί ότι κατευθυνόταν στην οικία του Άγγλου αντιπρέσβη E.J.Dawkins. Οι διέξοδοι διαφυγής, σε κάθε περίπτωση, ήταν αυτές οι δύο, προς τη θάλασσα ή προς τον βράχο της Ακροναυπλίας.

[87] Από τον στρατηγό Φωτομάρα, που βγήκε στο παράθυρό του από τις φωνές του καταδιώκοντος Γ.Κοζώνη, σύμφωνα με τον Α.Παπαδόπουλο Βρετό(1838,329).

[88] Οι αξιωματικοί Γ.Μονφεράτος και Α.Βούλγαρης,που είχαν σταλεί να τον συλλάβουν, τον βρήκαν πεσμένο κάτω, στον δρόμο της οικίας Φωτομάρα. Ανασηκώθηκε μόνος του και κάθισε λίγο κοιτάζοντας ολόγυρα τα παράθυρα. Δεν μπορούσε πια να περπατήσει καθώς τον έσυραν καταπληγωμένο, ημιθανή προς το Φρουραρχείο, μόνο εφώναζε «Μη με κτυπάτε, διότι δεν είμαι εγώ αίτιος». Βλ. τις καταθέσεις στην Γ.Ε.Ε., φ.83-84. Ο Κωνσταντίνος εξέφρασε ίσως έτσι, την πεποίθησή του ότι δεν έφταιγε για την δολοφονία, επειδή αυτή δεν ήταν δική του πρωτοβουλία ή απόφαση αλλά πιθανόν, εκπλήρωση της ηθικής υποχρέωσης να συνδράμει τον ανιψιό του. Η εθιμική αντίληψη των Μανιατών σχετικά με τη συμμετοχή σε φονικό που τελούσε άλλο μέλος της φατρίας, « ο συμπράκτωρ [να] θεωρείται παρ' αυτοίς ως ανεύθυνος, διότι δεν εχρημάτισεν ο πρωταίτιος του εγκλήματος» αναδεικνύεται ενδεικτικά, στην ερώτηση του Πρωτόκλητου Δικαστηρίου Λακωνίας προς τον Γραμματέα Ιω.Γεννατά (Γ.Α.Κ., Εκθέσεις της επί του Δικαίου Γραμματείας, τ. 2^{ος} :44επ. (23/10/1829), δημοσιευμένη από τον Μ.Τουρτόγλου(1978,32-36).

[89] Υπάρχει ακόμη ένας πλάτανος στην πλατεία Συντάγματος, ίσως να πρόκειται γι' αυτόν. Έχει περιληφθεί στον κατάλογο του Δικτύου Αιωνόβιων Δένδρων της Ελληνικής Επανάστασης.

φρουράρχου A.F.Almeida, κανένας στρατιώτης δεν πλησίασε να σηκώσει τον νεκρό, ούτε οι βαστάζοι, που πληρώνονταν για να κουβαλούν πράγματα, δέχθηκαν να τον αγγίξουν. Τελικά κάποιοι, σύροντάς τον με το σχοινί από τα πόδια, τον έβγαλαν έξω από την πόλη και τον πέταξαν στη θάλασσα, πίσω από τον βράχο της Ακροναυπλίας[90].

Ο Γεωργάκης Μαυρομιχάλης «περιπλεχθείς από την ξυλείαν ήτις βαστούσεν μίαν οικίαν νεοκτιζομένην»(Ν.Κασομούλης,1942:438)καθυστέρησε και αναγκάστηκε μάλλον να αλλάξει το αρχικό του σχέδιο. Βλέποντας ίσως, ότι εκείνος και οι συνεργοί του δεν θα προλάβαιναν να φθάσουν[91]στα Πέντε αδέλφια,[92] ούτε καν

[90] Την πιο συγκλονιστική περιγραφή δίνει ο P.Zecchini (1866, 450-451), που βρέθηκε στην πλατεία του Πλατάνου περίπου στις 2μμ. Ο σεβασμός του για τον Κυβερνήτη δεν τον εμπόδισε να αισθανθεί συμπάθεια για την τραγική μοίρα του Κωνσταντίνου Μαυρομιχάλη, βλέποντας το απολλώνιας ομορφιάς πρόσωπό του και τα μακριά κυματιστά μαλλιά του μέσα στα αίματα και τα χώματα. Παρότι ο συγγραφέας, και γιατρός, εκτιμά ότι θα είχε πεθάνει από νωρίς, σχεδόν επτά ώρες πριν, (έφερε τραύματα στο στήθος από τη μία άκρη ως την άλλη, όπως και στην κοιλιακή χώρα και σε ζωτικά όργανα), παρατήρησε πλησιάζοντας μία τρομακτική λεπτομέρεια, για την οποία εύχεται να τον πιστέψουμε. Μία μυϊκή σύσπαση στο δεξί χέρι του νεκρού. Φαινόμενο που προσπαθεί να εξηγήσει ιατρικά. Στις 3μμ είδε μαζεμένους, φρενήρεις ανθρώπους που βρίζοντας, φτύνοντας και χτυπώντας το νεκρό σώμα, ακόμη και με μία ομπρέλα,αφού είχε αρχίσει να βρέχει, το έσυραν για να το βγάλουν από το Ναύπλιο. Τις επόμενες τρεις βραδιές, από την Ακροναυπλία, έβλεπε στο φως του φεγγαριού το σώμα, που η θάλασσα το χτύπαγε στα βράχια κι ύστερα πάλι το τραβούσε στην αγκαλιά της. Βλ. και την διήγηση του Ν.Κασομούλη (1942,441) «Τρεις ημέραις κατά σειράν το πτώμα έπλεεν επάνω εις την θάλασσαν και, φαίνεται, ένας ιερεύς ή από συμπάθειαν ή εκ των καθηκόντων του,…επήγεν μακρόθεν να τον διαβάση μίαν ευχήν. Ο ιερεύς …εφυλακίσθη έπετα ως συνωμότης από τον Φρούραρχον και τον {Αστυνόμον} Ποταμιάνον. Ιδού λοιπόν επαγρύπνησις {καθυστερήσασα}. Και ποίος λέγει ότι {αι αρμόδιοι αρχαί} δεν εκτελούσαν τα χρέη των;».

[91] Την ώρα που διαπράχθηκε η δολοφονία, το στράτευμα, κατά τα ειωθότα, είχε ξεκινήσει να συναθροίζεται μπροστά από το Φρουραρχείο στην πλατεία του Πλατάνου (την σημερινή κεντρική πλατεία Συντάγματος και το Αρχαιολογικό Μουσείο). Με τους πυροβολισμούς έγινε αμέσως αντιληπτό ότι κάτι είχε συμβεί, ενώ άρχισε να μεταδίδεται η είδηση πως χτύπησαν τον Κυβερνήτη. Ο φρούραρχος της πόλης A.F. Almeida αντέδρασε πολύ γρήγορα ασφαλίζοντας τα καίρια σημεία και τις εισόδους του Ναυπλίου. Η σταθερή στάση του Πορτογάλου αξιωματικού, που δεν υπέκυψε στις πιέσεις των Γάλλων στρατιωτικών Gérard και Pellion και των αντιπρέσβεων A.de Rouen και E.Dawkins, υπήρξε καθοριστική για την εξέλιξη της κατάστασης. Εξίσου αποφασιστική ήταν η συνέπεια που επέδειξε το τακτικό στράτευμα, πρβλ. την διήγηση του Θ.Κολοκοτρώνη (1889:64,66): «Ο…φρούραρχος με το πιστόν στράτευμα οπού ήτον ωρκωμένο έκλεισε ταις πόρταις, εδιαμοιράσθηκαν εις όλαις ταις τάπιαις...» και «το τακτικόν εστάθη πιστόν εις τον όρκον και εμπόδισε την σφαγή και την φωτιάν».

[92] Πρόκειται για πέντε κανόνια στον προμαχώνα της βορειοδυτικής πλευράς της Ακροναυπλίας, πάνω από την Πύλη της Θάλασσας. Το πιθανό σχέδιο των φονέων να διαφύγουν από εκεί διαφάνηκε στην συνεχισθείσα προανακριτική διαδικασία, υποδεικνύοντας τη συμμετοχή και του Γάλλου συνταγματάρχη (στρατηγού και διοικητή των ελληνικών τακτικών στρατευμάτων) Gérard. Λίγο μετά τη δολοφονία, ο Γάλλος στρατηγός ζήτησε ανεπιτυχώς από τους τρεις αντιπρέσβεις αρχικά και από τη Γερουσία κατόπιν, να του ανατεθεί η ανώτατη διοίκηση της πόλης και όλου του στρατού(Β.Κρεμμυδάς,1977:248), τα στρατεύματα πάντως, εξαιτίας της απρεπούς διαγωγής του αρνήθηκαν να τον υπακούσουν (Α.Παπαδόπουλος Βρετός,1838:335-336).Πρβλ.και την επιστολή του Γ.Γλαράκη προς τον Μιχ.Βόδα, της 5ης Νοεμβρίου 1831 (στο αρχείο Μπενάκη) ότι την επομένη της δολοφονίας κανένας αξιωματικός ή στρατιώτης δεν ήθελε να επικοινωνήσει με τους Gérard και Pellion (Β.Κρεμμυδάς,1977:247). Ο Gérard «…μόλις σωθείς από την οργήν {του λαού}. Μεταβάς εις την οικίαν του …,ούτε εξαναφάνη εις τας αγυιάς». Παρουσιάστηκε μόνο, όταν ορίστηκε η τριμελής διοικητική επιτροπή για να συγχαρεί, ο Αυγουστίνος όμως, δεν τον δέχθηκε καν (Ν. Κασομούλης,

στην οικία του στρατηγού Gérard στην οποία, όπως κατέθεσε ο ίδιος στην προανακριτική εξέτασή του, σκόπευε να καταφύγει, διάλεξε να μπουν στο γνωστό του σπίτι τού αξιωματικού Θ.Βαλλιάνου[93]. Από εκεί πέρασαν κατόπιν στην διπλανή οικία, του αντιπρέσβεως της Γαλλίας A.de Rouen[94],όπου ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης παρέδωσε την πιστόλα που είχε επάνω του και τον εαυτό του στην τιμή της Γαλλίας. Έξω από την διπλωματική κατοικία είχαν αρχίσει να μαζεύονται άνθρωποι[95], θρηνούντες και οργισμένοι, που απαιτούσαν την παράδοση των φονέων. Προς το τέλος της ημέρας, όταν είχε πια οριστεί από την Γερουσία[96]η τριμελής Διοικητική

1942:442). Ο Δ.Λουλές (1985,86 με παραπομπή στην ρωσική διπλωματική αλληλογραφία) διευκρινίζει ότι ο Γάλλος στρατηγός είχε προτείνει στους διπλωμάτες των συμμαχικών δυνάμεων να αναλάβουν οι ίδιοι τη διακυβέρνηση της χώρας, ιδέα στην οποία δεν έφεραν αντιρρήσεις οι Rouen και Dawkins. Ο Γάλλος αντιπρέσβης κάλεσε τον Ρώσο συνάδελφό του να συγκατατεθεί στην αποβίβαση γαλλικού στρατού για να καταλάβει το Παλαμήδι, θεωρώντας ασήμαντη παράμετρο τον πενθούντα λαό, που του έδειξε ο Ruckmann, αντιτασσόμενος στην πρότασή του.

[93] Μέσα σε παραφορά ο Γεώργιος μπήκε στο σπίτι φωνάζοντας «εσκοτώσαμεν τον Κυβερνήτην…σιωπή τον εσκοτώσαμεν, χίλια κομμάτια έγεινε» και ανάγκασε τον αλαφιασμένο Θ.Βαλλιάνο, που δεν είχε καλοξυπνήσει ακόμη, να φύγει αμέσως με τη σύζυγό του και τους συγκατοίκους τους, ώστε εκείνος με τους στρατιώτες να «βαστάξουν» το σπίτι. « …[Και] εις όλα αυτά έτρεχεν ως τρελός μέσα εις την κάμεραν, και βλέπων από τα παράθυρα του δρόμου εφώναξε ‘’Μη μας βαρείτε, διότι σας βαρούμεν’’ μάλιστα επήρε ταις μαξιλάραις και ταις έβαλε ταμπούρι εις τα παράθυρα» (από την κατάθεση του Ε.Σαριδάκη). Οι καταθέσεις των Θ.Βαλλιάνου και των συνοίκων του, Ε.Σαριδάκη και Σπ.Κυπαρίσση στη Γ.Ε.Ε. φ.13 της 17ης Φεβρουαρίου 1832.

[94] Πρβλ. και Ν.Κασομούλης (1942,440) :«… ο Γεώργιος, τρέχων άνω-κάτω [εις την οικίαν του Βαλλιάνου] ανησυχών, αφού είδεν ότι ούτε ταραχή έγινεν {εις την πόλιν}, ούτε άλλο τι βοήθημα έχει, αλλ’ ούτε ελπίδαν, διαβάς δι’ ενός θυριδίου του κήπου…εις την οικίαν του Αντιπρέσβεως Ροάν, όπου έτυχεν και ο Γεράρδ, ζητών {την Γαλλικήν} υπεράσπισιν, έκραζεν ότι ‘’εφονεύσαμεν τον τύραννον’’, και φιλών την πιστόλαν, και αφιερώνων αυτήν και {ε}αυτόν εις την τιμήν της Γαλλίας, έλεγεν ‘’ιδού τα όπλα μας, ιδού και ημείς’’». Στην προσδοκία έκρηξης ταραχών, αμέσως με την δολοφονία του Κυβερνήτη, αναφέρεται και ο Ν. Δραγούμης (1874,167), «Ήλπιζε δε η αντιπολίτευσις ότι…θα εξερρήγνυτο επανάστασις και ούτω θα εσώζοντο οι φονείς, ή ταύτης μη γινομένης θα έσωζον αυτούς οι εν Ναυπλίω ξένοι». Από ορισμένα στοιχεία της προανάκρισης αναφαίνεται ότι το σχέδιο, που όμως δεν λειτούργησε τελικά, ήταν η πρόκληση γενικευμένης αναστάτωσης. Κάτι που υποστηρίζει την πιθανολόγηση ότι ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης κατευθύνθηκε μελετημένα προς την Ακροναυπλία, προσβλέποντας ίσως, στην δυνατότητα της άμεσης απελευθέρωσης του αδελφού του.

[95] Ενώ και στρατιώτες είχαν λάβει θέση κοντά στην προξενική οικία, σεβόμενοι όμως το απαραβίαστό της.

[96] Το μοναδικό νόμιμα υφιστάμενο, εκείνη τη στιγμή, συλλογικό όργανο. Ο Γ.Δ. Δημακόπουλος (1966,140-141) παρατηρεί ότι η Γερουσία ερμήνευσε διασταλτικά το υπ’. αρ. Β΄/22 Ιουλίου 1829 Ψήφισμα της Δ΄ Εθνικής Συνελεύσεως για να διορίσει την τριμελή επιτροπή, στην οποία ανέθεσε την προσωρινή διακυβέρνηση μέχρι τη σύγκληση εθνοσυνέλευσης, με στόχο την διαφύλαξη της ασφάλειας. Η Διοικητική Επιτροπή, ευθύς μετά την ανάληψη των καθηκόντων της, προκήρυξε εκλογές για την ανάδειξη πληρεξουσίων, οι οποίοι συνήλθαν τελικά την 5η Δεκεμβρίου 1831 στο Άργος (Ε΄Εθνική Συνέλευση). Η ανώμαλη εξέλιξή της ωστόσο, οδήγησε στην αναρχία και την εμφύλια σύγκρουση. Ο διορισμός της Διοικητικής Επιτροπής από την Γερουσία, αν και δεν ήταν νόμιμος κατά τον μελετητή, υπαγορευόταν από την ανάγκη να διασωθεί το ελληνικό κράτος. Στις 30 Σεπτεμβρίου 1831 η Γερουσία εξέδωσε προκήρυξη με την οποία κοινοποίησε το υπ.’ αρ.258 ψήφισμά της για την συγκρότηση της Διοικητικής Επιτροπής υπό τον Αυγουστίνο Καποδίστρια, συναποτελούμενης από τον Θ.Κολοκοτρώνη και τον Ι.Κωλέττη. Για τον K.Mendelsohnn Bartholdy (1876,400) ο αδελφός του Κυβερνήτη «ενέδωσε μετά τινος φιλαρέσκου αντιστάσεως…». Ο Γ.Καλπαδάκης(2019,203) εκτιμά ότι ο αντιπρέσβης P.I.Ruckmann επέδρασε καταλυτικά στο να πειστεί ο ταραγμένος και ιδιαίτερα επιφυλακτικός Αυγουστίνος να τεθεί επικεφαλής, επισείοντας τον φόβο μίας ακαριαίας γαλλικής στρατιωτικής επέμβασης,

Επιτροπή[97], ο βαρώνος A.de Rouen, παρά την ευνοϊκή διάθεσή του προς τον νεαρό Μαυρομιχάλη και την κωλυσιεργία του [98],δεν μπόρεσε πλέον να μην ανταποκριθεί στο επίσημο αίτημα της παράδοσής του στις νόμιμες αρχές.[99]

Β.2 Εξιστορήσεις των σχετικών με την δολοφονία γεγονότων

Η είδηση της δολοφονίας που μεταδόθηκε πολύ γρήγορα, προκάλεσε ειλικρινή οδύνη στους πολύ περισσότερους[100]. Ορισμένοι αισθάνθηκαν την ανάγκη τουλάχιστον να σεβαστούν το γεγονός του θανάτου[101] και κάποιοι έσπευσαν να

[97] Σύμφωνα με την αφήγηση του Θ.Κολοκοτρώνη, «εσυνάχθηκε η Γερουσία και οι Γραμματείς και ημείς εκάμαμεν τον όρκον και επήραμεν ταις υπόθεσαις του Κράτους επάνω μας. Ο λαός εφώναζε διά τον φονέα Γεωργάκη: '' Ή σκοτώνετε τον φονέα, και πιάνετε και τους συμβούλους, είτε μη θα κάμωμεν εκδίκησιν μοναχοί μας …''. Τότε ημείς απεφασίσαμεν στρατιωτικόν δικαστήριον …» (1889,66-67). Ο γέρων Κολοκοτρώνης έφθασε στο Ναύπλιο, το οποίο βρήκε ήσυχο, την επομένη της δολοφονίας. Η πρώτη του κίνηση ήταν να συλλυπηθεί τον Αυγουστίνο, και « πηγαινάμενος εκεί επαρηγόρησε ο ένας τον άλλον, και έπειτα μου λέγει: '' Εις τον λαιμό σου κρέμομαι και εγώ και το Έθνος, και κάμε ό,τι σου φανή εύλογον''.

[98] Ο A.Rouen απευθυνόμενος στον διοικητή Ναυπλίου Κ.Αξιώτη απέδωσε σε ''κακή σύμπτωση'' την παρουσία των καταδιωκομένων στην οικία του. Αργότερα διαδήλωσε την πρόθεση να μην παραδώσει τον Γ.Μαυρομιχάλη, παρά μόνον σε αναγνωρισμένη κυβέρνηση και πια, τέτοια δεν υπήρχε. Αρνήθηκε ακόμη και όταν συστάθηκε η Διοικητική Επιτροπή με την αιτιολογία ότι δυσκολευόταν να παραδώσει άνθρωπο που πίστευε αθώο (Δ.Λουλές,1985:86). Κατά τον Δ.Α.Κόκκινο(1974,683) εξέφρασε τη γνώμη ότι η Επιτροπή ήταν παράτυπη. Αναγκάστηκε τελικά « να ενδώση εις τας απειλάς του μετ'αγανακτήσεως περικυκλώσαντος τον πρεσβευτικόν οίκον πλήθους» (Ν.Δραγούμης, 1874:167), καθώς ο A.F.Almeida του επεσήμανε ότι δεν θα μπορούσε πλέον να εγγυηθεί την ασφάλεια τη δική του και του φυγάδα, υπαινισσόμενος ότι θα άφηνε το πλήθος να δώσει τη λύση. Ο A.de Rouen διαβεβαίωσε τον Γ.Μαυρομιχάλη ότι θα δικασθεί κατά νόμον και υπό την γαλλική παρακολούθηση και ανέθεσε στον συνταγματάρχη Pellion να τον συνοδέψει κατά την έξοδό του από την προξενική οικία. Τελικά πάντως, δεν προκλήθηκε κανένα επεισόδιο από τους συγκεντρωμένους. Ο κρατούμενος οδηγήθηκε αρχικά στο Μπούρτζι, όπως είχε υποσχεθεί ο φρούραρχος στον Γάλλο αντιπρέσβη,όρος που κατά τον Ν.Σπηλιάδη(2019,205) είχε τεθεί με την ελπίδα της αρπαγής του Γεωργίου Μ. από εκεί. Στην διάρκεια όμως της νύχτας μεταφέρθηκε στο Παλαμήδι.

[99] Ο Γ. Μαυρομιχάλης επέμενε ότι θα έπρεπε να παραδοθεί μόνον στην Εθνική Συνέλευση. Η σύγκλησή της είχε κηρυχθεί από τον Κυβερνήτη για τον Οκτώβριο, χωρίς ακόμη να έχει συγκροτηθεί ή να έχει ολοκληρωθεί η εκλογή των πληρεξουσίων. Βλ. και το απόσπασμα από την προανακριτική εξέτασή του στην Γ.Ε.Ε.,φ.21 της 16ης Μαρτίου 1832, όπου εξηγεί ότι « …ήξευρα και από τους παρελθόντας χρόνους, ότι εδιαιρέθη το Έθνος …και εσχάτως ηνώθη εις την Τροιζήνα, και την ένωσιν εστοχάσθην νομιμότητα».

[100] Στην Γενική Εφημερίδα, που κυκλοφορούσε με πένθιμο μαύρο περιθώριο στα φύλλα της, δημοσιεύονται πλείστες αναφορές από όλες τις περιοχές της χώρας (και εκτός της επικράτειας). Εκφράζουν πόνο, απόγνωση, αγανάκτηση. Ακόμη κι αν δεν είναι όλες ειλικρινείς, δείχνουν όμως τα αισθήματα των πολλών. Τέτοιες αναφορές δεν λείπουν και από την Μάνη, με κατάρες προς τους φονείς,αναθεματίζοντας και αποκόπτοντας από την κοινότητα όλη την οικογένεια.

[101] Όπως ο στρατηγός Μακρυγιάννης, που από «έμφυτο ανθρωπισμό» εξέφρασε εγκάρδια λύπη (Κ.Γουντχάους, 2020, 705).

επιχαρούν[102]. Η εφημερίδα ‘’Απόλλων’’ αποδίδοντας στους δύο Μαυρομιχαλαίους την «ακραιφνή φιλοπατρία» του Αρμοδίου και του Αριστογείτονος[103], θριαμβολόγησε «έπεσε το τέρας της τυραννίας, έπεσεν ο τύραννος»[104].

Αρκετοί άνθρωποι προσπάθησαν να κατανοήσουν την συνάφεια των γεγονότων και να διασαφηνίσουν την συμμετοχή των προσώπων σε αυτά, δίνοντας στα γραπτά τους ενδιαφέρουσες πληροφορίες και παρατηρήσεις. Μέσα σ’ αυτά τα κείμενα διακρίνουμε ακόμη τις σκέψεις των πολλών, όπως εκφράζονταν στις συζητήσεις τους στις γωνιές του Ναυπλίου και τις καθημερινές συναναστροφές.

Ο Γ.Βλαχογιάννης (1942,433-434)μεταφέρει την εξιστόρηση του, αξιόπιστου όπως εκτιμά, Δ.Γ.Δημητρακάκη. Σύμφωνα με αυτήν, ο πρώτος που εξέφρασε την ιδέα της δολοφονίας ήταν ο Κ.Ζωγράφος ψιθυρίζοντας στον Α.Λόντο, «ένα πιστόλι θα μας σώση από τον άνθρωπον τούτον». Και πηγαίνοντας αργότερα στην Ύδρα την καλλιέργησε με τους εξόριστους στο νησί. Ο Κουντουριώτης χορήγησε έτσι, 1000 βενετικά φλωριά για τον εκτελεστή και ο Ζωγράφος απευθύνθηκε στον «φαυλόβιο» Α.Καλαμογδάρτη, επιφανή προεστό της Πάτρας και πατέρα της νεαρής και νεόνυμφης τότε, στο Ναύπλιο, Καλλιόπης Παπαλεξοπούλου. Ο γέρων Καλαμογδάρτης μαθαίνοντας το μεγάλο ποσό που θα μπορούσε να φτάσει στα χέρια του, υπαγόρευσε στην θυγατέρα του, που «πολλάς σχέσεις είχ[ε]» με τους δύο Μαυρομιχαλαίους να τους παρακινήσει στο φονικό. Εκείνη μάλιστα, πρώτη τους παρομοίασε με τους Αθηναίους τυραννοκτόνους, αποκαλώντας τους εφεξής με τα ονόματά τους. Οι Μαυρομιχάλες διαβίβασαν την σκέψη της δολοφονίας στους συγγενείς τους στη Μάνη ζητώντας τους να συνεννοηθούν με τους εκεί Γάλλους αξιωματικούς, ώστε να εξασφαλίσουν την διαφυγή τους με πλοίο. Οι στρατιωτικοί ανταποκρίθηκαν θετικά και ενημέρωσαν τον αντιπρέσβη τους A.de Rouen να είναι έτοιμος να συνδράμει, εάν χρειαστεί, ενώ ενημερώθηκε και ο Άγγλος αντιπρέσβης Dawkins.Ο Α.Καλαμογδάρτης έδωσε 250 φλωριά στους δύο Μαυρομιχάλες, με την υπόσχεση ότι θα τους κατέβαλλε και τα υπόλοιπα, μόλις του τα έστελναν. Στην πραγματικότητα όμως, είχε ήδη λάβει όλα τα χρήματα. Από νωρίς το πρωί της 27ης Σεπτεμβρίου, γαλλικό πλοίο, στα ανοικτά του Ναυπλίου, είχε έτοιμη μία λέμβο στην πορτούλα του φρουρίου, κοντά στην οικία του Α.Δεληγιάννη, στην οποία όμως, οι δύο φονείς δεν έφθασαν ποτέ. Ο Γεώργιος αναγκάστηκε να γυρίσει προς την οικία Τρικούπη όπου και το Γαλλικό προξενείο, καθώς φοβήθηκε

[102] Ενδεικτικά, η προς επιτήρησιν των του Αιγαίου Επιτροπή της Ύδρας απευθυνόμενη στην δημογεροντία του νησιού (2/10/1831): «Επληροφορήθημεν από διαφόρους …επιστολάς τον θάνατον του Κάπο δ’ Ίστρια. Όσον μας ευχαρίστησεν η ευφρόνητος αύτη είδησις…». Ο ποιητής Α.Σούτσος σκέπασε με μυρσίνη το σπαθί του Μαυρομιχάλη στο γνωστό του ποίημα και ο Α.Κοραής επέδειξε μικροψυχία επιλέγοντας να κυκλοφορήσει τον δεύτερο λιβελογραφικό του «διάλογο», παρότι ο φόνος του Κυβερνήτη είχε εξαλείψει τον λόγο για τον οποίο είχε γραφτεί. Βλ. Δ. Α. Κόκκινος (1974,685-686) και K.Mendelsohnn Bartholdy (1876, 398-399).

[103] Εύστοχα παρατηρεί ο Κ.Γουντχάους (2020,705) ότι η σύγκριση «υποδήλωνε τόσο ελάχιστη κατανόηση των πραγμάτων».

[104] Φύλλο 59 της 30ης Σεπτεμβρίου 1831. Βλ. και Ν.Δραγούμης(1874,216).

ότι θα συλληφθεί, όταν τρέχοντας προς το σημείο που περίμενε η βάρκα, είδε πλήθος ανθρώπων που έβγαινε από εκκλησία, στο άκουσμα της δολοφονίας.

Αξιοπρόσεκτη είναι η εξιστόρηση του Νικολάου Σπηλιάδη, ο βασικός της πυρήνας συγκλίνει με όσα προέκυψαν κατά την δικαστική έρευνα. Για εκείνον η δολοφονία του Κυβερνήτη αποφασίστηκε στην Ευρώπη, οι φυσικοί αυτουργοί εξασφαλίστηκαν ως όργανα μίας ευρύτερης συνωμοσίας που εξυφάνθηκε με την συνέργεια και άλλων προσώπων, του αρχηγού της Πολιταρχίας Π.Κακλαμάνου, του στρατηγού Gérard, των προεστών Α.Λόντου και Α.Καλαμογδάρτη.

Εξηγώντας ο Ν.Σπηλιάδης την ακολουθία των γεγονότων της 27ης Σεπτεμβρίου[105], όπως αντιλαμβάνεται ότι αυτή είχε σχεδιαστεί, υποστηρίζει ότι οι Μαυρομιχαλαίοι επρόκειτο να πλήξουν τον Ι. Καποδίστρια μετά το τέλος της λειτουργίας, ενώ ο στρατηγός Gérard θα είχε ήδη βγάλει το τακτικό στράτευμα έξω από την πόλη, προς επιθεώρηση. Οι συνωμότες θα έκλειναν τότε τις πύλες του Ναυπλίου για να αποκλείσουν την επέμβαση των στρατευμάτων στην εκτεταμένη αναταραχή που θα ακολουθούσε, με κύρια επιδίωξή τους την εξόντωση των πιστών στον Κυβερνήτη. Επειδή ασφαλώς θα συναντούσαν αντίσταση, οι αντιπρέσβεις και οι μοίραρχοι των στόλων είχαν προβλέψει να επανορθώσουν την δημόσια ησυχία αποβιβάζοντας συμμαχικά στρατεύματα στην Ναυπλία[106], που θα βοηθούσαν τους συνωμότες να επικρατήσουν, για να κηρύξουν τον γέροντα Μαυρομιχάλη κυβερνήτη της χώρας,[107] «οιονεί αμείβοντες τον καταστροφέα του τυράννου και σωτήρα της πατρίδος». Ενώ όσοι είχαν καταφύγει στην Ύδρα θα επέστρεφαν «εις την διεύθυνσιν των πραγμάτων», συγκαλώντας την Εθνική Συνέλευση για να κυρώσει, κατά τους πόθους τους, τις πράξεις και την εξουσία τους.

«Αλλά το σχέδιον…εναυάγησε», καθώς οι Μαυρομιχαλαίοι έπληξαν τον Κυβερνήτη την ώρα που εισερχόταν στην εκκλησία. Έτσι ο υπόλοιπος σχεδιασμός ματαιώθηκε, παρότι κάποιοι επέμειναν να διαδραματίσουν τον ρόλο τους, όπως πλέον είχε αναδιαμορφωθεί από τις συνθήκες, ο στρατηγός Gérard και οι αντιπρέσβεις με τον τρόπο που είδαμε, ο Π.Κακλαμάνος μ'έναν τρόπο που μαρτυρεί ο ιστορητής. Ο

[105] Βλ. Ν.Σπηλιάδης (2019,201-205).

[106] Στην κατάθεση του Ι.Καραγιάννη (9/10/1831), από τα αρχεία Κέρκυρας και Διοσκουρίδη, οι Μαυρομιχαλαίοι φέρονται να τον είχαν διαβεβαιώσει ότι «οι Φραντσέζοι θα έμβουν μέσα εις την Πολιτείαν… θα πεταχθούν οι Φραντσέζοι έξω και τα τάγματα τα τακτικά». Επίσης σε επόμενη εξέταση (11/10/1831), «…θα έβγουν [οι Γάλλοι] από τα 5 αδέλφια από τα καράβια διά να μας διοικήσουν και να ειρηνεύσουν τον λαόν και να πεταχθεί και ο Γεράρδης [Gérard] με τα τακτικά στρατεύματα…» (Β.Κρεμμυδάς, 1977:264).

[107] Γνώμη που συμμερίζεται και ο Α.Παπαδόπουλος Βρετός(1838,302)εκτιμώντας ότι οι δύο αυτουργοί παρωθήθηκαν από αυτήν την προοπτική, για την οποία τους είχαν πείσει οι αντιπολιτευόμενοι της Ύδρας. Πρβλ. το απόσπασμα από την κατάθεση του Ι.Καραγιάννη, της 11ης Οκτωβρίου 1831,όπου ο Γεώργιος Μ. φέρεται να είχε πει στον συνεργό του : «…και τότε βλέπομεν ή Φραντσέζους θα βάλωμεν ή τον πατέρα μας θα κατεβάσωμεν από τον Ιτσκαλέ να τον κάμωμεν αρχηγόν» (Β. Κρεμμυδάς, 977:274).

Πολιτάρχης,[108]ανταποκρινόμενος σε εικαζόμενη διαταγή του Γεωργίου Μαυρομιχάλη, έσπευσε στην οικία του Ν.Σπηλιάδη ανακοινώνοντάς του ότι είχε δήθεν φονεύσει τον Κωνσταντίνο Μαυρομιχάλη, «τον ηπάτα όπως ασφαλέστερον τον δολοφονήση ‘ αλλά τον εύρε με τα όπλα εις χείρας, αυτόν και δύο άνδρας τους οποίους είχεν εις την υπηρεσίαν του ως γραμματεύς της επικρατείας, και απήλθε λέγων ότι θα του στείλη στρατιώτας προς φρούρησίν του » (Ν. Σπηλιάδης, 2019:202).

Εκτός από τα στοιχεία που αφορούν την συμμετοχή των διαφόρων προσώπων στο σχέδιο της δολοφονίας και της μετέπειτα διαχείρισης της κατάστασης, η εξιστόρηση προσθέτει ένα ακόμη, « το οποίο δεν στερείται λογικής υπό το φως του δεσπόζοντος ρόλου που[ο Ν.Σπηλιάδης] κατείχε στα κυβερνητικά πράγματα»(Γ.Καλπαδάκης,2019:204),την πιθανή πρόθεση των συνωμοτών να σκοτώσουν και άλλους, αφοσιωμένους στον Κυβερνήτη[109].

Η προανακριτική διαδικασία ωστόσο, δεν επιστηρίζει, τουλάχιστον όχι επαρκώς, ορισμένες από τις υποθέσεις του σχετικά με την έκταση που είχε λάβει η συνωμοσία και την εμπλοκή των συμμαχικών δυνάμεων σε αυτήν. Φαίνεται ότι «[οι] εικασίες [του αυτές] αντικατοπτρίζουν την ευρύτερη πρόσληψη του γεγονότος που είχε η πλευρά των ‘’καποδιστριακών’’, όπως και πολλοί παράγοντες στη Ρωσία» (ό.π.). Ο Δ.Λουλές(1985,89) κατά την μελέτη των ρωσικών αρχείων, διαπίστωσε την ανεπιφύλακτη πεποίθηση των υπευθύνων της εξωτερικής πολιτικής ότι η δολοφονία είχε την, έστω και εκ των υστέρων, σιωπηρή έγκριση των κυβερνητικών κύκλων των δύο δυτικών δυνάμεων. Η ρωσική διπλωματία θεωρούσε ότι, ήδη από την εποχή του Ναβαρίνου, διεξαγόταν ένας αδυσώπητος διπλωματικός πόλεμος με στόχο τον περιορισμό της έκτασης του ελληνικού κράτους στο ελάχιστο δυνατόν, οπότε η φυσική εξόντωση του Κυβερνήτη απλοποιούσε και διευκόλυνε το κλείσιμο του ελληνικού προβλήματος.[110]

Ο πρέσβης της χώρας στο Παρίσι C.A.Pozzo di Borgo έλαβε εντολή να διαμαρτυρηθεί στο Γαλλικό Υπουργείο Εξωτερικών για την «πρωτοφανή» στάση του A.de Rouen, επιμένοντας ιδιαίτερα στην μη τήρηση από τον δεύτερο της κοινής

[108] Βλ. επίσης Ν.Κασομούλης (1942,441): «Ο Πολιτάρχης Κακλαμάνος επλησίασεν έως του Μούρτζινου τα σπίτια {αντίκρυ της οικίας Βαλλιάνου}, αλλά μη ενεργήσας την σύλληψίν του [του Γεωργίου Μαυρομιχάλη] υπωπτεύθη και ούτος ως συμμέτοχος, και επαύθη». Πρβλ. την κατάθεση του Π.Κακλαμάνου: «Κατέβημεν εις του Μούρτζινου τα σπήτια χωρίς να ιδώμεν τίποτε΄έξαφνα ηκούσαμεν την φωνήν του Γ.Μαυρομιχάλη ‘’Πίσω διατί σας καίω’’ …» (Π.Ενεπεκίδης, 1965:219).
[109] Στόχο φαίνεται πως αποτελούσε και ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, σύμφωνα με την κατάθεση Α.Ανεμογιάννη, της 14ης Νοεμβρίου1831, στο αρχείο Διοσκουρίδη (Β.Κρεμμυδάς,1977:265).
[110] Ο συγγραφέας παραπέμπει στην αλληλογραφία του πρέσβη της Ρωσίας στο Παρίσι C.A. Pozzo di Borgo με τον πρέσβη της χώρας στο Λονδίνο, C.A.Lieven, της 20ης Οκτωβρίου 1831 και της 27ης Νοεμβρίου 1831. Βλ. επίσης την, από 15/12/1831, επιστολή του K.Nesselrode προς τον Αυγουστίνο, με την οποία τον διαβεβαιώνει ότι η Ρωσία θα επιταχύνει με ιδιαίτερη προθυμία την ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων για την Ελλάδα, αφού του επαναλάβει την θλίψη του για την απώλεια ενός φίλου, που τον έχει συνταράξει (Α.Μ.Ιδρωμένος, 1900:144).

στάσης των διπλωματικών εκπροσώπων των τριών δυνάμεων απέναντι στην κυβέρνηση του Ι.Καποδίστρια, ενώ κατήγγειλε και τις ενέργειες ορισμένων στρατιωτικών. Η εκ μέρους του Γάλλου διπλωμάτη απρόσκοπτη υποστήριξη των αντιπολιτευομένων είχε, κατά τον ρώσο πρέσβη, ως αποτέλεσμα την υπονόμευση της απαιτούμενης σύμπνοιας μεταξύ των συμμάχων. Ο Γάλλος Υπουργός αποδοκίμασε την στάση του αντιπρέσβη του, αποδίδοντάς την σε προσωπικές του πρωτοβουλίες, αντίθετες προς την επίσημη γαλλική πολιτική.[111]

[111] Ο C.A.Pozzo di Borgo μεταβιβάζοντας αυτές τις εξηγήσεις στον προϊστάμενό του K.Nesselrode, εκφράζει την άποψη ότι η γαλλική κυβέρνηση δεν είχε ακριβή εικόνα της κατάστασης στην Ελλάδα, ενώ ο Πρωθυπουργός δεν είχε καν ιδέα τι συνέβαινε (Δ.Λουλές,1985:89).

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

Γ. Η προανακριτική διερεύνηση της δολοφονίας από την στρατιωτική δικαιοσύνη

Την επομένη ημέρα του εγκλήματος, η Γερουσία κλήθηκε σε έκτακτη συνεδρίασή της να αποφανθεί, ποια ήταν η δικαστική αρχή που θα έπρεπε να διερευνήσει την δολοφονία του Κυβερνήτη. Οι γερουσιαστές τάχθηκαν υπέρ της αρμοδιότητας του στρατιωτικού συμβουλίου, επιφυλάσσοντας όμως σε αυτό την οριστική κρίση για το ζήτημα.

Η πρόκριση του στρατιωτικού δικαστηρίου στηρίχθηκε στα άρθρα 75,78 και 79[112] του Ψηφίσματος 152/1830 Περί Διοργανισμού των Δικαστηρίων, σύμφωνα με τα οποία, «δεν υπόκειντ[ο] εις τον συνήθη δικαστήν τα καθοσιώσεως εγκλήματα …και τα στρατιωτικά εγκλήματα», ενώ στην δεύτερη περίπτωση των στρατιωτικών εγκλημάτων, ο στρατιωτικός δικαστής ήταν « ο αρμόδιος και διά τον μη στρατιωτικόν εγκαλούμενον». [113] Με βάση αυτές τις διατάξεις, οι δύο στρατιώτες της Πολιταρχίας υπάγονταν στην δικαιοδοσία του στρατιωτικού δικαστή, και λόγω

[112] Το άρθρο διευκρινίζει ποια θεωρούνταν κατά νόμον στρατιωτικά εγκλήματα, για τα οποία και ο πολίτης συνεργός υπόκειτο στην δικαιοδοσία του στρατιωτικού δικαστή. Ως τέτοια ορίζονται, μεταξύ άλλων ειδικώς αναφερομένων, όλα τα αδικήματα που διαπράττονταν από στρατιωτικούς της ξηράς ή της θαλάσσης, εν ενεργεία ή μετερχόμενους υπηρεσία, ή και πρόσωπα προσκολλημένα στο στράτευμα (κατ' αναλογία της γαλλικής ρύθμισης όπου, ακόμη και γυναίκες μπορούσαν να δικαστούν από στρατοδικεία, επειδή συνδέονταν με το στράτευμα παρέχοντας τις υπηρεσίες τους ως πλύστρες, σιτιοκάπηλοι ή αρτοπώλες). Βλ. σχετικά και J.M.E. Le Graverend, 1839: 17επ., 29-30.

[113] Ο Λοχαγός Εισηγητής Κ.Αξελός (1839,δ΄), στην εισαγωγή του στρατιωτικού εγχειριδίου του Le Graverend, παρατηρεί ότι η διάταξη του άρθρου 78, που προερχόταν από παλαιά γαλλική ρύθμιση, «έδοσεν αφορμή μεγίστης επικρίσεως, αλλ' όμως εις το αυτό λάθος (αν δύναται να ονομασθή κατά τη γνώμην των επικριτών λάθος) υπέπεσε και ολόκληρος η εθνική συνέλευσις ενός των πλέον φιλελευθέρων εθνών…». Η γαλλική νομοθεσία προσανατολίστηκε αργότερα στην υπαγωγή και των στρατιωτικών στην συνήθη ποινική δικαιοσύνη, εάν το έγκλημα δεν έθιγε άμεσα την στρατιωτική ιδιότητα και πειθαρχία (νομοσχέδιο στρατιωτικού ποινικού κώδικα του 1829). Δεν είχε ωστόσο, ούτε στη Γαλλία, διαμορφωθεί οριστικά η ισχύουσα στρατιωτική ποινική νομοθεσία λόγω των πολλαπλών μεταρρυθμιστικών προσπαθειών. Το άρ.77 του 152/1830 Ψηφίσματος θέσπιζε ότι οι στρατιωτικοί που εμπλέκονταν στην τέλεση μη στρατιωτικού εγκλήματος, από κοινού με πολίτες, οδηγούνταν στον συνήθη δικαστή. Άρα οι στρατιωτικοί έλκυαν τους πολίτες συνεργούς τους ενώπιον της στρατιωτικής δικαιοσύνης, μόνο στην περίπτωση διάπραξης στρατιωτικού εγκλήματος. Ο Γαλλικός Στρατιωτικός Κώδικας τέθηκε σε εφαρμογή στην ελληνική πολιτεία με το ΙΗ΄Ψήφισμα της 21ης Δεκεμβρίου 1828,στην προοπτική της οργάνωσης και της εύρυθμης λειτουργίας των στρατευμάτων, «καθόσον όμως δεν [αντέβαινε] εις τας μεταβολάς αι οποίαι έγιναν ή θέλουν γενή εις αυτόν από Νόμους ιδιαιτέρους ή μερικωτέρας διατάξεις της Ελληνικής Κυβερνήσεως»,. Βλ. Κ.Αξελός (1839 :ι΄,ια΄) και Κ.Βουγιούκας (1985, 5-6). Βλ. επίσης το από 9 Ιανουαρίου 1822 ψήφισμα της Εθνοσυνέλευσης της Επιδαύρου (Α΄πράξη, στ.Θ΄): « Ο Στρατιωτικός Κώδηξ της Γαλλίας με τας αναγκαίας προσθαφαιρέσεις… ισχύει εις το στρατιωτικόν της Ελλάδος» (Α.Μάμουκας,τ.2,1839 :40) και πρβλ. το άρ.99 του Πολιτικού Συντάγματος της Εθνικής Συνελεύσεως της Τροιζήνας(1827),«η Βουλή χρεωστεί να φροντίση διά να συνταχθώσι Κώδηκες: Πολιτικός, Εγκληματικός και Στρατιωτικός, έχοντες ιδιαιτέρως βάσιν την Γαλλικήν Νομοθεσίαν» (Α.Μάμουκας, τ.9,1839: 141-142).

της ιδιότητάς τους και λόγω του χαρακτήρα του εγκλήματος, το οποίο διέπραξαν μάλιστα κατά την διάρκεια εκτέλεσης των καθηκόντων τους. Ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης είχε λάβει στο παρελθόν υψηλό στρατιωτικό βαθμό, ωστόσο δεν είναι σαφές αν την περίοδο εκείνη, ήταν εν ενεργεία στρατιωτικός, ενώ δεν είχε αναλάβει κάποια στρατιωτική υπηρεσία[114]. Η υπαγωγή όμως των συνεργών του έλκυε νόμιμα και εκείνον στο στρατιωτικό δικαστήριο, θέση στην οποία εναντιώθηκαν, όσο και όπως μπορούσαν οι συμπαθούντες και κατόπιν η υπεράσπισή του.

Ένα θέμα που επίσης, είναι σημαντικό, σχετικά με το ζήτημα της αρμοδιότητας ή μη του στρατοδικείου, είναι η φύση της δολοφονίας του Κυβερνήτη ως εγκλήματος καθοσιώσεως. Σύμφωνα με τον Ν.Σπηλιάδη(2019,205-20)οι φονείς και οι αντιπολιτευόμενοι πίστευαν, όπως υπαγόρευαν οι νομομαθείς Χ.Κλονάρης και Ε.Masson, ότι η δολοφονία ήταν έγκλημα καθοσιώσεως, και ως τέτοιο, έμελλε να κριθεί από το νομοθετικό σώμα, οπότε ελλείποντος αυτού, από την εθνοσυνέλευση,[115] επειδή ο νόμος που είχε θεσπιστεί από τον Κυβερνήτη δεν είχε επικυρωθεί από τη Γερουσία και παρέμενε ανίσχυρος. Ο συγγραφέας παρατηρεί ότι ο νόμος, προφανώς εννοούνται το 152/1830 Ψήφισμα και η Εγκληματική Διαδικασία, δεν ήταν αυθαίρετος καθώς η Δ΄ Εθνική Συνέλευση του Άργους είχε υποδείξει, με το άρ.6 του Β΄ ψηφίσματός της, την εκτέλεση και εκείνων των θεσπισμάτων που η Γερουσία δεν θα συμμεριζόταν, της κυβερνήσεως φέρουσας όλη την ευθύνη ενώπιον του εθνικού συνεδρίου (ό.π.,212).

Η αναρμοδιότητα του στρατιωτικού συμβουλίου και η προσφυγή στην μέλλουσα να συγκληθεί Εθνική Συνέλευση υπήρξε ο μόνος ισχυρισμός, στον οποίο επέμεινε και αρκέστηκε η υπεράσπιση. Δύσκολα θα μπορούσε κανείς να αντιλέξει ότι ο φόνος του αρχηγού του κράτους δεν ήταν επί της αρχής έγκλημα καθοσιώσεως, δεν είχε καθοριστεί όμως ως τέτοιο στα μέχρι τότε νομοθετήματα. Στο Α΄ κεφάλαιο του Απανθίσματος των Εγκληματικών (Απρίλιος 1824) προβλέπονταν τα «αμαρτήματα εναντίον της κοινής ασφαλείας», εξωτερικής και εσωτερικής, προσδιορίζοντας τις μορφές του εγκλήματος της εσχάτης προδοσίας, χωρίς να συμπεριλαμβάνεται σε αυτά η συνωμοσία εις βάρος ή η εξόντωση του αρχηγού της ελληνικής πολιτείας[116].

---

[114] Ο ίδιος στην προανακριτική του εξέταση δήλωσε «απλούς πολίτης». Βλ. Γ.Ε.Ε.,φ.21 της 16ης Μαρτίου 1832. Ο Ν.Σπηλιάδης έχει την άποψη ότι υπαγόταν στην αρμοδιότητα του στρατοδικείου και λόγω της προσωπικής του κατάστασης ως βαθμοφόρου Στρατιωτικού (2019,212).

[115] Ενώ ήταν στην πρεσβευτική οικία του A.Rouen,ο Γεώργιος αρνούμενος να την εγκαταλείψει διατεινόταν : « …δεν βγαίνω απ'εδώ, και κομμάτια να με κάμουν, εκτός διά να δικασθώ από την Εθνοσυνέλευσιν» (Ν.Σπηλιάδης,2019 :205).

[116] Μεταγενέστερα, ο συνταχθείς από τον G.L.von Maurer ποινικός νόμος του 1834, που αντικατέστησε το Απάνθισμα, «…[θα απέδιδε] μέσα από πληθώρα διατάξεων… πρωταρχική προστασία στο ''ιερό πρόσωπο του βασιλέως''» (Ι.Μανωλεδάκης, 2007:349). Πάντως ο Λοχαγός Εισηγητής στην αγόρευσή του ανέφερε «…είναι έγκλημα εσχάτης προδοσίας προς το έθνος, να το υστερήση τις τον αρχηγόν του, οποίος και αν είναι. Και όχι μόνον όλοι οι δικαιολόγοι …καθιερόνουν το απαραβίαστον του προσώπου του Κυριάρχου, αλλά και αυτό το σύνταγμά μας …το κηρύττει ως αρχήν αμετάβλητον» (Γ.Ε.Ε. φ.83-84/1831).

Ακόμη και ως έγκλημα καθοσιώσεως, η δολοφονία του Κυβερνήτη θα προοριζόταν να διερευνηθεί από ένα εξαιρετικό δικαστήριο, σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθετική πρόβλεψη,[117] επιλογή που πιθανότατα θα ήγειρε επίσης μομφές. Οι σκέψεις για την αρμοδιότητα της Εθνοσυνέλευσης συνιστούσαν κατά βάση πολιτικό επιχείρημα, όχι νομικό.

Η διενέργεια της προανάκρισης ξεκίνησε από τον Λοχαγό Κ.Αξελό, Εισηγητή του Α΄ Διαρκούς Στρατιωτικού Συμβουλίου του κατά την Πελοπόννησον Ελαφρού Στρατού, [118] σύμφωνα με τους προβλεπόμενους διαδικαστικούς τύπους της γαλλικής στρατιωτικής δικαιοσύνης[119]. «…Αλλά μόλις άρχισαν {αι καταθέσεις}, διά να παραταθή {η ανάκρισις και βραδύνη} η δίκη, άρχισαν {εκ μέρους των αντιπολιτευομένων} αι φιλονικίαι περί αρμοδιότητος του {στρατ} δικαστηρίου …»[120] (Ν. Κασομούλης, 1942:458). Για τον Γεώργιο Μαυρομιχάλη, ο χρόνος που μπορούσε να κερδηθεί ήταν πολύτιμος, τροφοδοτούσε την ελπίδα να σωθεί η ζωή του. Οι διαδικασίες για την απονομή της στρατιωτικής δικαιοσύνης όφειλαν να είναι σύντομες, χωρίς καθυστερήσεις. Η παραπομπή στην Εθνική Συνέλευση ή τα συνήθη ποινικά δικαστήρια θα παρέτεινε χρονικά την εκδίκαση της υπόθεσης, με την

[117] Το άρ.121 του 152/15-8-1830 Ψηφίσματος σε συνδυασμό με τις ρυθμίσεις του Απανθίσματος. Για την διαδικασία στο Εξαιρετικό Δικαστήριο βλ. άρθ.111-129 και Εγκληματική Διαδικασία (Ψήφισμα 153/15-8-1830), άρθ.181-187.Οι υποθέσεις κρίνονταν σε δύο στάδια από δύο πενταμελείς επιτροπές, η πρώτη από τις οποίες, συγκείμενη αποκλειστικά από γερουσιαστές, είχε ως «…έργον της …[την εξέτασιν] της βάσεως της εγκαλέσεως», ενώ η δεύτερη που επιλαμβανόταν σε κάθε περίπτωση, ό,τι και αν είχε αποφανθεί η πρώτη, δίκαζε, απαρτιζόμενη από τρεις γερουσιαστές, ένα μέλος του Ανωτάτου Δικαστηρίου και ένα του Εκκλήτου της Πελοποννήσου. Ο Ν.Κασομούλης (1942,459) παρατηρεί «…ήθελαν μεν {τινές} εκ των Γερουσιαστών, ίσως να φονευθή {ο Γ.Μαυρομ.} ως πατροκτόνος, αλλά διά άλλου μέσου, και ουχί διά της συμπράξεώς των». Υπαινίσσεται μάλλον, την απροθυμία των γερουσιαστών να καταστούν δικαστές της υπόθεσης. Είναι ενδιαφέρον ότι, όταν η Εγκληματική Διαδικασία τέθηκε στην κρίση και τις υποδείξεις νομικών και δικαστών, με την προοπτική της αναδημοσίευσής της, διατυπώθηκαν αξιόλογες επισημάνσεις και κριτική ως προς τις ρυθμίσεις για τα εξαιρετικά δικαστήρια (Μ.Α.Τουρτόγλου,1998 : 81,87-88).

[118] Επρόκειτο για το τακτικό στρατιωτικό δικαστήριο, με την μόνιμη σύνθεσή του, και όχι έκτακτο στρατοδικείο. Ιδρύθηκε την 17η Ιουνίου 1830, ανάγκη που υπαγόρευσε η οργάνωση των ελαφρών στρατευμάτων στην Πελοπόννησο. Με το Διάταγμα περί Συστάσεως και Διοργανισμού των Στρατιωτικών Δικαστηρίων (10/12/1830) συστάθηκε το Αναθεωρητικό (δευτεροβάθμιο στρατιωτικό) Δικαστήριο στο Άργος. Βλ. σχετικά Αρχείο Καποδιστριακής περιόδου της Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού (2007,16).

[119] Η στρατιωτική δικαιοσύνη αναθεωρήθηκε σε βάθος από τις φιλελεύθερες αρχές της γαλλικής επανάστασης. Ο νόμος της 13 brumaire του έτους V (3 Νοεμβρίου 1796) αποτέλεσε την βάση της οργάνωσής της, που παρέμεινε αμετάβλητη μέχρι και το πρώτο μισό του 19ου αι, διαμορφώνοντας ορισμένες εγγυήσεις για την απονομή μίας δικαιοσύνης που πήγαζε εξ ολοκλήρου από τον στρατό. Βλ. J.C.Farcy (2007) στην https://criminocorpus.org/fr/ref/25/16980/. Το ορμητικό πνεύμα της γαλλικής επανάστασης είχε συμβάλει σημαντικά στην συνολική ελληνική νομοθετική προσπάθεια, ιδιαίτερα την ποινική. «Το ζήτημα της επιρροής της Γαλλικής νομικής σκέψης και της… νομοθεσίας δεν περιορίζεται μόνο ούτε στην Επαναστατική/ Μετεπαναστατική περίοδο… ούτε στην …ακολουθήσασα Καποδιστριακή… αλλ' αφορά το σύνολο της Ελληνικής Έννομης Τάξεως μέχρι και την σύγχρονη εποχή» (Ν.Κ.Κλαμαρής, 2021:1308).

[120] Ο συγγραφέας σημειώνει ότι ο Ι.Κωλέττης, αν και δεν εκφραζόταν στις συνεδριάσεις της Διοικητικής Επιτροπής, κατ' ιδίαν έλεγε σε πολλούς ότι ο φονιάς του αρχηγού του έθνους, είτε στρατιωτικός είτε πολίτης, έπρεπε να δικαστεί από την εθνοσυνέλευση, που μόνη είχε το δικαίωμα να κρίνει τέτοιο έγκλημα (Ν.Κασομούλης, 1942:459).

προσδοκία της ευνοϊκής, για τον εγκαλούμενο, ανατροπής των συσχετισμών. Μία εφικτή ίσως, δυνατότητα μέσα στις ευμετάβλητες συνθήκες[121], εάν κρίνουμε από την εξέλιξη των πραγμάτων για τους δύο στρατιώτες, εξαιρετικά δύσκολη όμως, για τον πρωταίτιο του εγκλήματος.

Από τις πρώτες καταθέσεις που συνελέγησαν από τον ανακριτή Λοχαγό Κ.Αξελό και συγκρότησαν τον αποδεικτικό κορμό της δίκης, γνωρίζουμε εκείνες των οποίων αποσπάσματα δημοσιεύθηκαν στην Γενική Εφημερίδα[122], ενώ στα αρχεία διασώζονται τα έγγραφα μόλις πέντε από τις συνολικά 28 μαρτυρίες, μεταξύ των οποίων αυτές των δύο σωματοφυλάκων του Κυβερνήτη.[123] Καθώς όμως ο Ν.Κασομούλης(1942,461) αναφέρεται σε περίπου εξήντα μάρτυρες που εξετάστηκαν στην δίκη, πιθανότατα ήταν πολύ περισσότερες.

Ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης, στην προδικαστική του «εξομολόγησιν», αρνήθηκε την γνώση και την συναυτουργία στο έγκλημα, το οποίο, υπαινίχθηκε, ότι διέπραξε ο Κωνσταντίνος[124]. Ήταν αναπόφευκτα αμφίβολη η πειστικότητα της προσπάθειας να αντιπαρέλθει τις τέσσερις έμμεσες μαρτυρίες των Θ.Βαλλιάνου, Εμμ.Σαριδάκη, Σ.Κυπαρίσση και του Λοχαγού Α.Πίσσα[125] που τον είχε παραλάβει από την οικία του

---

[121] Η Ε΄ Εθνική Συνέλευση αμέσως σχεδόν μετά τη σύγκλησή της, εξέλεξε στις 8 Δεκεμβρίου 1831 τον Αυγουστίνο ως Πρόεδρο της Κυβερνήσεως, για «να κυβερνά μέχρις ότου το σύνταγμα κανονίση την δύναμιν της νομοτελεστικής εξουσίας». Μία μερίδα αντιπολιτευομένων μελών της, ιδίως Ρουμελιωτών, με επικεφαλής τον Ι. Κωλέττη, αφού επιχείρησε ανεπιτυχώς να την διαλύσει, αποχώρησε και συγκρότησε άλλη συνέλευση, την «κατά παράτασιν της Δ΄ Εθνικής Συνελεύσεως» στην Περαχώρα της Μεγαρίδας, αποκηρύσσοντας την κυβέρνηση του Ναυπλίου και εκλέγοντας μία τριμελή Διοικητική Επιτροπή. Αυτή, υποστηριζόμενη και από την Ύδρα, σύστησε κάποιες 'κρατικές' αρχές επιδιώκοντας να εμφανιστεί ως η νόμιμη εξουσία απέναντι σε εκείνη της Πελοποννήσου. Περατώνοντας τις εργασίες της, την 16η Μαρτίου 1831 η Ε΄ Εθνοσυνέλευση όρισε, με το τελευταίο της ψήφισμα, Κυβερνήτη της Ελλάδος τον Αυγουστίνο, ενώ η δύναμη που είχε συγκροτήσει ο Ι.Κωλέττης, προβαλλόμενη ως το κόμμα των συνταγματικών, εισέβαλε στην Πελοπόννησο και έφθασε προ των πυλών του Ναυπλίου. Ενόψει των συνθηκών αυτών, ο Αυγουστίνος υπέβαλε την παραίτησή του στη Γερουσία (28 Μαρτίου) και αναχώρησε για την Κέρκυρα, φέροντας μαζί του στην πατρική τους γη το λείψανο του Ι.Καποδίστρια. Ενώ στο Ναύπλιο, εξελέγη από την Γερουσία, με την πρόταση των τριών αντιπρέσβεων, ως εκτελεστική αρχή μία πενταμελής Διοικητική Επιτροπή που, υπό την πίεση των στρατιωτικών αναδιαμορφώθηκε σε επταμελή (Γ.Δ.Δημακόπουλος,1966:140-141).Στην περίοδο έντονης ανωμαλίας και αναρχίας που ακολούθησε (βλ. ενδεικτικά την διήγηση του Ν.Δραγούμη,1874:168-176), οι δύο φυλακισμένοι καταδικασθέντες Ι.Καραγιάννης και Α.Γεωργίου απελευθερώθηκαν από τον Tafil Buzi (αυτομολήσαντα από τους Οθωμανούς και ενταγμένο στο σώμα του οπλαρχηγού Θ.Γρίβα), ο οποίος επέδραμε στην Πελοπόννησο. Βλ. Α.Παπαδόπουλος Βρετός(1838,399).

[122] Βλ. επίσης Π.Κ.Ενεπεκίδης(1965,213-225) για τις καταθέσεις του φ.83-84 της 4ης Νοεμβρίου 1831.

[123] Τα πρωτότυπα κείμενα των πέντε καταθέσεων στα Γ.Α.Κ. και αντίγραφα στην συλλογή Διοσκουρίδη.

[124] «…αλλ' έξαφνα ήκουσα ένα κρότον πιστόλας, την οποίαν έρριψεν επάνω [του Κυβερνήτου] ο θείος μου, ή ένας άλλος, τον οποίον είδον προτήτερα, ότι ίστατο έμπροσθέν του, δηλ. του θείου μου' εγώ δε ιδών τούτο το αιφνίδιον συμβάν, φοβηθείς, εβάλθην εις φυγήν…και φεύγοντας ηθέλησα να έμβω εις έν καινούργιον σπήτι πλησίον εις το Βουλευτικόν, πλην επειδή μ' εδίωκον οι στρατιώται, έτρεξα ακόμη…» (Γ.Ε.Ε. φ. 23 της 23ης Μαρτίου 1832).

[125] «…ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης …μάς λέγει …αυτοί [οι δύο φύλακές του] έτρεχαν κατόπιν μου πιστολίζοντές με διά να με πιάσουν … αυτοί οι άνθρωποι δεν έχουν καμμίαν είδησιν αφ' ό,τι ημείς εκτελέσαμεν. Εγώ τον ηρώτησα, Ποίους εννοείς ημείς; Και μ' απεκρίθη, Εγώ και ο θείος μου…».

A.Rouen. Όλοι τους κατέθεσαν ότι εκείνος είχε παραδεχθεί ενώπιόν τους τον φόνο. Ούτε μπορούσε να είναι λογικά πιστευτό ότι την πιστόλα[126] που παρέδωσε φιλώντας, παρότι δεν την είχε χρησιμοποιήσει, [127] την είχε ρίξει στο δρόμο του ένας άγνωστός του νεαρός. Ελάχιστα μπορούσαν άλλωστε να δικαιολογηθούν, με μόνο τον φόβο για την πιθανή ανάμιξη του θείου του, οι ενέργειές του μετά τη δολοφονία. Είναι επίσης φανερό, αν και δεν έχουν διασωθεί οι προανακριτικές εξετάσεις τους ότι οι δύο στρατιώτες αρνήθηκαν την συμμετοχή τους. Ο Γ.Μαυρομιχάλης επιχείρησε να απομακρύνει την σκιά της συνενοχής τους, αποδίδοντας το ότι τον είχαν ακολουθήσει στην επιδίωξή τους να τον συλλάβουν[128], ισχυρισμό που καταλαβαίνουμε ότι προέβαλαν και οι ίδιοι[129]. Η μετά την καταδικαστική απόφαση ομολογία τους, ιδίως αυτή του Ι.Καραγιάννη που εισέφερε την προοπτική των αποκαλύψεων, διευκρίνισε ακόμη πιο πολύ τις κινήσεις των δύο Μαυρομιχαλαίων αλλά κυρίως, δρομολόγησε την συνέχιση της προανακριτικής διαδικασίας ώστε να διερευνηθεί η πιθανή εμπλοκή περισσότερων προσώπων.

Σύμφωνα με την σειρά που υπαγόρευαν οι στρατιωτικοί δικονομικοί κανόνες, και μετά την εξέταση όλων των μαρτύρων, ο Γ.Μαυρομιχάλης κλήθηκε αρχικά να δώσει τις εξηγήσεις του και κατόπιν να επιλέξει τον συνήγορό του. Οι πρώτες απαντήσεις ενός κατηγορουμένου έπρεπε να προέρχονται από τον ίδιον και να μην καθοδηγούνται από τον υπερασπιστή του[130]. Ο E.Masson, που υπέδειξε ως συνήγορό του ο κατηγορούμενος, δεν επιθυμούσε να αναλάβει τον παλαιό του φίλο, φοβούμενος ότι θα δοκίμαζε την οργή των πολιτών. Τις ανησυχίες του καταλάγιασε ο Λοχαγός Εισηγητής, που τον διαβεβαίωσε με επιστολή του ότι οι

Ακόμη, «Μ' έλεγεν ότι Εξεύρω ότι θ' αποθάνω και να είπης της γυναικός μου να εύρη ένα εύμορφον άνδρα και να υπανδρευθή», Γ.Ε.Ε.φ.83-84 της 4ης Νοεμβρίου 1831.

[126] Ο έμπορος Θ.Παξημάδης αναγνώρισε στην δίκη τα όπλα που του επιδείχθηκαν (τις δύο πιστόλες που έφερε ο Κωνσταντίνος, τις δύο του Ι.Καραγιάννη και εκείνη που παρέδωσε ο Γεώργιος) ως τα πέντε από τα έξι, που είχε προ μηνός περίπου, πωλήσει στον Γ.Μαυρομιχάλη και τον άνθρωπο της οικογένειας, Χ.Σκορδούλη. Βλ.Γ.Ε.Ε. φ. 83-84 (4/11/1831).

[127] Στο γεγονός ότι το όπλο του δεν είχε πυροβολήσει καθώς και στο ότι η φορεσιά του δεν ήταν ματωμένη, φέρεται να απέδωσε ο A. de Rouen την πεποίθησή του για την αθωότητα του Γεωργίου Μαυρομιχάλη στην κατάθεσή του, που λανθάνει. Η πληροφορία αντλείται από την υπηρεσιακή αλληλογραφία. Βλ. και την επιστολή του Γ.Γλαράκη προς τον Μ.Σούτσο (Β.Κρεμμυδάς,1977:260).

[128] Στην ερώτηση «Διά τί οι δύο στρατιώται… ενώ σας εκυνηγούσαν έμειναν έπειτα μαζή σας;» ακολουθώντας στην προξενική κατοικία, ο Γεώργιος απάντησε ως εξής «…τους εφώναξα να έλθουν, να με φυλάγουν (για να μην τον κακοποιήσει το πλήθος), από την θύρα … και να μη με κυνηγούν ΄αφού δε ήλθον εις το σπήτι [του Βαλλιάνου] και με είδον, ότι υπήγαινα εις το σπήτι του Ρουάν έτρεξαν κατόπιν μου». Αυτή η καταχώρηση στο φ. 23 της Γ.Ε.Ε. την 23η Μαρτίου 1832 είναι και η τελευταία από την δικογραφία. Δεν ολοκληρώθηκε καν η δημοσίευση της εξέτασης του Γ.Μαυρομιχάλη (διακόπηκε η έκδοση της εφημερίδας, που μετασχηματίστηκε στην Εθνική Εφημερίδα και κατόπιν στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, χωρίς να επανέλθει στο θέμα).

[129] Βλ. την αγόρευση του Εισηγητή Λοχαγού στην Γ.Ε.Ε φ.83-84/1831.

[130] Βλ.J.M.E. Le Graverend (1839, 83-4).

αρχές εγγυούνταν την ασφάλειά του, όπως και αυτή των κατηγορουμένων (Α.Παπαδόπουλος Βρετός, 1838 :370). [131]

Η αναμενόμενη δίκη αποτελούσε, μέσα στο κλίμα γενικευμένης καχυποψίας, που μπορούσε να στοχεύσει με σχετική ευκολία τον καθένα[132] και της μοιραίας σύγχυσης, την μόνη δυνατότητα κάθαρσης.[133]

Δ. Η δίκη για την δολοφονία του Κυβερνήτη και η εκτέλεση του Γ.Μαυρομιχάλη

Μετά την ολοκλήρωση της πυκνής προδικαστικής διαδικασίας σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα,[134] ορίστηκε η δίκη για την 7η Οκτωβρίου 1831 και αποφασίστηκε αυτή να διεξαχθεί στο φρούριο της Ακροναυπλίας[135].

Το δικαστήριο ήταν « ως το του αρχαίου Αρείου Πάγου, εν υπαίθρω, ίσως διά τον αυτόν λόγον, ‘’ίνα οι δικασταί μη ομόστεγοι ώσι τω αυθέντη’’…» (Α.Ρ. Ραγκαβής, 1894: 291). Η είσοδος στη δίκη επιτράπηκε σε περιορισμένο αριθμό ανθρώπων,[136]

[131] Ανάλογα και ο Ν.Σπηλιάδης (Γ.Βλαχογιάννης, 1942:459). Πληροφορία που έδωσε και ο P.I.Ruckman στο ρωσικό υπουργείο Εξωτερικών (Δ.Λουλές,1985:92).

[132] Έτσι, ο Α.Ρ.Ραγκαβής (1894, 290) αναφέρει ότι, εάν τολμούσε κάποιος να μιλήσει μεγαλόφωνα ή να γελάσει, ο Διοικητής Κ.Αξιώτης και ο Αστυνόμος Ε. Ποταμιάνος τον υποπτεύονταν ως συνωμότη, επιχαίροντα στην εθνική συμφορά.

[133] Όλο αυτό το διάστημα το σώμα του Ι.Καποδίστρια, που είχε ταριχευθεί την επομένη της δολοφονίας, παρέμενε στην ισόγεια νεκρική αίθουσα του Κυβερνείου, όπου όσοι επιθυμούσαν έρχονταν να τον αποχαιρετήσουν και να τον ασπαστούν. Η νεκρώσιμη ακολουθία, κατά την επιθυμία του Αυγουστίνου, τελέστηκε μετά την δίκη και την εκτέλεση του Γ.Μαυρομιχάλη, στις 18 Οκτωβρίου, με όλη την επισημότητα που μπορούσε να αποδώσει η ελληνική πολιτεία και την παρουσία των διπλωματικών και στρατιωτικών εκπροσώπων των τριών δυνάμεων. Και οι πολίτες, ακόμη και οι φτωχότεροι απέδωσαν όλη την τιμή ραίνοντας με λουλούδια το λείψανο, κατά την πομπή προς τη Μητρόπολη (όπου η υαλοσκεπής λάρνακα παρέμεινε μέχρι το τεσσαρακονθήμερο μνημόσυνο) και καίγοντας θυμίαμα στα παράθυρά τους, βλ. Α.Παπαδόπουλος Βρετός(1838,360) και την Γ.Ε.Ε. φ. 81 της 21ης Οκτωβρίου 1831.

[134] Αντίθετα, φαίνεται ότι πολλοί άνθρωποι δυσανασχετούσαν πως καθυστερεί η απόδοση της δικαιοσύνης εκφράζοντας φόβους για πιθανή απόδραση των κατηγορουμένων, με αποτέλεσμα ο Διοικητής Κ.Αξιώτης να εκδώσει σχετική ανακοίνωση την 2α Οκτωβρίου. Σε αυτήν διαβεβαίωνε ότι η δικαιοσύνη θα έπραττε με ακεραιότητα το καθήκον της, κάτι που προϋπέθετε την τήρηση των κανόνων, καλώντας τους πολίτες να συμπεριφερθούν με ηρεμία και υπακοή στους νόμους. Βλ. Α.Παπαδόπουλος Βρετός (1838, 368-9).

[135] Κατ’ επίκληση λόγων ασφάλειας των ίδιων των κατηγορουμένων, αντί να λάβει χώρα μέσα στην πόλη, στο Βουλευτικό, όπου είχε διενεργηθεί η προανάκριση. Βλ. Α.Παπαδόπουλος Βρετός (1838,370). Ήταν μάλλον μία επιλογή που διευκόλυνε το έργο των αστυνομικών αρχών, δεδομένου ότι πολλοί απέδιδαν στην ολιγωρία τους τον θάνατο του Κυβερνήτη, νιώθοντας μεγαλύτερη οργή απέναντι στους ιθύνοντες παρά προς τους φονείς, όπως παρατηρεί ο Ν.Κασομούλης (1942,460).

[136] Ορισμένοι περιορισμοί επιβάλλονταν και από τον κανονισμό των φρουραρχείων. Ο Ν.Κασομούλης κάνει λόγο για 120 έως 200 παρευρισκόμενους, μαζί με τους 60 μάρτυρες(1942,461). Σύμφωνα με τον γαλλικό στρατιωτικό κώδικα αυτοί δεν έπρεπε να υπερβαίνουν τον τριπλάσιο αριθμό των δικαστών, επιτρέπονταν δηλαδή μέχρι τριάντα άτομα (J.C.Farcy,2007).

που ελέγχθηκαν εξονυχιστικά, αρκετοί από τους οποίους ήταν ξένοι, επίσημοι ή παρεπιδημούντες στο Ναύπλιο, και ορισμένοι διακεκριμένοι πολίτες.[137]

Τα μέλη του Α' Διαρκούς Στρατιωτικού Συμβουλίου[138] έλαβαν τις θέσεις τους, μπροστά από ένα ξύλινο σπιτάκι [139], που χρησίμευε ως παντοπωλείο μέσα στο φρούριο (Ν.Κασομούλης, 1942: 460) και κάτω από μία σκηνή, καθώς ο καιρός ήταν ακόμη ζεστός. Σε λίγο έφθασαν σιδηροδέσμιοι ο Γ.Μαυρομιχάλης, « ανήρ ωραίος… κάτωχρος δε, και πεπεισμένος περί της αναποδράστου τύχης του, αλλ' ουδέ ταπεινήν ουδέ προπετή έχων την έκφρασιν» (Α.Ρ.Ραγκαβής, 1894:291) και οι δύο στρατιώτες. Οι δικαστές υπό την προεδρία του Δ.Τσόκρη[140], καθώς ο στρατηγός Φωτομάρας είχε αυτοεξαιρεθεί, επειδή είχε πυροβολήσει τον Κωνσταντίνο (Α.Παπαδόπουλος Βρετός, 1838:372) εξέτασαν σε προκαταρκτική συνεδρίαση το ζήτημα της αρμοδιότητας (ό.π.). Ύστερα από σαρανταπεντάλεπτη σύσκεψη, αποφάσισαν υπέρ αυτής, παρότι ο E.Masson είχε αντεπιχειρηματολογήσει επί μακρόν με ευφράδεια.

Στην ομιλία του, ο Σκώτος νομομαθής εξέφρασε αρχικά την συγκίνησή του που υπερασπιζόταν τον νεαρό Μαυρομιχάλη και την πρόθεσή του να μην υπενθυμίσει ούτε τους νεκρούς για την ελευθερία, ήρωες της οικογένειας του κατηγορουμένου ούτε τον «σεβάσμιον γέροντά» του, ούτε και αυτήν την αθωότητά του. Αλλά να μιλήσει, περισσότερο απ' οτιδήποτε άλλο, για την φήμη της Ελλάδας, το μείζον θέμα που διακυβευόταν στην δίκη, καλώντας το στρατιωτικό συμβούλιο να διορθώσει το λάθος της Γερουσίας, επειδή δεν ήταν αυτό αρμόδιο να δικάσει. «Όλη η Ευρώπη έχει στραμμένο το βλέμμα της σήμερα σ' εσάς, εάν λοιπόν, καταδικάσετε σε θάνατο τον Γεώργιο Μαυρομιχάλη, θα πει πως η ετυμηγορία σας δεν ήταν

[137] Βλ. Α.Παπαδόπουλος Βρετός (1838,371). Απαιτείτο ειδική άδεια. Την δίκη παρακολούθησαν και οι Α.Ρ.Ραγκαβής και P.Zecchini, ενώ ο Ν.Κασομούλης ήταν «διωρισμένος με τον λόχον [του] …εκείνην την ημέραν ως φυλακή έμπροσθεν του δικαστηρίου» (1942,461).

[138] Η μόνιμη σύνθεσή του ήταν η ακόλουθη: Στρατηγός Φωτομάρας (πρόεδρος), Δ.Τσόκρης (αντιπρόεδρος) και μέλη οι Π.Φωκάς, Ι.Φωτεινός, Κ.Φαρμάκης, Κ.Τάργος και Γ.Κουρουκάφας. Λοχαγός Εισηγητής ο Κ.Αξελός και Επίτροπος της Κυβερνήσεως ο Κ.Κάρπος Παπαδόπουλος. Βλ. Α.Παπαδόπουλος Βρετός (1838,367) και στη Γ.Ε.Ε. φ. 69 της 9ης Σεπτεμβρίου 1831, όπου δημοσιεύεται το πρακτικό μίας στρατιωτικής δίκης. Δικαίωμα ψήφου είχαν μόνο τα επτά μέλη, ο Λοχαγός Εισηγητής, που δεν παρίστατο στη σύσκεψη για την έκδοση απόφασης, είχε τον ρόλο του κατηγόρου και την ευθύνη να παρουσιάσει στο συμβούλιο όλο το αποδεικτικό υλικό και τα έγγραφα, ενοχοποιητικά και απαλλακτικά, για τους κατηγορουμένους. Μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας, συνοψίζοντας όσα διημείφθησαν σε αυτήν και τις απαντήσεις τους, έπρεπε να υποβάλει στους δικαστές τα συμπεράσματά του ως προς την ενοχή τους (J.C.Farcy,2007). Ο Επίτροπος είχε το καθήκον να διασφαλίζει την τήρηση των προβλεπομένων τύπων και την εφαρμογή του νόμου, παριστάμενος και στην μυστική διάσκεψη του συμβουλίου.

[139] Που προοριζόταν για την διάσκεψή τους. Το ακροατήριο είχε σταθεί πίσω από ένα ξύλινο ημικυκλικό κιγκλίδωμα, σε μικρή απόσταση από τους δικαστές (Α.Παπαδόπουλος Βρετός, 1838:372),ο Κ.Αξελός στο αριστερό μέρος του συνεδρίου, ο E.Masson, συνήγορος και των τριών κατηγορουμένων, απέναντί του, ο Γεώργιος κοντά στον υπερασπιστή του και οι δύο στρατιώτες στο μέσον (Ν.Κασομούλης, 1942:460-461).

[140] Έτσι και ο Ν.Κασομούλης (1942,460).

δίκαιη, ήταν μία πολιτική δολοφονία[141] … Εάν ο Γ.Μαυρομιχάλης ήταν ο πραγματικός δολοφόνος, εγώ πρώτος θα τον καταδίκαζα στην ποινή του θανάτου αλλά σας επαναλαμβάνω, δεν εναπόκειται σ' εσάς να το κρίνετε αυτό…». Και κατέληξε καλώντας τους συνέδρους να απαλλαγούν από κάθε προκατάληψη ώστε, με τη φιλελεύθερη στάση τους να φανούν αντάξιοι της ευρωπαϊκής οικογένειας[142] (ό.π.,373,374). Η τολμηρή αγόρευσή του, που εξέφερε με παγερό φλέγμα, όπως γράφει ο Α.Παπαδόπουλος Βρετός, έκανε μεγάλη εντύπωση, τόσο στο ακροατήριο όσο και στους δικαστές.

Καθώς θα εισέρχονταν πλέον στην κύρια διαδικασία, ο Λοχαγός Εισηγητής, αφού επεσήμανε στον συνήγορο των κατηγορουμένων ότι θα έπρεπε να προβεί στην επί της ουσίας υπεράσπισή τους,[143] προχώρησε στην ανάγνωση όλων των εγγράφων της δίκης. Κατόπιν «…ηκροάσθησαν οι μάρτυρες, ιδιαιτέρως έκαστος, και αντεξεταστικώς, παρόντων των εγκαλουμένων, υπερασπίσθησαν εαυτούς οι εγκαλούμενοι, και μάλιστα ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης, του οποίου όμως ο συνήγορος απεποιήθη να έμβη εις την ουσίαν…» (Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, φ.83-84 της 4ης Νοεμβρίου 1831).

Αντίθετα από τους δύο στρατιώτες, που έδειχναν μάλλον χαμένοι, ο Γ.Μαυρομιχάλης,[144] σύμφωνα με την διήγηση του Ν.Κασομούλη (1942, 461), απαντούσε με ψυχραιμία και διάκριση στις ερωτήσεις του προέδρου, αρνούμενος τα επιβαρυντικά στοιχεία των μαρτυριών και παραδεχόμενος όσα δεν τον έβλαπταν, αντέχοντας επί περίπου τρεις ώρες να ακούει τις εις βάρος του καταθέσεις, μεταξύ των οποίων και αυτή του φίλου του Θ.Βαλλιάνου. Τη στιγμή όμως, που ο τελευταίος μετέφερε τα λόγια του κατηγορουμένου, το πρωί της δολοφονίας, ο νεαρός Μαυρομιχάλης σηκώθηκε επάνω και αντέταξε έντονα, με «οξυδέρκεια και … ετοιμότητα…», « δεν είπα 'σκοτώσαμε' αλλά 'σκοτώσανε'», πυροδοτώντας την αντίδραση των παρευρισκομένων με φωνές και χειροκροτήματα (P. Zecchini, 1866 : 454).

Μετά την απολογία των εγκαλουμένων και την «…κατηγορίαν του εισηγητού, ήτις αναπτυσσομένη με πολλήν έμφασιν δεν άφηνεν την παραμικράν αμφισβήτησιν …ότι υπήρξεν αυτός [ο Γεώργιος] όστις έσυρεν το μαχαιρίδιον κατά του Κυβερνήτου» (Ν.Κασομούλης,1942:461) ακολούθησε η τελική υπερασπιστική αγόρευση του E.Masson. Ο συνήγορος απέναντι στα «τόσα …διδόμενα», παραιτούμενος από οποιαδήποτε προσπάθεια αμφισβήτησης της φυσικής

[141] Στο σημείο αυτό ο Πρόεδρος ανακάλεσε τον συνήγορο στην τάξη (Α. Παπαδόπουλος Βρετός, 1838: 373-374).

[142] Συμπληρώνοντας ότι « όποιος έχει τολμήσει να υποθέσει ότι οι Ευρωπαίοι συμβούλεψαν την δολοφονία, είναι συκοφάντης. Αλλά εγώ δεν θα μπορούσα ποτέ να συκοφαντήσω τον ελληνικό λαό».

[143] Οπότε ο E.Masson ζήτησε και είχε μία κατ' ιδίαν συζήτηση μισής ώρας με τον Γεώργιο Μαυρομιχάλη (ό.π.,375).

[144] «…ούτε το πρόσωπον … ηλλοιώθη ούτε ο ηθικός χαρακτήρ {αυτού}» (Ν.Κασομούλης,1942:461).

αυτουργίας, περιορίστηκε «με άψυχον φωνήν» στα περί αναρμοδιότητας του δικαστηρίου επιχειρήματα, που «εάν και δεινά και άξια της προσοχής» (ό.π.) δεν μπορούσαν να κερδίσουν τους παρισταμένους, μόλις ακουόμενα άλλωστε στην ύπαιθρο. Αν και πριν ακόμη την έναρξη της δίκης, όλοι είχαν πεποίθηση για την ενοχή των τριών κατηγορουμένων, ορισμένοι διατηρούσαν κάποια συμπάθεια για τον νεαρό Μαυρομιχάλη, όπως παρατηρεί ο συγγραφέας. Αφότου όμως άκουσαν τους μάρτυρες και πληροφορήθηκαν την προετοιμασία του εγκλήματος «αύξησεν η οργή όλων», τόσο που η υποθετική αθώωση θα δυσαρεστούσε σχεδόν τους πάντες (ό.π., 462).

Η περίληψη των εγγράφων και των μαρτυριών, όπως και η εισήγηση του Κ.Αξελού, που δημοσιεύθηκαν στο φ.83-84 της Γενικής Εφημερίδος[145], αποτελούν κατά κάποιον τρόπο τα πρακτικά της δίκης[146]. Αναδεικνύουν τα στοιχεία και τους επαγωγικούς συλλογισμούς που τεκμηρίωσαν στην κρίση του στρατιωτικού συμβουλίου την ενοχή ενός εκάστου των κατηγορουμένων. Ιδιαίτερα η αγόρευση του Λοχαγού Εισηγητή προσφέρεται για να αντιληφθούμε πώς διαρθρώθηκε η σκέψη των δικαστών, δίνοντάς μας ακόμη, μερικά στοιχεία που δεν είναι γνωστά από άλλες πηγές, όπως την παραδοχή, τουλάχιστον του Α.Γεωργίου, στην διάρκεια της δίκης, ότι ο Γεώργιος ήταν αυτός που χτύπησε πρώτος, με το μαχαίρι[147]τον Κυβερνήτη.

Η ομόφωνη[148] απόφαση του στρατιωτικού συμβουλίου για την θανατική καταδίκη του Γ.Μαυρομιχάλη και του Ι.Καραγιάννη και την δεκαετή φυλάκιση του δεύτερου στρατιώτη, Α.Γεωργίου[149] προκάλεσε «τρόμον» και «λύπην» σε όλους, μόλις συνειδητοποίησαν πως η θανατική ποινή θα έπρεπε κατά νόμον, να εκτελεστεί εντός της επομένης ημέρας (Ν.Κασομούλης,1942:462).Ο Γ. Μαυρομιχάλης είχε

[145] Έχουν αναδημοσιευθεί στο Α.Παπαδόπουλος Βρετός (1838,376-395) και Π.Κ.Ενεπεκίδης (1965, 213-232).

[146] Είναι ενδιαφέρον αλλά παράδοξο το ότι στοιχειοθετείται και η ενοχή του νεκρού Κωνσταντίνου. Η Εγκληματική Διαδικασία προέβλεπε ότι «ο θάνατος του υπόπτου, ή του εγκαλουμένου, σβύνει την δημοσίαν αγωγήν» (άρθρο 1 στ.γ΄). Ο Κ.Μαυρομιχάλης ήταν αδιαμφισβήτητα υψηλόβαθμος εν ενεργεία στρατιωτικός, κάτι που επικαλούνται επιχειρηματολογούντες υπέρ της αρμοδιότητας του στρατιωτικού δικαστηρίου. Βλ. ενδεικτικά Ν.Σπηλιάδης(2019,212).

[147] Οι φρουροί Γ.Κοζώνης και Δ.Λεωνίδης είδαν ριγμένο καταγής, δίπλα στο νεκρό σώμα του Κυβερνήτη ένα μικρό μαχαίρι, «μαυρομάνικον και χαρακωτόν με λούκια, και οπίσω εις το άκρον μ' ένα ασπράδι»(κατάθεση Δ.Λεωνίδη), παρόμοιο μ' ένα άλλο, που λίγο αργότερα βρέθηκε επάνω στον Κ.Μαυρομιχάλη. Το ότι αυτός έφερε το μαχαίρι του, συνηγορούσε στην εκδοχή πως ο Γεώργιος είχε μαχαιρώσει τον Ι.Καποδίστρια.

[148] Σύμφωνα με τον Ν.Κασομούλη (1942:462). Η καταδίκη προϋπέθετε την πλειοψηφία των τεσσάρων μελών. Η ψηφοφορία της ετυμηγορίας άρχιζε από τον κατώτερο σε βαθμό σύνεδρο προς τον ανώτερο, για να μην υπάρχει θέμα επηρεασμού ή ιεραρχικής υπακοής (J.C.Farcy,2007).

[149] Σύμφωνα με το άρθ.59 του Γαλλικού Ποινικού Κώδικα (1810) οι συνεργοί τιμωρούνταν με την ίδια ποινή των αυτουργών, με την επιφύλαξη διαφορετικής νομοθετικής ρύθμισης. Σε αυτήν την διάταξη παρέπεμψε ο Λοχαγός Εισηγητής τοποθετούμενος υπέρ της θανατικής καταδίκης και των τριών εγκαλουμένων, θεωρώντας επίσης ότι θα έπρεπε όλοι να τιμωρηθούν ως πατροκτόνοι. Το συμβούλιο προφανώς επέδειξε επιείκεια απέναντι στον Α.Γεωργίου, παρότι κρίθηκε συμμέτοχος της συνωμοσίας, επειδή δεν έλαβε ενεργό μέρος στην δολοφονία.

επίσης καταδικαστεί, κατ' αναλογία προς την ρύθμιση της γαλλικής ποινικής νομοθεσίας, ως πατροκτόνος[150]. Η διακεκριμένη αυτή μορφή της ανθρωποκτονίας συνεπαγόταν την τελετουργική εκτέλεση του καταδικασθέντος, με την αποκοπή της δεξιάς γροθιάς του, πριν την θανάτωσή του[151].

Ο E.Masson απευθύνθηκε, όπως υπαγόρευε το υπερασπιστικό του καθήκον, στο Αναθεωρητικό Συμβούλιο, προσβάλλοντας την απόφαση[152]. Ο πρόεδρός του στρατηγός Μακρυγιάννης και ένα μέλος αρνήθηκαν να λάβουν μέρος στην εξέταση της υπόθεσης επικαλούμενοι την αναρμοδιότητά τους να την κρίνουν, ενέργεια που επέφερε σύγχυση τόση, ώστε, για να μην βρουν μιμητές αυτοί οι δύο, αναπληρώθηκαν χωρίς αργοπορία από άλλους. Κατά την συνεδρίαση επικυρώθηκε παμψηφεί η πρωτοβάθμια απόφαση ματαιώνοντας «…πλέον κάθε ελπίδαν συμπαθείας ήτις εδύνατο να εμφωλεύη εις πολλών και επισήμων… και απλών πολιτών την καρδιάν…»[153] (ό.π.). Στην ύστατη προσπάθειά του ο συνήγορος των δύο θανατοποινιτών προσέφυγε στην Διοικητική Επιτροπή, το βράδυ της 9ης Οκτωβρίου, αμέσως μετά την έκδοση της απόφασης του Αναθεωρητικού Συμβουλίου, με το αίτημα της παραπομπής σε άλλο, αρμόδιο δικαστήριο ή έστω της αναστολής εκτέλεσης της απόφασης, μέχρι την σύγκληση της Εθνικής Συνελεύσεως. Η Επιτροπή απάντησε ότι η υπόθεση είχε κριθεί νομίμως και ως εκ τούτου δεν μπορούσε ούτε να αναιρέσει την απόφαση ούτε να αναστείλει την εκτέλεσή της, είτε για τους λόγους που πρότεινε ο E.Masson είτε για οποιονδήποτε άλλον λόγο (Α.Παπαδόπουλος Βρετός, 1838:397-398). Από την καταχώρηση στην Γενική Εφημερίδα και τις αναφορές του συγγραφέα δεν φαίνεται να ζητήθηκε απονομή χάριτος [154].

---

[150] Η επιβουλή της ζωής του αυτοκράτορα ήταν έγκλημα καθοσιώσεως (lèse-majesté) και αντιμετωπιζόταν ως πατροκτονία (άρθρο 86 Γαλλ. Ποινικού Κώδικα).

[151] Βλ. αντίστοιχα τα άρθρα 299 και 13 του Γαλλικού Π.Κ. του έτους 1810. Η δολοφονία των φυσικών ή θετών, νόμιμων γονέων χαρακτηριζόταν πατροκτονία και επέσυρε τη σκληρότερη θανάτωση του καταδικασμένου. Αφού τον οδηγούσαν στο ικρίωμα ξυπόλητο και έχοντας την κεφαλή καλυμμένη με μαύρο πέπλο, του απέκοπταν πριν τον εκτελέσουν, την δεξιά γροθιά. Η πατροκτονία καταργήθηκε επισήμως την 1/3/1994 όταν, με την εισαγωγή του νέου Γαλλικού Ποινικού Κώδικα, έπαψε να ισχύει αυτός του 1810.

[152] Η προσφυγή στο δευτεροβάθμιο στρατιωτικό συμβούλιο έπρεπε να γίνει εντός 24 ωρών από την έκδοση της απόφασης.

[153] Ο Ν.Κασομούλης σημειώνει έτσι, πως όλα είχαν αφεθεί πια στην «γενναιότητα της ψυχής» του Αυγουστίνου να δώσει χάρη και στη φημολογούμενη παρέμβαση του Ι.Κωλέττη, από τον οποίον περίμεναν πολλοί ότι δεν θα συνυπέγραφε την εκτέλεση, επ' απειλή ακόμη και παραιτήσεως από την Διοικητική Επιτροπή. Συμπληρώνει μάλιστα, ότι άκουσε από πολλούς, που ήλπιζαν μέχρι και την τελευταία στιγμή στην απονομή χάριτος, πως,εάν το έκανε αυτό ο Αυγουστίνος «…ήθελεν κερδήσει πολύ περισσότερον διά την υποστήριξίν του…»(1942,465). Ο Γ.Βλαχογιάννης όμως παρατηρεί ότι ο θάνατος του Γ.Μαυρομιχάλη ήταν απαίτηση της εθνικής γνώμης και οι κρίσεις του συγγραφέα έχουν αφετηρία τις προσωπικές του συμπάθειες.

[154] Βλ. ενδεικτικά μία περίπτωση αίτησης χάριτος και απονομής της από τον Κυβερνήτη, στην Γ.Ε.Ε. φ.69 της 9ης Σεπτεμβρίου 1831. Το άρθρο 353 της Εγκληματικής Διαδικασίας του 1830 προέβλεπε την δυνατότητά του «να συγχωρήση (ολική άρση) ή να μεταβάλη την ποινήν…», δικαίωμα που δεν περιοριζόταν μόνο στην θανατική καταδίκη αλλά εκτεινόταν και σε κάθε άλλη. Βλ. Μ.Α.Τουρτόγλου

Ο Ι.Καραγιάννης, τη στιγμή που κατάλαβε ότι επρόκειτο να εκτελεσθεί τελικά, όταν είδε τον ιερέα που τον επισκέφθηκε να του συμπαρασταθεί, ζήτησε να μιλήσει στον Λοχαγό Εισηγητή για να του κάνει σημαντικές αποκαλύψεις σχετικά με την δολοφονική συνωμοσία. Ο Κ.Αξελός απευθύνθηκε αμέσως στην Διοικητική Επιτροπή, η οποία έκρινε σκόπιμο να αναβάλει την εκτέλεση (Α.Παπαδόπουλος Βρετός,1838:398).

Ο Γεωργάκης Μαυρομιχάλης, πέρασε εκείνη την τελευταία νύχτα της ζωής του στο εκκλησάκι του Παλαμηδίου[155], γράφοντας, ανάμεσα στις προσευχές του, με τη μορφή επιστολής στη σύζυγό του, την διαθήκη του, για να τακτοποιήσει τις οικονομικές και ηθικές οφειλές του. Στην διαθήκη, [156] που αναδίδει όλη την αγωνία του να μην αφήσει εκκρεμότητες απέναντι στους ανθρώπους και την λαχτάρα του να μείνει παρών στην μνήμη και την ζωή των αγαπημένων του,[157] δεν γίνεται παρά μία έμμεση αναφορά, χωρίς ευθεία παραδοχή ή εξήγηση της δολοφονίας. «…Επίσης δε δέομαι θερμώς και των τριών φιλανθρώπων δυνάμεων, αίτινες έχυσαν τόσον αίμα…υπέρ της Ελλάδος…να μην ανεχθούν επομένως και ακολούθως να δουλωθή από κανένα άνθρωπον, αλλά να στηρίξουν την ελευθερία της και τους καλούς της Νόμους και να την υπερασπίζωνται…». Είναι όμως αρκετή, ώστε να προσδώσει έναν αχνό πολιτικό χαρακτήρα, ιδιαίτερα επειδή, παραγγέλλοντας

(1976,11-13). Για την διαδικασία απονομής χάριτος, βλ. τα άρθρα 354-361, σύμφωνα με τα οποία, επί κεφαλικής ποινής η αίτηση του καταδικασθέντος, «συγγενών είτε φίλων» έπρεπε να υποβληθεί εντός 24 ωρών από την έκδοση της απόφασης. Η θανατική ποινή δεν εφαρμόστηκε συστηματικά την Καποδιστριακή περίοδο, υπήρξε εντελώς εξαιρετικό μέτρο. Δεν είχε άλλωστε, όπως φαίνεται, ούτε την λαϊκή αποδοχή, η περίπτωση του Γ.Μαυρομιχάλη ήταν ιδιαίτερη. Στην διάρκεια της Καποδιστριακής διακυβέρνησης εκτελέστηκαν μόνο τρεις θανατικές καταδίκες, το φθινόπωρο του 1830, εξαιρέσεις στον κανόνα της απονομής χάριτος από τον Κυβερνήτη. Βλ. Β.Κ.Δωροβίνης(1981 :1459-1462).

[155] Ζήτησε να εξομολογηθεί σε γνωστό του ιερέα, και όχι εκείνον του στρατού, τον οποίο είχαν στείλει, επιθυμία που εκπληρώθηκε. «Πολλοί ευνοϊκοί {του καταδίκου} επροσπάθησαν να μάθουν την αλήθειαν από τον πνευματικόν, αλλά δεν δυνήθησαν» (Ν.Κασομούλης, 1942:463). Στον φρούραρχο του Παλαμηδίου Κάρπο Παπαδόπουλο (τον Κυβερνητικό Επίτροπο της δίκης του) δώρισε το δαχτυλίδι του σε ένδειξη ευγνωμοσύνης για την ανθρωπιά που του έδειξε την τελευταία ημέρα της ζωής του (η αναφορά στη διαθήκη).

[156] Ένα από τα πολύτιμα κειμήλια του Αρχείου Σπάνιων Χειρογράφων της Εθνικής Βιβλιοθήκης, συνοδεύεται από την σχετική πράξη του Μνήμονος Ναυπλίου, στον οποίο παραδόθηκε την 7η πρωινή της 10ης Οκτωβρίου1831. Βλ. το έγγραφο στην http//:www.notariesofeurope-exhibition.eu/wp-content/uploads/2019/10/grece-testament-1831_c.pdf.

[157] Σχετικά με το περιεχόμενο της διαθήκης, βλ. Δ.Γατόπουλος (1932,196-199) και Σ.Β. Κουγέας(1956, 347-377), ο οποίος εξαίρει την νηφαλιότητα της σκέψης και την πνευματική διαύγεια του Γεωργίου, αν και βρίσκεται εγγύτατα στο θάνατό του γνωρίζοντας πως σχεδόν μόλις τελειώσει, το χέρι με το οποίο γράφει θα αποκοπεί. Αφοπλιστικά συγκινητική είναι η απελπισμένη παράκληση στη γυναίκα του να μην τον ξεχάσει, εκλιπαρώντας την να μην ξαναπαντρευτεί για να μην κακοπάθει ίσως η κορούλα τους και παραγγέλλοντάς της να δώσει το όνομά του στο δεύτερο παιδάκι τους, που θα γεννιόταν σε λίγο καιρό. Την παρακαλά να θυμηθεί τον όρκο που του έκανε, όταν εκείνος έφευγε για τη μάχη και, αφού της δώσει οδηγίες για διάφορα ψυχικά στην μνήμη του, την εξορκίζει « Μη με ξεχάσεις ποτέ σου εν όσω ζης διότι θέλει αδικήσεις τον εαυτόν σου και την ψυχήν μου την αμαρτωλήν την οποία αφιερώ και κρεμώ εις τον τράχηλόν σου». Η σύζυγός του Διαμαντούλα (το γένος Νοταρά) ξαναπαντρεύτηκε ύστερα από τρία χρόνια, τον νομικό Χ.Κλονάρη, μετέπειτα πρώτο πρόεδρο του Αρείου Πάγου. Βλ. και Α.Παπαδόπουλος Βρετός (1838,385).

στους δικούς του να μην εκδικηθούν[158] τους δικαστές που τον καταδίκασαν σε θάνατο, τους οποίους συγχωρεί, και να μην ζητήσουν ικανοποίηση για τον άδικο τρόπο που κρίθηκε, ούτε αυτοί αλλά ούτε η πατρίδα, ο Γ.Μαυρομιχάλης φανερώνει την πεποίθησή του ότι η πράξη του και η εκτέλεσή του την αφορούσαν[159].

Η θανατική καταδίκη του εκτελέστηκε την μία η ώρα μετά το μεσημέρι της 10ης Οκτωβρίου[160] έξω από τα τείχη της πόλης, κοντά στις πολεμίστρες της Πύλης της Ξηράς.[161] Η ποινή της πατροκτονίας τού είχε χαριστεί από τον αδελφό του Κυβερνήτη.

Το πολύχρωμο πλήθος χιλιάδων ανθρώπων, που είχαν καλύψει την πλαγιά του Παλαμηδίου, παίρνοντας το σχήμα ενός αρχαίου αμφιθεάτρου (Α.Παπαδόπουλος Βρετός, 1838:400) παρακολούθησε τον Γεώργιο Μαυρομιχάλη να κατεβαίνει[162] σταθερά τα σκαλιά, ανάμεσα σε δύο σειρές στρατιωτών, ενώ δίπλα του παρέστεκε ένας ιερέας. Στο τέλος της πένθιμης πορείας τον περίμεναν το απόσπασμα από 12 στρατιώτες και στράτευμα παραταγμένο σε ανοικτό τετράγωνο, μέσα στο οποίο στάθηκε (Ν.Κασομούλης, 1942:463).

Σύμφωνα με τις καταγραφές εκείνων των στιγμών, ο Γ.Μαυρομιχάλης, αφού έβγαλε τη ζώνη, την μαντηλοδεσιά της κεφαλής και το εξωτερικό ρούχο του, τα έδωσε στον ιερέα για να τα παραδώσει στην γυναίκα του και το παιδί του, τελευταίο ενθύμιο από εκείνον, και κατόπιν προσευχήθηκε γονατιστός. Απευθύνθηκε με ήρεμη και σίγουρη φωνή στους παρευρισκομένους, προτρέποντάς τους σε ενότητα και ομόνοια (Α.Παπαδόπουλος Βρετός, 1838:401) δηλώνοντάς τους πως πεθαίνει αθώος, θυσία για την πατρίδα (P.Zecchini,1866:456-7)[163], «γενναίως αλλ' αδίκως»

[158] Σύμφωνα όμως με την αναφορά του P.I.Ruckman στον προϊστάμενό του K.Nesselrode, τον Μάιο του 1832 συγγενείς των Μαυρομιχαλαίων έφθασαν στο Ναύπλιο ζητώντας εκδίκηση. Οι δικαστές βρήκαν καταφύγιο στην οικία του Ρώσου αντιπρέσβεως (Δ.Λουλές, 1985:94).

[159] Κατά τον Δ.Α.Κόκκινο(1974,691), ο Γ.Μαυρομιχάλης πέθανε «…με την συνείδησιν ήρωος ελευθερωτού».

[160] Βλ. την αναγγελία της εκτέλεσης στην Γ.Ε.Ε φ. 78 της 10ης Οκτωβρίου1831. Επίσης τις περιγραφές στους αυτόπτες μάρτυρές της P.Zecchini (1866, 455-457), Α.Παπαδόπουλο Βρετό(1838, 400-1), Ν.Κασομούλη (1942, 463-464) και Α.Ρ.Ραγκαβή (1894, 292).

[161] Στην πλατεία Άρεως και κοντά στον σιδηροδρομικό σταθμό και το δικαστικό μέγαρο του Ναυπλίου, «μεταξύ της Λεύκας και της θαλάσσης» (Ν.Κασομούλης,1942:464).

[162] Η κατάβασή του συνοδευόταν από μία πολύβουη ακολουθία, τους ήχους των τυμπάνων και της σάλπιγγας, τις κλαγγές των όπλων και τα ποδοβολητά των αλόγων (βλ.P.Zecchini,1866:455). Είχε παραταχθεί στον τόπο της εκτέλεσης μοίρα του ιππικού (Α.Παπαδόπουλος Βρετός,1838, 400) ενώ η στρατιωτική παρουσία ήταν πολύ ισχυρή και σε άλλα σημεία της Ναυπλίας (Ν.Κασομούλης, 1942 :463). Κατά τους P.Zecchini(1866,456) και Α.Ρ.Ραγκαβή(1894,292), φθάνοντας στο ύψος της Ακροναυπλίας (όπου βρισκόταν ο Πετρόμπεης) στράφηκε προς τα εκεί και έσκυψε βαθιά τρεις φορές το κεφάλι βγάζοντας το φέσι του. Έχοντας πλησιάσει πια στο ορισμένο σημείο, χαιρετούσε τους ανθρώπους, άλλοι από τους οποίους του απαντούσαν και άλλοι όχι.

[163] Σύμφωνα με τον συγγραφέα είπε: « ο Κωνσταντίνος σκότωσε τον Κυβερνήτη, όχι εγώ, πεθαίνω θύμα για την πατρίδα ΄ να θυσιαστείτε κι εσείς γι' αυτήν, επειδή είμαι αθώος δεν φοβάμαι το θάνατο ». Η τυπική αλήθεια είναι ότι τον Ι.Καποδίστρια σκότωσε εκείνος που πυροβόλησε, η μαχαιριά δεν πρόλαβε να επιφέρει το θάνατο. Εκτιμώ όμως ότι ο Γ.Μαυρομιχάλης δεν θα προέβαλλε

(Ν.Κασομούλης,1942:464). Κατόπιν έδωσε ο ίδιος το παράγγελμα για την εκτέλεση,[164] έχοντας παρακαλέσει να τον χτυπήσουν κατάστηθα[165] και σηκώνοντας την ύστατη στιγμή το χέρι του σ' έναν τελευταίο χαιρετισμό, ίσως προς τον γέροντα Μαυρομιχάλη[166] (Α.Παπαδόπουλος Βρετός, 1838:401)[167]. Το νεκρό σώμα του μεταφέρθηκε από τους στρατιώτες, λίγο αργότερα, και ετάφη, χωρίς τελετή και δηλωτικό σημείο της ακριβούς τοποθεσίας, [168] στα περίχωρα της Πρόνοιας.

Ε. Η διακρίβωση της ευθύνης των προσώπων κατά την εξακολούθηση των προανακρίσεων

Η δικαστική έρευνα εξακολούθησε μετά την δίκη και την εκτέλεση του Γεωργίου Μαυρομιχάλη, καταβάλλοντας προσπάθεια να προσδιορίσει τα πρόσωπα στις

την τελευταία του στιγμή, την ενοχή του θείου του, ακόμη και αν του αρκούσε για να αισθάνεται ότι ο Κωνσταντίνος ήταν ο φονιάς του Κυβερνήτη.

[164] Βλ. Ν.Κασομούλης(1942,464), Α.Παπαδόπουλος Βρετός (1838,401), P.Zecchini(1866,457). Την στιγμή του καταπυροβολισμού, ο Α.Ρ. Ραγκαβής που παρακολουθούσε μαζί με τον Δ.Υψηλάντη από το παράθυρο της οικίας του δεύτερου, «… στρέψας τους οφθαλμούς, είδ[ε] δάκρυ καταρρέον επί την ισχνήν παρειάν του παρ'[αυτώ] αφώνως ισταμένου Υψηλάντου» (1894,292).

[165] Βλ. Α.Ρ.Ραγκαβής (1894, 292) και P.Zecchini (1866, 457).

[166] Ο Π.Μαυρομιχάλης διαβεβαιώνει στην διαθήκη του(1842) που απευθύνει προς την πατρίδα, εξομολογούμενος «…χωρίς δειλίαν, χωρίς υπόκρισιν …επί του ανοικτού τάφου [του] ιστάμενος …ή μάλλον άταφος νεκρός…» ότι έμαθε για την δολοφονία του Κυβερνήτη, μόνον αφότου έγινε. Ανακαλεί την ευδαιμονία του προγονικού οίκου του, τον οποίο ύψωσε για να θυσιάσει «αφειδώς και αταράχως» για την πατρίδα,όπως και τους γιούς του, εκφράζει τον πόνο του καθώς «Επί Ιωάννου Καποδιστρίου άπασα η οικογένειά μου…εδοκίμασ[ε]ν αδίκους καταδρομάς, περιφρονήσεις, φυλακισμούς» και καταλήγει «…ό,τι δύναμαι να βεβαιώσω…. είναι ότι έμαθον τον θάνατον του Καποδιστρίου μετά τον θάνατον αυτού, όταν ολιγώτερον επίστευσα ότι τόσον απότομος καταστροφή έμελλε να μεταβάλη…την φάσιν των ελληνικών πραγμάτων» αναρωτώμενος : « Τι μέτρον ήθελον λάβει αν ο υιός μου και ο αδελφός μου εξεμυστηρεύοντο εις εμέ…». Βλ. Δ.Γατόπουλος (1932,216-221). Ο Α.Παπαδόπουλος Βρετός(1838,324) μεταφέρει την πληροφορία που του έδωσαν, αξιόπιστοι κατ' εκείνον, Σύμβουλοι Επικρατείας του Βασιλέως ότι ο γέρων Μαυρομιχάλης (που επίσης, ήταν τότε Σύμβουλος) με δάκρυα στα μάτια θυμόταν την τελευταία φορά που πέρασε κάτω από το σπίτι των δικών του στο Ναύπλιο και παρακάλεσε να μιλήσει στο γιο του αλλά δεν του επετράπη, επειδή σκεφτόταν πως αν είχε γίνει αυτό, θα είχε μάθει τα σχέδιά του και θα είχε αποτρέψει το κακό. «Θα είχα σωθεί κι εγώ από την δυστυχία να δω να σκοτώνουν τον γιο μου μπροστά στα μάτια μου».

[167] Ο συγγραφέας παρατηρεί ότι ο Γ. Μαυρομιχάλης είχε το θάνατο ενός γενναίου στρατιώτη και όχι αυτόν ενός δειλού πατροκτόνου.

[168] Φαίνεται ότι το σημείο της ταφής δεν παρέμεινε άγνωστο ή υποδείχθηκε από κάποιον στην οικογένεια. Ο Δ.Γ. Δημητρακάκης (σημειώσεις του Γ.Βλαχογιάννη στα απομνημονεύματα του Ν.Κασομούλη,1942:434)διηγείται ότι θάφτηκε στο παλαιό νεκροταφείο της πόλης, όπου νωρίτερα είχε μάλλον ταφεί και ο Κωνσταντίνος, στην περιοχή όπου έριχναν, «προς ύβριν επί των τάφων των» τα κατάλοιπα της απόσταξης των σταφυλιών. Ο απόγονος της οικογένειας, Γερμανός Μαυρομιχάλης συμμετέχοντας στην τηλεοπτική εκπομπή του Φ.Γερμανού, στις αρχές της δεκαετίας του 1980 (βλ. στο αρχείο της ΕΡΤ ''Οι εκπομπές που αγάπησα'', archive.ert.gr/73820/) ανέφερε ότι τα οστά και των δύο Μαυρομιχαλαίων είχαν μεταφερθεί στην Μάνη (τον Κωνσταντίνο είχε κρυφά ενταφιάσει ένας Μανιάτης ιερέας) και φυλάσσονταν σε κρύπτη, της οποίας το κλειδί έφερε πάντοτε μαζί του εκείνος.

παρυφές της φονικής συνωμοσίας και να περιγράψει την ευθύνη τους.[169] Παρότι ανέκυψαν ενδιαφέροντα στοιχεία, προκρίθηκε η σιωπή για να μην βαθύνουν ακόμη περισσότερο τα εμφύλια τραύματα, κάτι που τελικά δεν αποφεύχθηκε, και να μην διαταραχθεί η εύθραυστη διεθνής θέση της χώρας. Έτσι «η υπόθεση εκοιμήθη δικαστικώς» (Δ.Α. Κόκκινος, 1974:695),[170] καθώς πιθανότατα και η επικράτηση των «συνταγματικών» εμπόδισε την περαιτέρω έρευνα (Χ.Κ.Λούκος, 1974:65).

Είναι δύσκολη η ποινική αξιολόγηση της συμπεριφοράς των προσώπων για τα οποία διαγράφηκε ευθύνη, επειδή δεν μπορεί πάντοτε να διακριθεί ο εμμανής αντιπολιτευτικός οίστρος από την ενεργό υποστήριξη της δολοφονικής συνωμοσίας ή την συμμετοχή στον σχεδιασμό και την οργάνωσή της. Ίσως γιατί αυτός δημιούργησε το περιβάλλον μέσα στο οποίο κινητοποιήθηκε το έγκλημα.

Ο Ι.Καραγιάννης, καθώς έχει ήδη αναφερθεί, αμέσως μετά την οριστικοποίηση της καταδίκης του, προέβη σε αποκαλύψεις, οι οποίες ωστόσο «…δεν μπορούν να αποτελέσουν αδιάσειστο αποδεικτικό υλικό, γιατί έγιναν …όταν αυτός βρισκόταν σε ιδιάζουσα ψυχολογική κατάσταση και προσπαθούσε να αποφύγη την εκτέλεση» (Χ.Κ.Λούκος,1974:65). Κάποιοι ισχυρισμοί του όμως, επιβεβαιώνονται και από άλλα δεδομένα ή μαρτυρίες.

Από τα πρόσωπα στα οποία προσανατολίστηκε η προανακριτική έρευνα, εκείνο για το οποίο υπήρξαν οι περισσότερες σοβαρές ενδείξεις ενοχής ήταν ο προϊστάμενος των δύο καταδικασθέντων στρατιωτών. Ο Πολιτάρχης[171]Π.Κακλαμάνος ή Χρυσανθόπουλος είχε την αποκλειστική ευθύνη για την φύλαξη των Μαυρομιχαλαίων.[172] Σύμφωνα με τις καταθέσεις που έδωσαν οι Ι.Καραγιάννης και Α.Γεωργίου, εκείνος και οι στρατιώτες του επρόκειτο να παρέμβουν στην εκκλησία, ώστε να διευκολύνουν την διαφυγή των φονέων, συνδρομή για την οποία θα λάμβαναν 5.000 τάληρα από τον Α.Λόντο[173]. Ο Πολιτάρχης είχε συνομιλήσει αποβραδίς με τους Κωνσταντίνο και Γεώργιο, ενώ το πρωινό της δολοφονίας πέρασε από το σπίτι τους, πριν αρχίσει να μαζεύει τους στρατιώτες ώστε να

[169] Ο Β.Κρεμμυδάς(1977,223) επισημαίνει την ιδιαίτερα μεγάλη έκταση που έλαβαν οι έρευνες και τον μεγάλο αριθμό των εξετασθέντων.

[170] Κατά την εκτίμηση του Β.Κρεμμυδά (1977:237,239), η ανάκριση καθυστέρησε να διερευνήσει την υπόθεση σε όλη της την έκταση και με το βάθος που έπρεπε, ενώ οι κυβερνητικές αρχές αρκέστηκαν στην καταδίκη των άμεσων ενόχων αποφεύγοντας την δημόσια αποκάλυψη και την τιμωρία όσων βρίσκονταν πίσω από αυτούς.

[171] Η Πολιταρχία ήταν ένα είδος δημοτικής αστυνομίας ή πολιτοφυλακής και υπαγόταν διοικητικά στον Διοικητή Ναυπλίου, τον Φρούραρχο της πόλης και τον Αστυνόμο, βλ.Β.Κρεμμυδάς (1977,238).

[172] Στους οποίους διατήρησε τους ίδιους φύλακες επί μακρόν, ειδικά τον Ι.Καραγιάννη για σαράντα ημέρες, ενώ θα έπρεπε να τους αντικαθιστά ανά εικοσιτέσσερις ώρες. Φέρεται μάλιστα να αρνήθηκε την αλλαγή τους, ακόμη και όταν του το υπέδειξε ο Αστυνόμος Ε.Ποταμιάνος (Β. Κρεμμυδάς, 1977 :256).

[173] Βλ. (ό.π., 255).Πρβλ. την κατάθεση του Ν.Χασαπάκη (24/10/1831) ότι είδε τον Π.Κακλαμάνο το πρωινό της 27ης Σεπτεμβρίου στην γωνία του δρόμου προς την εκκλησία, πίσω από τον Κυβερνήτη. Όταν ακούστηκαν οι πυροβολισμοί και έτρεξε ο μάρτυρας,όπως και άλλοι, με το όπλο στο χέρι, ο Πολιτάρχης τους είπε « σταθείτε, οπίσω» (ό.π., 234).

συνοδέψουν, όπως τους είπε, τον Κυβερνήτη στη λειτουργία, κάτι που δεν είχε συμβεί ποτέ άλλοτε. Αμέσως μετά το φόνο, πιθανώς καθυστερημένα σε σχέση με την αρχική πρόβλεψη, εμφανίστηκε στον ναό και, παρότι οι άνθρωποι τού υπέδειξαν προς τα πού είχε κατευθυνθεί ο Γ.Μαυρομιχάλης, προτίμησε να επιστρέψει στην Πολιταρχία, αντί να τον καταδιώξει. Όπως φαίνεται από την υπηρεσιακή αλληλογραφία, οι ανακριτικές αρχές ήταν πεπεισμένες για την ενοχή του(Β.Κρεμμυδάς,1977:256,257). Φυλακίστηκε (Θ. Κολοκοτρώνης,1889:67), αλλά τελικά απέφυγε την ποινική δίωξη με ενέργειες του Γραμματέα των Στρατιωτικών Π.Γ.Ροδίου[174](Δ.Α.Κόκκινος,1974:692).

Για σύντομο χρονικό διάστημα φυλακίστηκε επίσης, και ο γιος του προεστού Ανδρέα Καλαμογδάρτη, Αντώνιος (Θ.Κολοκοτρώνης,1889:67), που δεν είχε διστάσει να εκδηλώσει αμέσως την ικανοποίησή του για το θάνατο του Κυβερνήτη περιερχόμενος τις πρώτες ώρες, με τον στρατηγό Gérard, του οποίου ήταν υπασπιστής.[175]Τα στοιχεία που είχαν προκύψει, «…αρκεταί αποδείξεις…» κατά την κρίση του ανακριτή Κ.Αξελού,[176] του απέδιδαν τον ρόλο της διασύνδεσης των Μαυρομιχαλαίων με άλλους συνωμότες και τον Γάλλο προϊστάμενό του.

Ο πατέρας του, ο γέρων Καλαμογδάρτης διατηρούσε τακτική επαφή με τους φονείς, οι οποίοι φέρονται να διαβεβαίωσαν τους δύο συνεργούς τους ότι συμμετείχε και εκείνος στο εγχείρημά τους[177]. Όπως κατέθεσε ο Ι.Καραγιάννης, ο Α.Καλαμογδάρτης έχοντας λίγο νωρίτερα επισκεφθεί τους Μαυρομιχαλαίους, βρέθηκε στην εκκλησία την προηγουμένη του φόνου Κυριακή, στις 20 Σεπτεμβρίου, κατά την οποία ο Κυβερνήτης δεν πήγε στο ναό. Εκείνη την ημέρα πληροφορήθηκε και ο ίδιος ότι «το μεγάλο πράγμα» που θα έκαναν στην εκκλησία ήταν ο φόνος του Κυβερνήτη[178] και

[174] Ο οποίος είχε παρέμβει και όταν ο Αστυνόμος Ε.Ποταμιάνος, αμφιβάλλοντας για την αφοσίωσή του Πολιτάρχη, ζήτησε την απομάκρυνσή του, την περίοδο που ακολούθησε τα γεγονότα του Πόρου. Τότε ο Γραμματέας των Στρατιωτικών είχε διαβεβαιώσει τον Αυγουστίνο ότι ο Π.Κακλαμάνος τού είχε ορκιστεί, με δάκρυα στα μάτια, ότι ήταν πιστός στον Κυβερνήτη (Α.Παπαδόπουλος Βρετός, 1838:299).

[175] Βλ. Β.Κρεμμυδάς (1977,251) που παραπέμπει στην κατάθεση του Γ.Κοζώνη της 23ης Οκτωβρίου 1831. Η στάση του νεαρού, όπως και του Γάλλου στρατηγού, είχε προκαλέσει αγανάκτηση με αποτέλεσμα να κινδυνεύσουν να κακοποιηθούν από ορισμένους πολίτες. Διασώθηκαν χάρις την παρέμβαση του φρουράρχου A.F.Almeida (από επιστολή του Γ.Γλαράκη στον Μ.Σούτσο).

[176] Αναφορά στις 2/12/1831, προς τον Γραμματέα επί της Δικαιοσύνης Μ.Σικελιανό (ό.π., 250).

[177] Οι αρχές διενέργησαν έρευνα στην οικία και το προσωπικό αρχείο του προκρίτου, τα ευρήματα της οποίας επιβεβαίωσαν την αντικαποδιστριακή του δράση και τη σχέση με αντιπολιτευτικές κινήσεις, όχι όμως απαραίτητα τη συμμετοχή στην δολοφονία. Ο κατάλογος των εγγράφων του αρχείου, ό.π., 253. Παρόμοιες έρευνες πραγματοποιήθηκαν στις οικίες του Σ.Παπαλεξοπούλου, συζύγου της Καλλιόπης, και του Α.Λόντου, με ανάλογα αποτελέσματα, βλ. ό.π.254.

[178] « Την Κυριακήν λοιπόν το πρωί εις τας 20 με είπαν [οι Μαυρομιχαλαίοι] να πάμε εις την εκκλησίαν και θα κάμωμεν μεγάλο πράγμα …,πριν όμως…το πρωί ήλθεν ο Γεροκαλαμογδάρτης,…και ομίλησε με τους μπεηζατέδες…Επήγαμεν λοιπόν εις την εκκλησίαν, οπού είδαμεν και τον Γεροκαλαμογδάρτην…εκείνην την ημέραν δε δεν ήλθε ο Κυβερνήτης και τότε ηρώτησα σπίτι τι είναι αυτό το μεγάλο πράγμα οπού θα κάμετε και τότε αυτοί με είπον ότι θα σκοτώσωμεν τον Κυβερνήτην» (από την κατάθεση του Ι.Καραγιάννη,της 9ης Οκτωβρίου 1831, στα αρχεία Κέρκυρας και Διοσκουρίδη). Βλ.Β.Κρεμμυδάς (1977:252).

οι Μαυρομιχαλαίοι τον καθησύχασαν πως λυπόνταν τη ζωή τους και δεν θα αποτολμούσαν κάτι τέτοιο «…αν δεν [ήσαν] συναγροικημένοι με τα γράμματα και ωρκισμένοι με τον Πολιτάρχην, με τον Καλαμογδάρτην, τον Λόντον και με τους Ιγγλέζους και Φραντσέζους…».[179]

Ξεχωριστή δυσκολία παρουσιάζει η προσπάθεια να αποσαφηνιστεί η πιθανή γνώση της επικείμενης δολοφονίας ή και η συμμετοχή σε αυτήν ευρωπαίων αξιωματούχων, ιδίως στρατιωτικών.

Έχει ήδη διαφανεί η σφοδρή πιθανότητα της εμπλοκής του στρατηγού Gérard, ο οποίος εκτός των άλλων, φαίνεται ότι είχε ορίσει, με ημερήσια διαταγή της προηγουμένης, επίσημη επιθεώρηση της φρουράς στις 6.30 πμ, την Κυριακή 27 Σεπτεμβρίου, έξω από το φρούριο, «με τους λύκους έχοντας αντί πυριτολίθων τεμάχια από ξύλον». Ο Ν.Σπηλιάδης, από τα χειρόγραφα του οποίου αντλεί αυτήν την πληροφορία ο Γ.Βλαχογιάννης(1942:430), πιστεύει ότι ο Γάλλος διοικητής των στρατευμάτων ήθελε αυτά να παραμείνουν αφοπλισμένα την ημέρα της δολοφονίας[180]. Σε κάθε περίπτωση, οι αρχές δεν διατηρούσαν αμφιβολίες για την ενοχή, τουλάχιστον της «απρεπούς και σκανδαλώδους συμπεριφοράς» του, την στιγμή των «πιο καταστροφικών γεγονότων», η οποία είχε προκαλέσει τέτοια αγανάκτηση που υποχρέωνε την κυβέρνηση να επιμείνει αποφασιστικά στην απομάκρυνσή του.[181]

Αξιοπρόσεκτο είναι ακόμη, το γεγονός ότι εξετάστηκε και ο αντιπρέσβης A.de Rouen, σχετικά με τον οποίο δεν προέκυψαν συγκεκριμένα επιβαρυντικά στοιχεία κατά την προανακριτική διαδικασία (Β.Κρεμμυδάς,1977:260). Ο συγγραφέας έχει την γνώμη ότι στην καποδιστριακή ελληνική πολιτεία η παρουσία Γάλλων αξιωματικών στις ηγετικές θέσεις των ελληνικών στρατευμάτων, αλλά και αυτή του γαλλικού στρατού στη χώρα, επεφύλασσε στην Γαλλία την σοβαρότερη προοπτική

[179] Για το απόσπασμα της κατάθεσης βλ. Χ.Κ.Λούκος (1974,65). Αυτή η ασαφής αναφορά είναι ίσως η μόνη, κατά την προανάκριση, σε πιθανή ανάμιξη Άγγλων αξιωματούχων. Εκτός από τον Δ.Γ. Δημητρακάκη, που όπως είδαμε, διηγείται ότι για το σχέδιο των Μαυρομιχαλαίων είχε ειδοποιηθεί και ο Άγγλος αντιπρέσβης, ο Κάρπος Παπαδόπουλος (1976, 186-190) υπαινίσσεται, γενικά όμως, ευθύνη των Άγγλων, ίσως λόγω της στενής σύνδεσης προς αυτούς του Α.Μαυροκορδάτου, τον οποίο ο συγγραφέας θεωρεί πηγή όλου του κακού. Βλ. επίσης την παρατήρηση του Ρώσου πρέσβη Ι.Ριμπωπιέρ ότι έχει πλήρη πεποίθηση πως « η χειρ ήτις εφόνευσε τον Καποδίστριαν, εξωπλίσθη παρά πράκτορος της απεχθούς Αγγλίας» καθώς αυτή η συμμαχική δύναμη την εποχή εκείνη «απηρνείτο το ίδιον αυτής δημιούργημα (το ελληνικό κράτος)» και «Εζήτει πάσαν πρόφασιν να εγείρη…τω Καποδίστρια προσκόμματα, να εξεγείρη τους εχθρούς της τάξεως…» (1883,686).

[180] Επίσης καταθέσεις στρατιωτών φέρουν τον Γάλλο αξιωματικό να βρέθηκε, πριν την ανατολή του ήλιου, στα Πέντε Αδέλφια, απ' όπου εκτιμάται ότι θα διέφευγαν οι Μαυρομιχαλαίοι, βλ. Β.Κρεμμυδάς (1977: 246).

[181] Από επιστολή προς τον διπλωματικό εκπρόσωπο στο Παρίσι Μ.Σούτσο, στην οποία ο Γ.Γλαράκης εξηγεί την ήπια αλλά σταθερή επιμονή της κυβέρνησης να παραιτηθεί ο Γάλλος στρατηγός, παρά τις αντιρρήσεις του A.de Rouen,βλ. σχετικά Β.Κρεμμυδάς (1977,248-250). Ακόμη, «εβιάσαμεν τον Ζεράρ να κάμη την παραίτησίν του, ειδέ μη ηθέλαμεν τον κηρύξη ως ένα επίβουλον. Έδωκε την παραίτησίν του…» (Θ.Κολοκοτρώνης, 1889:67).

σημαντικής επιρροής (ό.π., 263, 269). Θεωρεί ωστόσο, επισφαλή την άποψη ότι οι πολιτικές αλλαγές στην Γαλλία μετέβαλαν ριζικά την στάση της απέναντι στον Κυβερνήτη, επειδή, και μετά από αυτές, οι στόχοι της γαλλικής πολιτικής παρέμεναν οι ίδιοι.

Τα συμπεράσματα, που, κατά τις αρχές, εξάγονταν από την εκκρεμή δικογραφία παρουσιάστηκαν προς την Ε' Εθνική Συνέλευση,[182] την 7η Ιανουαρίου 1832. Η έκθεση[183]της Γραμματείας της Δικαιοσύνης μετέφερε την αντίληψη ότι «συναίτιοι και συνειδότες [της δολοφονίας] φαίνεται να ήσαν και εντός και ίσως εκτός Ναυπλίου ΄ ύποπτοι δε και εξ εκείνων εις τους οποίους ήτο… εμπιστευμένη η κοινή ασφάλεια…» και απέδωσε την πρωτεύουσα ευθύνη στην φατριαστική Ύδρα[184] από την οποία είχε διασπαρεί η ανταρσία (Π.Κ.Ενεπεκίδης,1965:233,246). Η κυβέρνηση εξέφρασε επίσης την πεποίθηση ότι μόνη η τακτική κρίσις « [εδύνατο]… να εξακριβώση και να στηλιτεύση δικαίως και τα πρόσωπα και τας ενοχάς», υποδηλώνοντας την επιθυμία να προχωρήσει η διαδικασία, έστω «…με εκείνην την δυνατήν ενέργειαν, όσην αι διαδοχικαί περιστάσεις …» τής επέτρεπαν.

[182] Με το, από 8 Φεβρουαρίου 1832, ΙΑ΄ Ψήφισμα, η Εθνοσυνέλευση « [παρέδωσεν] εις το αιώνιον ανάθεμα [τους εθνοστυγείς αυτουργούς της δολοφονίας], και τα ονόματα αυτών εις τας κατάρας των γενεών του Ελληνικού έθνους» αποκλείοντας τον γέροντα Μαυρομιχάλη, τον αδελφό του Ιωάννη και όλους τους εκ τούτων γεννηθέντες, άνω των 15 ετών, «…του ονόματος και των δικαιωμάτων του Έλληνος…». Βλ. Γ.Ε.Ε. φ.19 της 9ης Μαρτίου 1832.

[183] Για το πλήρες κείμενο της έκθεσης βλ, Π.Κ.Ενεπεκίδης (1965,233-247).

[184] Η προανάκριση φαίνεται ότι ελάχιστα μπόρεσε να διερευνήσει την πιθανή εμπλοκή της Ύδρας στην οργάνωση της δολοφονίας. Η απόδοση της κύριας ευθύνης σε αυτήν συνδέεται περισσότερο με το ότι το νησί ήταν η εστία της αντιπολίτευσης. Βλ. επίσης Κ.Δεληγιάννης (1957,216) «Βλέποντες …οι πρόκριτοι και οικοκυραίοι της Πελοποννήσου αυτάς τας στυγεράς και αυθαιρέτους πράξεις και παραβάσεις, απελπίσθησαν άπαντες και ήρχισαν να σκέπτωνται σοβαρώς…με ποίον τρόπον ηδύναντο να σώσουν τον εαυτό τους και την πατρίδα από έναν …επίβουλον τυραννίσκον και συνυπακουσθέντες με τους προκρίτους της Ύδρας, μερικών άλλων νήσων και τινων Ρουμελιωτών, ενέκριναν …να απέλθουν εις την Ύδραν …διά να λάβουν …μέτρον να αναχαιτίσουν…».
Ο Β.Κρεμμυδάς (1977, 242) σημειώνει ότι η Ύδρα υπήρξε το κέντρο όσων ήταν δυσαρεστημένοι με τον Κυβερνήτη, παρατηρεί όμως ότι υποδεικνύεται κάποια, έμμεση μόνο, σύνδεση της φονικής συνωμοσίας με τους Υδραίους (ό.π., 270-272).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο Ι. Καποδίστριας, «ο πρώτος Έλληνας [που] ύστερα από πολλούς αιώνες κέρδισε μια θέση στην πρωτοπορία της διεθνούς ιστορίας»(Κ.Γουντχάους,2020:718), διέπλευσε τις Συμπληγάδες της θεμελίωσης της ελληνικής πολιτείας, με όλο το σιωπηρό πάθος ενός ανθρώπου, αφοσιωμένου έως θανάτου.

Η δολοφονία του (που δεν μπορεί παρά να ιδωθεί καταρχήν ως ήττα) σφράγισε την πολυκύμαντη δοκιμασία των Ελλήνων, από την επανάσταση στην διαμόρφωση της νέας ιστορικής τους πραγματικότητας. Συμμερίζομαι τη γνώμη του Π. Β. Πετρίδη (1974,203) ότι ο φόνος «…δεν εστρέφετο ειδικώς εναντίον του προσώπου του Καποδίστρια ΄ οιοσδήποτε πολιτικός, επιφανής ή μη, …πιθανόν θα είχε το ίδιον τέλος, λόγω της εν Ελλάδι επικρατούσης χαώδους καταστάσεως…». Πόσω μάλλον ένας κυβερνήτης που δεν είχε επιβληθεί έξωθεν αλλά υπήρξε η δική τους επιλογή

Παρότι τα κίνητρα των αυτουργών του φόνου δεν αποσαφηνίστηκαν με βεβαιότητα, εκτιμάται πως αφετηρία τους υπήρξαν οι παραδοσιακές αντιλήψεις της μεγάλης μανιάτικης οικογένειας, σχετικά με την κοινωνική θέση και την πολιτική δύναμη, που οι Μαυρομιχαλαίοι πίστευαν ότι τους άρμοζε και κινδύνευαν να αποστερηθούν οριστικά. Εντούτοις, η δολοφονία του Κυβερνήτη δεν ήταν ακριβώς ένα μανιάτικο φονικό, αντανακλά ορισμένα στοιχεία του, μοιραία, αφού οι άνθρωποι που τη διέπραξαν προσδιορίζονταν από το μανιάτικο ήθος, χωρίς όμως να υπακούει στην εθιμοτυπία του, ούτε απαραίτητα στις προϋποθέσεις του.

Κατά τη γνώμη μου, ο Γ.Μαυρομιχάλης (υπήρξε μάλλον, ο πρωταίτιος της δολοφονίας), κινήθηκε πρωτίστως από αίσθημα καθήκοντος προς την οικογένειά του, όπως το αντιλαμβάνονταν οι Μαυρομιχαλαίοι. Όχι οπωσδήποτε από την επιθυμία της εκδίκησης για τις πραγματικές ή μη προσβολές, αλλά από την ανάγκη να υπερασπιστεί τα ‘δικαιώματά’ της που πλήττονταν αποφασιστικά. Εκτιμώ ωστόσο, ότι δεν θα είχε προβεί στο έγκλημα, εάν δεν είχε πειστεί πως η πράξη του θα είχε γενικότερο αντίκρισμα και ανταπόκριση, διαφορετική από εκείνη που διαπίστωσε τελικά. Σε αυτήν την διαπίστωση μπορεί να οφείλεται το γεγονός ότι ο νεαρός Μαυρομιχάλης δεν παραδέχθηκε, ούτε εξήγησε την δολοφονία. Μαζί ίσως με την σκέψη ότι η άρνηση της ενοχής θα διευκόλυνε τους συμπαθούντες και τους πολιτικούς ή διπλωματικούς παράγοντες που επιθυμούσαν να τον βοηθήσουν, να το πράξουν.

Η εκδοχή της εκτεταμένης συνωμοσίας και της ποινικής ευθύνης και άλλων προσώπων, η οποία διερευνήθηκε από τις δικαστικές αρχές, έχει επίσης, απασχολήσει τόσο τους σύγχρονους προς τα γεγονότα συγγραφείς όσο και τους μεταγενέστερους μελετητές. Η προανακριτική διαδικασία ανέδειξε την σοβαρή πιθανότητα να είχαν, τουλάχιστον δύο ακόμη, πρόσωπα (ο Γάλλος διοικητής του

τακτικού στρατεύματος και ο Πολιτάρχης) ή και περισσότερα, ορισμένη συμμετοχή, σ' έναν απλό σχεδιασμό, ιδιαίτερα ως συνδρομή για την διαφυγή των φονέων. Δεν φαίνεται όμως, να υπήρξε εκείνη η σοβαρή οργάνωση του εγκλήματος, την οποία θα εξασφάλιζε η ενεργός βοήθεια ενός ευρύτερου κύκλου ανθρώπων ή των διπλωματικών αξιωματούχων των συμμάχων δυνάμεων, εάν κρίνουμε από την τροπή που πήραν τα πράγματα και τις κινήσεις των δύο Μαυρομιχαλαίων αμέσως μετά την δολοφονία. Αυτές ήταν σχεδόν σπασμωδικές, ίσως επειδή το σχέδιο δεν είχε λειτουργήσει καλά και οι συνεργοί δεν είχαν εκπληρώσει τον ρόλο που τους είχε ανατεθεί. Η συμμετοχή που υποδεικνύεται, για πολλά πρόσωπα, έχει μάλλον τον χαρακτήρα της επιδοκιμασίας της επικείμενης δολοφονίας, της ανοχής της ή και της σκόπιμης ολιγωρίας στην εκτέλεση των καθηκόντων τους από εκπροσώπους των αρχών. Διαφάνηκε επίσης, η έντονη ηθική παρώθηση προς τον φόνο, φρονώ αναμφίβολα, διευρύνοντας σημαντικά τον κύκλο των ηθικά συναιτίων. Έτσι, οι Μαυρομιχαλαίοι έγιναν, κατά κάποιον τρόπο, ένα πρόσφορο 'εργαλείο', παρότι δεν ενήργησαν ως εντεταλμένοι κανενός, παραμένοντας πάντοτε συνεπείς προς την οικογένειά τους.

Η δικογραφία για την δολοφονία του Ι.Καποδίστρια, καθώς δεν έχει διασωθεί πλήρης, μας είναι σ' έναν βαθμό μόνο, γνωστή, όπως και η δίκη, την εικόνα της οποίας, αποδίδουν κυρίως οι δημοσιεύσεις εν είδει πρακτικών στην Γενική Εφημερίδα της Ελλάδος και οι εξιστορήσεις των απομνημονευματογράφων. Και οι δύο αποτελούν εξαιρετικό έναυσμα αξιόλογων αναζητήσεων σχετικών με την νομοθετική λειτουργία και την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης την εποχή της συγκρότησης του ελληνικού κράτους, προσφέροντας την αφορμή να θιχτούν ζητήματα ουσιαστικού και δικονομικού δικαίου, ιδιαίτερα στο περιβάλλον μίας στρατιωτικής δίκης, για την διάγνωση ενός καθοριστικού εγκλήματος.

Η αντιμαχία ως προς την δικαιοδοσία του διαρκούς στρατιωτικού συμβουλίου που δίκασε τον Γεώργιο Μαυρομιχάλη και τους δύο στρατιώτες συνεργούς, αντικατοπτρίζει την εμφύλια σύγκρουση. Τα επιχειρήματα υπέρ της αρμοδιότητας της Εθνικής Συνελεύσεως ήταν στη βάση τους πολιτικά, όχι νομικά. Και μπορεί η μία πλευρά να επιθυμούσε την πολύ σύντομη τιμώρηση της δολοφονίας και των αυτουργών της, και αυτό να της καταλογίστηκε ως σκοπιμότητα, η άλλη όμως επεδίωκε, στην πραγματικότητα, να παραμείνουν ατιμώρητοι ο φόνος και οι ένοχοι, επειδή θεωρούσε το έγκλημα, αν όχι και ηθικά, τουλάχιστον πολιτικά, νομιμοποιημένο. Οι εξελίξεις στα ελληνικά πράγματα και η συγκρότηση των δύο συνελεύσεων επιβεβαίωσε τελικά αυτήν την προοπτική, στην οποία κατέτεινε η λογική ότι, επειδή η δολοφονία του Κυβερνήτη ήταν μείζον έγκλημα θα έπρεπε να εκδικαστεί αποκλειστικά από το μείζον εθνικό όργανο. Συλλογισμός στον οποίον υπολάνθανε η αντίληψη ότι επειδή αυτός που δολοφονήθηκε ήταν ο Ι. Καποδίστριας, δεν επρόκειτο καν για έγκλημα.

Οι δύο Μαυρομιχαλαίοι δεν ήταν, πιστεύω, ευτελείς, κι αυτό επιτείνει και την δική τους τραγικότητα, ιδιαίτερα του Γεωργίου, που είχε ίσως τις περισσότερες δυνατότητες από όλα τα μέλη της οικογένειάς του, να κατανοήσει τον Κυβερνήτη.

Η τραγωδία μέσα στην οποία δοκιμάστηκε η ανθεκτικότητα του νεοπαγούς ελληνικού κράτους δεν απέβη καταλυτική για αυτό, επειδή ο Ι.Καποδίστριας, αν και πέθανε ηττημένος, «…δεν είχε αφήσει το έθνος του τελείως απροετοίμαστο να επιβιώσει ύστερα από τέτοια δοκιμασία» (Κ.Γουντχάους,2020:719). Είχε προλάβει να δρομολογήσει την ανεξάρτητη πολιτειακή υπόστασή του και να διαμορφώσει το έδαφος στο οποίο καλλιεργήθηκαν οι θεσμικές εγγυήσεις της ελευθερίας του .

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αλεξάκης,Ε.(1980): *Τα γένη και η οικογένεια στην παραδοσιακή κοινωνία της Μάνης,* διδακτορική διατριβή, Αθήνα

Αρχείον Ιωάννου Καποδίστρια, τ.Ζ΄, Ιστορικά Κείμενα (1986), Κέρκυρα

Αρχείον Ιωάννου Καποδίστρια, τ.Ι, Ιστορικά Κείμενα (1983), Κέρκυρα

Βερναρδάκης,Δ.(2009): *Καποδίστριας και Όθων,* (πρώτη δημοσίευση 1875, Νέα Ημέρα της Τεργέστης), Εκάτη, Αθήνα

Βουγιούκας,Κ.(1985): *Στρατιωτικόν Ποινικόν Δίκαιον – Ουσιαστικόν,* εκδ.Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη

Correspondance du Comte Capodistrias, t. IV, (1839), publiées par E.-A. Betant, Genève

Γατόπουλος,Δ.(1932): *Ιωάννης Καποδίστριας. Ο πρώτος Κυβερνήτης της Ελλάδος*, εκδοτικός οίκος Δημητράκου Α.Ε., Αθήναι

Γουντχάους,Κ.Μ.(2020): *Καποδίστριας. Ο θεμελιωτής της Ανεξαρτησίας της Ελλάδας*, μτφρ.Σ.Αργυροπούλου, Μίνωας, Αθήνα

Δαφνής,Γ.(2018): *Ιωάννης Α.Καποδίστριας. Η γένεση του ελληνικού κράτους,* Κάκτος, Αθήνα

Δεληγιάννης,Κ.(1957): *Απομνημονεύματα,*τ.Γ΄, στη σειρά Απομνημονεύματα Αγωνιστών του 21, αρ.18, εκδ.Γ.Τσουκαλά, Αθήναι

Δημακόπουλος,Γ.Δ.(1966): ‘’Αι Κυβερνητικαί Αρχαί της Ελληνικής Πολιτείας (1827-1833)’’, *Ο Ερανιστής,τ.4,*τεύχ. 21-22,σελ.117-154

Δραγούμης,Ν.(1874): *Ιστορικαί Αναμνήσεις,* Αθήναι

Δωροβίνης, Β.Κ.(1981): «Θανατική ποινή: Η πρώτη εφαρμογή και ‘’υποδοχή’’ της στη νεότερη Ελλάδα, *Νομικό Βήμα*, τ. 29, σελ. 1459-1462, Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών, Αθήνα

«Εκ των ιστορικών απομνημονευμάτων του Ρώσου διπλωμάτου Κόμητος Ι.Ριμπωπιέρ», *Παρνασσός*, τ.Ζ΄, (1883),σελ.679-687, Αθήναι

Ενεπεκίδης,Π.Κ.(1965):*Ρήγας-Υψηλάντης-Καποδίστριας. Έρευναι εις τα Αρχεία της Αυστρίας, Γερμανίας, Ιταλίας, Γαλλίας και Ελλάδος,* Εστία, Αθήναι

Ε*πιστολαί Ι.Α.Καποδίστρια,*τ.4 (εκδ.Ε.Α.Μπετάν), μτφρ. Μ.Σχινάς, (1843),Αθήναι

Ευρετήριο Αρχείου Καποδιστριακής περιόδου: Στρατιωτικά τεκμήρια (1827-1833), Γενικό Επιτελείο Στρατού, Έκδοση Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού (2007), επιμέλεια Ν.Φ.Τόμπρος

Farcy,J.C.(2007): remarques sur *07.Documents sur la justice militaire Musée Criminocorpus publié le 21 septembre 2007*

Finlay,G.(1877): *History of the Greek Revolution,* v.VII, (Edinburgh-London,1861, v.2 - reissued as v.VII of History of Greece 1877), Oxford

Ιδρωμένος,Α.Μ.(1900): *Ιωάννης Καποδίστριας. Κυβερνήτης της Ελλάδος,* Αθήναι

Καλπαδάκης,Γ. (2019): Εισαγωγή και σχόλια στο *Ν.Σπηλιάδης. Αναίρεσις. Η απάντηση ενός Έλληνα στον Friedrich Thiersch,* Ποταμός, Αθήνα

Καρδαμίτση-Αδάμη,Μ.(2013): «Ναύπλιο: από την τειχισμένη μεσαιωνική πόλη στην ανοικτή πόλη του 19ου αιώνα (1828-1870)» στον συλλογικό τόμο *Ναυπλιακά Ανάλεκτα VIII, Πρακτικά Επιστημονικού Συμποσίου '150 χρόνια Ναυπλιακή Επανάσταση 1 Φεβρουαρίου-8 Απριλίου 1862',* Ναύπλιο, 12-14 Οκτωβρίου 2012, (επιμ.Τ.Ε.Σκλαβενίτης, Μ.Βελιώτη-Γεωργοπούλου),σελ.327-348,Δήμος Ναυπλιέων και Πνευματικό Ίδρυμα «Ιωάννης Καποδίστριας», Ναύπλιο

Κασομούλης,Ν.Κ.(1941): *Ενθυμήματα Στρατιωτικά της Επαναστάσεως των Ελλήνων 1821-1833,*τόμ. Β΄, (εκδ.Γ.Βλαχογιάννης), Αρχεία της Νεωτέρας Ελληνικής Ιστορίας, Πάγκειος Επιτροπή, Αθήναι

Κασομούλης,Ν.Κ.(1942): *Ενθυμήματα Στρατιωτικά της Επαναστάσεως των Ελλήνων 1821-1833,* τόμ. Γ΄, (εκδ.Γ.Βλαχογιάννης), Αρχεία της Νεωτέρας Ελληνικής Ιστορίας, Πάγκειος Επιτροπή, Αθήναι

Κλαμαρής,Ν.Κ.(2021): «Τα εισαγωγικά διαγνωστικής δίκης ένδικα βοηθήματα και ένδικα μέσα της Καποδιστριακής Πολιτικής Διαδικασίας 1830», *Αρμενόπουλος,* τόμ.8,έτος 75ο (Αύγουστος 2021), σελ. 1297-1324, Δικηγορικός Σύλλογος Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη

Κόκκινος,Δ.Α.(1974): *Η Ελληνική Επανάστασις,* τόμος έκτος, Μέλισσα, Αθήναι

Κουγέας,Σ.Β.(1956): «Η διαθήκη του εκ των φονέων του Καποδίστρια Γεωργίου Μαυρομιχάλη», *Πελοποννησιακά, τ. Α΄*, σ. 347-377

Κούκου,Ε.Ε(1997): *Ιωάννης Καποδίστριας Ρωξάνδρα Στούρτζα. Μία ανεκπλήρωτη αγάπη,* Εστία, Αθήνα

Κρεμμυδάς,Β.(1977): «Η δολοφονία του Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια», *Ο Ερανιστής,* τ.14,σελ.217-281

Le Graverend, J.M.E.(1839): *Δικονομία των Διαρκών Στρατοδικείων ή Εγχειρίδιον των Στρατοδικών,* μτφρ.Κ.Αξελός, τυπογραφία Κ.Ράλλη, Αθήναι

Λούκος,Χ.Κ.(1974): «Ο Κυβερνήτης Ιω.Καποδίστριας και οι Μαυρομιχαλαίοι», *Μνήμων,τ.4,* σελ.1-110

Λούκος,Χ.Κ.(1991): «Η ενσωμάτωση μιας παραδοσιακής αρχοντικής οικογένειας στο νέο ελληνικό κράτος. Η περίπτωση των Μαυρομιχαλαίων» στον συλλογικό τόμο *Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας(18ος -20ος αιώνας),* (επιμ. Γ.Β.Δερτιλής, Κ.Κωστής), σελ.131-144, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή

Λούκος,Χ.Κ.(2015): ''Η Αντιπολίτευση κατά του Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια: Επανεξέταση κάποιων προσεγγίσεων'' στον συλλογικό τόμο *Ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας. Κριτικές προσεγγίσεις και επιβεβαιώσεις*, (επιμ.Γ.Γεωργής), σελ.54-67, Καστανιώτης, Αθήνα

Λουλές,Δ.(1985): «Η δολοφονία του Ι.Καποδίστρια και η Ρωσία», *Μνήμων,τ.10,* σελ.77-95

Μάμουκας,Α.(1839): *Τα κατά την Αναγέννησιν της Ελλάδος,* τ. 2, Πειραιεύς

Μάμουκας,Α(1839): *Τα κατά την Αναγέννησιν της Ελλάδος,* τ.9, Πειραιεύς

Μανωλεδάκης,Ι.(2007): «Ιδεολογικοπολιτικοί προσανατολισμοί του ελληνικού ποινικού δικαίου κατά την ιστορική του εξέλιξη», *Ιστορία του ποινικού δικαίου και των ποινικών θεσμών,* (επιμ. Λ.Κοτσαλής, Σ.Κιούπης), Ποινικά 71, σελ.339-359, Εκδ. Α.Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή

Mendelsohnn-Bartholdy,K.(1876): *Ιστορία της Ελλάδος. Μέρος Δεύτερον. Από του Κυβερνήτου μέχρι της ενηλικιότητος του Βασιλέως Όθωνος,* (μτφρ.Α.Βλάχος), εκδ.Α.Κορομηλάς, Αθήναι

Μπουτζουβή-Μπανιά,Α.(1986): «Το Ναύπλιο στα χρόνια 1828-1833. Σκιαγράφηση της κοινωνικής, πολιτισμικής και πνευματικής ζωής.», *Ο Ερανιστής,* τ.18,σελ.105-136

Ο Γέρων Κολοκοτρώνης, τ.Β΄(1889), Εστία, Αθήναι

Papadopoulo-Vretos,A.(1838): *Mémoires Biographiques- Historiques sur le Président de la Grèce, Le Comte Jean Capodistrias*, t. II, Paris

Παπαδόπουλος,Κάρπος(1976): *Απάνθισμα του ιστορικού αγώνος των Ελλήνων,* (επιμ.Θ.Δίζελος), εκδόσεις Παπαζήση, Αθήναι

Πετρίδης,Π.Β.(1974): *Η διπλωματική δράσις του Ιωάννου Καποδίστρια υπέρ των Ελλήνων 1814-1831,* Θεσσαλονίκη

Πικραμένου-Βάρφη,Δ.(1983): Πρόλογος στο *Αρχείον Ιωάννου Καποδίστρια, τόμος Ι,* σειρά Ιστορικά Κείμενα, σελ.θ΄-λ΄, Εταιρεία Κερκυραϊκών Σπουδών, Κέρκυρα

Ραγκαβής,Α.Ρ.(1894): *Απομνημονεύματα,* τόμος πρώτος, Εστία, Αθήνα

Σπηλιάδης,Ν.(2019): *Αναίρεσις. Απάντηση ενός Έλληνα στον Friedrich Thiersch,* (μτφρ.Α.Παπαδιαμάντης), (επιμ.Γ.Καλπαδάκης), Ποταμός, Αθήνα

Τερτσέτης,Γ(1970): *Απομνημονεύματα Αγωνιστών του 1821,*(επιμ. Ν.Κονόμος), Αθήνα

Τουρτόγλου, Μ. Α.(1976) «Περί της απονομής χάριτος κατά το βυζαντινόν και μεταβυζαντινόν δίκαιον μέχρι και του Καποδιστρίου», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου (ΕΚΕΙΕΔ) και των Παραρτημάτων,* τ.20-21 (1973-1974), σελ. 3-13.

Τουρτόγλου, Μ.Α.(1978): «Η δικαιοσύνη εις την Μάνην επί Καποδιστρίου», *Επετηρίς Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου (ΕΚΕΙΕΔ) και των Παραρτημάτων,* τ. 23(1976-1978), σ.19-37, Αθήνα

Τουρτόγλου,Μ.Α.(1998): «Τα σχέδια του ‘’Διοργανισμού των Δικαστηρίων’’ και της ‘’Πολιτικής και Εγκληματικής Διαδικασίας’’. Παρατηρήσεις και εισηγήσεις των δικαστικών αρχών», *Δελτίο ΚΕΙΝΕ 1*,81επ. = *Μελετήματα ΙΙΙ,* σελ.211-230

Zecchini,P.(1866): *Quadri della Grecia Moderna,* Venezia

ΤΕΚΜΗΡΙΑ

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

-Απάνθισμα των Εγκληματικών στην http://digital.lib.auth.gr/record.79824/files/arc-2007-38080.pdf

-Code pénal de 1810 https://ledroitcriminel.fr/la_legislation criminelle/anciens_textes/ code_penal_1810/code_penal_1810_2.htm

-Γενική Εφημερίς της Ελλάδος : φ.69, έτους ΣΤ΄(9/9/1831)

φ. 78, έτους ΣΤ΄(10/10/1831)

φ. 81, έτους ΣΤ΄(21/10/1831)

φ. 84-85, έτους ΣΤ΄(4 /11/1831)

φ. 10, έτους Ζ΄(6/2/1832)

φ. 13, έτους Ζ΄(17/2/1832)

φ. 14, έτους Ζ΄(20/2/1832)

φ.19, έτους Ζ΄(9/3/1832)

φ. 20, έτους Ζ΄(12/3/1832)

φ. 21, έτους Ζ΄(16/3/1832)

φ. 23, έτους Ζ΄(23/3/1832)

-Διαθήκη Γεωργίου Μαυρομιχάλη στην https://www.notariesofeurope-exhibition.eu/wp-content/uploads/2019/10/grece-testament-1831_c.pdf

-Ψηφίσματα 152/15-8-1830 'Περί Διοργανισμού Δικαστηρίων' και 153/1830 (Εγκληματική Διαδικασία) στην
http://srv1-vivl-volou.mag.sch.gr/islandora/object/voDKI%3A203

-07.Documents sur la justice militaire *Musée Criminocorpus* publié le 21 septembre 2007, (révision J.C.Farcy), consulté le 24 octobre 2022
https://criminocorpus.org/fr/outils/sources-judiciaires-contemporaines/presentation-des-thematiques/documents-sur-la-justice-m/